

THEMIS **THEMIS** **THEM**

ELTE

Állam- és Jogtudományi Kar
doktori iskoláinak
elektronikus folyóirata

2023. december

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Kiadó székhelye: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.;
www.ajk.elte.hu

Felelős kiadó: prof. dr. Sonnevend Pál, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja

Szerkesztőbizottság: prof. dr. Nagy Marianna, prof. dr. Szabó Máté, dr. habil. Fazekas Marianna – ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Szerkesztők: dr. habil. Fazekas Marianna és dr. Antal Attila (PhD)
Technikai szerkesztők: Bencze Andrea és Sturm Henrietta
Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.

Megjelenik minden évben kétszer.

HU ISSN 2064 0900

DOI 10.55052

Tartalom

I. RÉSZ: JOGI TANULMÁNYOK	5
DR. BADINSZKY ÁRON: A beavatkozási pontok stratégiája - észrevételek és javaslatok a mesterséges intelligencia szabályozásával kapcsolatban	6
DR. KOVÁCS ANDREA: A közösségi média botok lehetséges csoportosítási szempontjai, mint a jövőbeli szabályozás alapja	36
DR. REINES JÁNOS: A right of publicity esélyei a magyar jogban	62
DR. ROSTA MÁRTON: (Még mindig az) Új ingatlan-nyilvántartási törvényre várva	100
DR. TASKÓ LILLA: Az örökbefogadás céljának változása és az örökbefogadási képesség szűkülése a magyar családjogban	121

Contents

I PART: LEGAL STUDIES	5
DR. BADINNSZKY, ÁRON: Strategy of „intervention points” – comments and suggestions on the regulation of artificial intelligence	6
DR. KOVÁCS, ANDREA: Classification of Social Media Bots as Basis for Future Regulation	36
DR. REINES, JÁNOS: The Chances of the right of publicity in hungarian law	62
DR. ROSTA, MÁRTON: (Still waiting) for the new Real Estate Registration Act	100
DR. TASKÓ LILLA: The changes in the purpose of adoption and the diminution of the ability to adopt in Hungarian family law	121

I. RÉSZ
JOGI TANULMÁNYOK

Dr. Badinszky Áron
ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: dr. Darázs Lénárd egyetemi tanár
DOI: <https://10.55052/themis.2023.2.6>

A beavatkozási pontok stratégiája - észrevételek és javaslatok a mesterséges intelligencia szabályozásával kapcsolatban¹

Meggyőződésem, hogy a XXI. század jogászai számára a legnagyobb próbatételt az úgynevezett „diszruptív technológiák”, közöttük különösen a mesterséges intelligencia (MI) és az azon alapuló megoldások megjelenése és széleskörű alkalmazása jelenti.

Az MI térhódítása a negyedik ipari forradalom legfőbb jellemzője. Ezt a napjainkban is elképesztő elánal zajló revolúciót a számítási kapacitások – korábban technikai okokból kivitelezhetetlen – exponenciális növekedése indukálta, amit gyorsított az ilyen technológiák árának rohamos csökkenése. Ennek következtében nemcsak egyre szélesebb kör számára lettek elérhetőek az MI-t valamilyen formában működésükbe integráló eszközök, alkalmazások, de sokkal komplikáltabb feladatok megoldására is képesekké váltak. A teljesség igénye nélkül ilyen, MI alapú technológia az önvezető autók önvezetésének záloga, a gépi látás, vagy az ún. nagy nyelvi modellek elterjedése, melyek fejlettségére ékes példa az utóbbi időben a köztudatba berobbant ChatGPT. Adattudománnyal és MI-vel foglalkozó szakértői körökben gyakorta úgy fogalmazzuk: az MI területén mostanra kaptuk meg a kulcsot azokhoz az ajtókhöz, amelyek létezése ismert volt, azonban a technológiai akadályok miatt nem tudtuk kinyitni őket. Gondoljunk csak bele, hogy korunk emberének „tartozéka”, az okostelefon hány olyan funkciót képes ellátni, amihez 20 évvel ezelőtt még egy szobányi különböző eszközre lett volna szükségünk. Az MI alapú technológiák pedig nemcsak az ilyen eszközökben található meg, de olyan területen is elterjedtek, amelyekhez korábban nélkülözhetetlennek véltük az emberi intelligencia jelenlétét: ilyen az orvostudomány, a mezőgazdaság vagy akár maga a jog.

¹ A jelen tanulmány a K-142232 OTKA_22 alap kutatási pályázat keretében született a Kulturális és Innovációs Minisztérium és az NKFIH támogatásával.

Az alábbiakban bemutatom az egyik módját annak, miként volna lehetséges megközelíteni e korszakalkotó technológiát a szabályozás szempontjából. Ennek érdekében az olvasó elé tárom, hogyan lehet praktikus jogászként a mesterséges intelligenciához közelítenünk és mit kell figyelembe vennie a jogalkotásra felkent szerveknek, ha ezt a terület normatív keretek közé kívánják szorítani. Már ha erre egyáltalán van valódi esély...

1. Helyzetkép és distinkciók

Ugyan a mesterséges intelligencia már az 1950-es évek óta ismert fogalom², igen sokat kellett várni arra, hogy a számítástechnikai kapacitások elérjék azt a szintet, hogy az addig csak papíron létező megoldások a valóságban is működjenek, majd mindennapi életünk elengedhetetlen részeivé váljanak. Az Intel vállalat társalapítója Gordon E. Moore 1965-ben fogalmazta meg állítását³, miszerint a mikrochipek teljesítménye körülbelül két évente a duplájára nő, miközben áruk körülbelül a felére csökken. A Moore-törvényként fennmaradt ökölszabály kiállta az idő próbáját, azonban az utóbbi két évtizedben a fejlődés sebessége sokkal inkább nevezhető exponenciálisnak. Az évezred elején a csúcsteljesítményű processzorok ~10.000.000 tranzisztor segítségével végezték a számításokat, ez 2020-ra mintegy ötvenmilliárdra nőtt⁴, de a Moore-törvény időtállóságát bizonyítja, hogy az Apple tavaly mutatta be legújabb, „polgári” használatra szánt processzorát, amelyben 114 milliárd tranzisztor biztosítja az elképesztő teljesítményt.⁵

Fontos már most tisztáznunk, hogy amit a köznyelv mesterséges intelligenciának hív az alapvetően magas szintű matematikai, statisztikai, fizikai módszereken és számítástechnikai megoldásokon alapuló algoritmusok működésének eredménye, amelyhez az „üzemanyagot” a hatalmas mennyiségű adattömegek biztosítják. A mesterséges intelligencia tehát voltaképp nem egy „megfogható” entitás, hanem – jellemzően⁶ – ember által létrehozott, az emberi gondolkodás egyes részterületeit, mint például az érzékelést, kategorizálást, mintázatok felismerését szimuláló algoritmusok

² Moor 2006. 87.

³ Tardi 2022

⁴ Roser és Ritchie, 2022

⁵ Apple Inc. 2022

⁶ Az ún. generatív MI technológia megjelenésével – pl.: ChatGPT, Dall-E, Google Bard – a társadalom számára is világossá vált, hogy léteznek olyan algoritmusok is, amelyek működésük során új algoritmusokat képesek létrehozni egy-egy probléma vagy feladat megoldására.

kimenete. Az output lehet egy döntés, statisztikai valószínűség, vagy bármilyen „emberi” interakció a külvilággal, például „hallás”, „látás”, illetve szövegalkotás.

Az MI öncélú létrehozásának nincs sok értelme. Pusztán azért, hogy az emberi gondolkodás egy szeletét⁷ szimuláljuk nem éri meg kutatásba, fejlesztésbe fektetni. Természetesen a tudománynak szüksége van ezekre az eredményekre is, de magától értetődő, hogy az MI-t elsősorban azért alkottuk meg, hogy az élet különböző területén használjuk az arra épülő alkalmazásokat. Egy olyan MI algoritmus elkészítése, ami hatalmas rendelkezésre álló mintákat elemezve trendeket tud megfigyelni és ezek alapján döntési alternatívákat javasol, megfelelő kontextus nélkül nem sok gyakorlati – értsd.: monetizálható, piaci – haszonnal rendelkezik. De „engedjük be” egy ilyen alkalmazást a tőzsdére és addig soha nem látott eredményeket érünk el. Az MIT Technology Review-ban megjelent tanulmány szerint a 2000-es évi csúcsidőszakban a Goldman Sachs New York-i központja 600 részvénykereskedőt alkalmazott. Napjainkra mindössze két kereskedő maradt 200 számítástechnikussal, a háttérben automatizált kereskedő-programok vették át a munka nagy részét”.⁸

Egyáltalán nem mindegy azonban, hogy ezek a nagy hatású alkalmazások milyen jogi keretek között működhetnek, hiszen számos olyan életviszonyunkat befolyásolhatják, ahol a legkevésbé sem szeretnénk, hogy működésük valamilyen okból hibás vagy akár kártékony legyen.

Jogásként közelítve a kérdéshez azt látjuk, hogy az MI szabályozás szűk értelmezési tartományát voltaképp mind az algoritmusok, mind az ezek kondicionálásához használt és működésükhöz nélkülözhetetlen adatok képezhetik, de távolabbról nézve ide tartozik az MI-t alkalmazó területek, ágazatok regulációja is. Mielőtt azonban elmélyülnénk a témában, elengedhetetlen éles és világos határt húznunk az MI *alkalmazási formáinak, felhasználási módjainak szabályozása*, és e tanulmány fókuszának, *magának a mesterséges intelligenciának a szabályozása* között. Amikor az utóbbiról, tehát az MI szabályozásáról beszélünk, akkor úgy vélem, magára az algoritmusok megtervezésének, létrehozásának konkrét folyamatára, illetve a kész algoritmus működésére és annak felügyeletére vonatkozó keretrendszer

⁷ Jelenleg a „szűk” MI korát éljük, amikor az algoritmusok még „csak” az emberi intelligencia egy-egy részterületét képesek reprodukálni. A fejlődés azonban hamarosan – egyesek szerint már a következő években, az óvatosabb szakértők szerint csak a 2030-as években – elhozhatja az általános mesterséges intelligenciát, ami már képes lesz a teljes humán intellektust reprodukálni.

⁸ Brynes 2017.

kialakítására kell gondolnunk a tárgyi hatály kijelölésekor. Ebbe a körbe tartozhatnak azok a normák, amelyek meghatározzák az MI technológiai kritériumait, tehát definiálják, mit nevezhetünk egyáltalán MI-nek, és lefektetik az MI biztonságos és megbízható működését szavatoló szakmai és adminisztratív követelményeket. Ahogyan az alábbiakban is látni fogjuk, ezek a keretek egyaránt vonatkozhatnak az algoritmusokra és az MI alapjául szolgáló adatkészletekre is. A tanulmány során a regulációnak erre az irányára „*sui generis MI szabályozásaként*” fogok hivatkozni.

A mesterséges intelligencia felhasználási módjainak szabályozását éppen ezért más szemléletmóddal kell megközelítenünk. Ebben az esetben abból volna kívánatos kiindulnunk, hogy az adott területen, akár szoftveres alkalmazásban használt, akár eszközbe – pl.: drónba – épített, kvázi „manifesztálódott” MI-nek már eleve immanens részét képezik azok a követelmények, amelyekre a fentiekben már utaltunk. Kedvező esetben ezeknek való megfelelés hiányában nélkül nem kerülhetett volna piacra, „nyilvános” felhasználásra az adott algoritmus. Ilyenkor tehát véleményem szerint a szabályozásnak már nem kell részletesen kiterjednie a technikai, szakmai és etikai alapokra, hanem elég az adott felhasználási módra – akár ágazat-, akár termékspecifikusan – jellemző körülményeket átfognia. Az is előfordulhat, hogy azokat az életviszonyokat, amelyek között az MI alapú eszközt, szoftvert alkalmazzák, már kimerítően és részletesen szabályozták és körülvették a jogi garanciákkal, így mindössze arra van szükség, hogy néhány MI specifikus értelmező vagy kiegészítő normát illesszenek a rezsimbe. Például az önvezető autók esetében úgy vélem, igen kikristályosodott szabályok vonatkoznak a veszélyesüzemi felelősségre, a közúti közlekedésre vagy a személyszállításra, azonban eddig még semmi nem tette indokolttá annak a kérdésnek a rendezését, milyen etikai elvek alapján döntsön egy magát irányító autó, ha életek – praktikusán a sofőr és mások – között kell választania. Ennek megfelelően ezeket a szabályrendszereket hozzá kell igazítani az MI megjelenésével felmerülő sajátosságokhoz, és finomhangolásra van szükség, hogy ismét hézagmentesen zárjon a jogrendszer. Ilyen, az MI által jelentősen érintett rezsimek a teljesség igénye nélkül a versenyjogi, a fogyasztóvédelmi szabályozások, az adatvédelem – különösen a személyes adatok, az egészségügyi adatok védelmének – joga, de a jogrendszerek gerincét képező polgári jog és büntetőjog normarendszere és az alapjogok köre sem marad érintetlenül.

Világosan kell látnunk azt is, hogy számtalan olyan jelenség van, amelynek a létezését az MI tette lehetővé, ezekre kiemelt figyelmet kell fordítani, és

viszonylag gyors megoldásokat kell(ene) adni a jogrendszereknek, mivel működésük rengeteg kockázattal jár. Korábban például sokan nem gondolták volna, hogy egy nap olyan, tökéletesen személyre szabott hirdetésekkel fog minket „bombázni” az internet, amelyeket MI alapú algoritmus állít össze a böngészési tevékenységünk elemzése és az okostelefonon használt alkalmazásokon keresztül gyűjtött adatok segítségével. Az említett adatgyűjtési tevékenység sokszor kiegészül valamilyen, szintén az MI által lehetővé tett „lehallgatással”, az ún. természetes nyelvfeldolgozás⁹ módszereivel. Ennek ellenére az MI-vel támogatott, *hypertargetingnek* nevezett marketingtechnológia napjaink egyik legelterjedtebb és leghatékonyabb – bár fogyasztóvédelmi szempontból olykor aggályos módszerei ellenére is egyelőre meglehetősen alulszabályozott – értékesítési módszere. Hiszen használatával mindenkinek azt a terméket tudják reklámozni, amit a legnagyobb valószínűséggel meg is vásárol. Az EU Parlamentje két éve döntött az akkor még formálódó *Digital Services Act* (DSA) rendelet olyan kiegészítéséről, ami legalább egyes veszélyeztetett csoportok – gyermekek – tekintetében megtiltja ezeknek a technológiáknak az alkalmazását.¹⁰ Véleményem szerint tehát a MI *sui generis* szabályozásáról folytatott diskurzus mellett elmaradhatatlan a *MI-n alapuló technológiák felhasználására vonatkozó* intézkedésrendszerek kialakításáról is beszélni, azonban a továbbiakban figyelmünket fordítsuk az előbbire.

2. A *sui generis* MI szabályozás tárgya

Annak érdekében, hogy egyes életviszonyokra hatékonyan működő jogi keretrendszert tudjunk kialakítani, elmaradhatatlan a szabályozás tárgyának pontos definiálása, körülhatárolása, hiszen a jogalkotó ez alapján tudja orientálni tevékenységét. A tárgyi hatály kijelölésekor a mesterséges intelligencia mint önálló entitás nem értelmezhető, mivel egyelőre a tudományos világban is megoszlanak a vélemények arról, mit tekinthetünk egyáltalán MI-nek. Úgy gondolom, ha ki is alakulna egy általánosan elfogadott MI definíció, akkor is nehéz dolga volna a szabályalkotónak, hiszen az MI nem

⁹ A természetes nyelvfeldolgozó algoritmusok képesek az emberi beszéd felismerésére, és annak a számítógépek számára érthető formátummá alakítására. legelterjedtebb és leginkább közismert megjelenési formái az okoseszközökben található személyi asszisztensek, mint a Siri vagy az Alexa.

¹⁰ Goujard 2021.

egy konkrét, állandó, világosan körülhatárolható létező, hanem jelenségek, eszközök, technológiai megoldások folyamatosan bővülő halmaza.

Kétségtelen, hogy az említett, MI mögött álló, annak létezését lehetővé tévő komplex informatikai és matematikai megoldások rendszere sokkal inkább megfogható, definiálható elemekből áll, ennek folytán pedig nagyságrendekkel alkalmasabb arra, hogy azokra nézve normákat alkossunk. Észszerű tehát, ha az MI szabályozás célkeresztjében nem az emberi absztrakciós képességekkel is alig megragadható, sokszor még fizikai megjelenéssel sem rendelkező létező MI, hanem azok a „építőkövek” állnak, amelyekből az MI-ként ismert jelenség felépül. Az Európai Unió Bizottsága kristálytisztán határozza meg ezeket az elemeket: *„bármely lehetséges jövőbeli politikai kezdeményezésről szóló megbeszélések céljából fontosnak tűnik tisztázni, hogy a mesterséges intelligencia fő alkotóelemei az „**adatok**”, valamint az „**algoritmusok**”.*¹¹

Amennyiben ezeket az alkotóelemeket közelebbről vizsgáljuk, észrevehetjük, hogy rendelkeznek olyan paraméterekkel – pl.: technikai kialakítás részletei –, és olyan attribútumokkal, tulajdonságokkal – pl.: a működés átláthatósága, nyomon követhetősége, megmagyarázhatósága –, amelyek szabályok alkotásával befolyásolhatók, illetve amelyekre nézve lehetséges bizonyos követelményeket megfogalmazni. E követelmények megjelenhetnek jogszabályokban, etikai normákban, vagy bármilyen más, egy adott szférában kötelező erővel bíró regulációban. Feladatunk tehát ezen alkotóelemeket feltérképezni, s olyan „beavatkozási pontokat” meghatározni, ahol eredményesen lehet alakítani az MI körébe tartozó technológiák létrehozását és működését. A kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy e beavatkozási pontok közül a legfontosabbak az alábbiakban tárgyalandók.

3. Adatok

Az adatot szokás a XXI. század kőolajának is nevezni, hiszen amióta rendelkezésre állnak azok a technológiák, amelyek segítségével nagy mennyiségben lehet „nyers” adatokat kinyerni, tárolni, rendszerezni és elemezni, ez az erőforrás a gazdaság és a mindennapi élet számos egyéb területén hozott előrelépést. A már említett tökéletesen személyre szabott

¹¹ Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése. COM(2020) 65 final (2020)

hirdetéseken alapuló marketingtől kezdve az adatalapú kormányzati és üzleti stratégiai döntések meghozásán át egészen a Facebook hírfolyamunk összeállításáig ma már szinte nincs olyan terület, mely működésének zálogát ne a hatalmas mennyiségű strukturált adat jelentené. A digitalizáció az elmúlt néhány év legfontosabb fejlesztési iránya volt az üzleti világban, a szolgáltatásoktól kezdve a gyártásig mindent automatizálni, „okosítani” szerettek volna a vállalkozások, s e szemlélet a közigazgatásba is egyre inkább begyűrűzött. Az adat az, ami a folyamatokat „okossá” teszi, minél több adattal rendelkezik egy szervezet, annál okosabb.¹²

Az MI létezése sem képzelhető el adat, mégpedig megfelelő mennyiségű és minőségű adat nélkül. Az MI-t létrehozó algoritmusok működése, pontossága, megbízhatósága alapvetően azoktól az adatoktól függ, amelyeket a tanításukhoz és tesztelésükhöz felhasználnak. Minél nagyobb és jobb minőségű az adatállomány, annál jobban „tud az MI tanulni”, azaz felismerni az adatokban rejlő finom összefüggéseket, ember számára rejtett mintákat is. Fontos leszögezmem, hogy az „éles” működés során minden MI rendszer annyira biztonságos, pontos és megbízható, amennyire a tanításához és teszteléséhez felhasznált adatok azok. *„A gépi tanulás során a számítógépek olyan előrejelző modelleket futtatnak, amelyek már létező adatokból tanulva előre jelzik a jövőbeni viselkedéseket, kimeneteket és trendeket. Bármely gépi tanuló algoritmus és az általa hozott kisebb döntések attól az adatkészlettől függenek, amin betanították. Minél több adathoz hozzáfér, annál jobb előrejelző modellt tud alkotni”*.¹³ Amennyiben tehát a tanítási adatkészletben hiba vagy torzítás van, az kedvezőtlen irányba befolyásolhatja az algoritmus működését. Pontos és körültekintően összeállított adatok hiányában téves, részrehajló eredmények születhetnek, ez pedig végső soron kárt, jogsérelmet vagy egyéb negatív következményeket okozhat. Ennek megfelelően az MI szabályozásának első lépését a bemeneti adatokra vonatkozó következetes, átlátható és minden érintett szereplő számára teljesíthető rezsim kialakítása jelenti. Jelen fejezet tehát az MI „előállításához” szükséges adatokra fókuszál

Mielőtt a konkrét szabályozási lehetőségek bemutatásába kezdek, szeretném, hogy az olvasó is világosan lássa: szinte lehetetlen *minden* MI-vel kapcsolatba hozható adatkészletre nézve kötelező szabályokat alkotni, és véleményem szerint nem is indokolt. Nem feltétlenül szükséges jogi vagy egyéb kötelező erővel bíró normákat alkotni például az olyan algoritmusok

¹² Global Industry Analysts Inc. 2021.

¹³ Buiten 2019. 51.

alapjául szolgáló adatkészletekkel kapcsolatban, amelyek kisebb jelentőségű ipari folyamatot tesznek hatékonyabbá. Például olyan beépített MI-t alkalmazó eszközt illetően, ami autók gyártása során hibákat keres a fényezésben, nem elengedhetetlen, hogy az algoritmus tanításához használt adatkészlet összeállítása során – ami pl.: rengeteg képet tartalmaz hibás festésekről – szigorú, jogi erővel rendelkező szabályokat kövessenek, és lássuk be nem is életszerű. Ha azonban a példában szereplő algoritmus nem festési, hanem hegesztési hibákat keres a karosszérián, mindjárt más a helyzet, hiszen hibás működése esetén akár emberéletekben eshetne kár. Hasonló a helyzet az olyan MI rendszernek a működése során, amely demográfiai és kriminálstatisztikai adatokat elemezve alkot predikciót egy bűnelkövető visszaesési esélyeiről¹⁴, vagy azoknak az MI alapú rendszereknek az esetében, amelyek emberi felügyelet nélküli hivatali ügyintézés, netán HR feladatokat végeznek.¹⁵ Nem mehetünk el említés nélkül az egészségügyben egyre szélesebb körben alkalmazott MI mellett sem, ahol az adatkészletek minőségén emberéletek múlhatnak.

Véleményem szerint napjaink egyik legfontosabb feladata, hogy azonosítsuk azokat az ágazatokat, felhasználási környezeteket, ahol az MI alkalmazása emberek életét számottevő mértékben befolyásolhatja. Különösen körültekintően kell kezelnünk azokat a helyzeteket, amikor az MI „saját” – tehát emberi kontroll nélküli – döntéseket hozhat, sorsokat formáló „véleményt” alkothat.

Szintén fontos feltérképezni azokat az eseteket, ahol az MI az emberi döntést befolyásoló tényező lehet, például egy onkológiai diagnosztikai alkalmazás részeként. Első lépésként ebben a két körben is azokra az adatkészletekre kell koncentrálni, amelynek elemei személyes adatok, illetve különösen ezek speciális kategóriái, pl.: bűnügyi- vagy egészségügyi adatok vagy egyéb érzékeny információk, pl.: pénzügyi információk. Ilyenkor ugyanis a rendszer elégtelen, rosszul összeállított, esetleg hiányos adatkészletekből fakadó hibás működése szinte kivétel nélkül alapjogsérelmet eredményez vagy jelentős kárt okoz. Ismét hangsúlyozom: olyan garanciális szabályok, minőségi követelmények megalkotása szükséges, amelyek biztosítják, hogy az algoritmusok működése során torzítás- és részrehajlásmentes eredmények szülessenek.

¹⁴ Fry 2020. 75.

¹⁵ C. Lennox 2021. 65.

Úgy vélem az MI létrehozásához szükséges adatkészletekkel¹⁶ összefüggő szabályozásnak két lehetséges fókuszpontja van. Az egyik az algoritmusok tanításához és teszteléséhez szükséges adatbázisok összeállítására, kialakítására, illetve ezen adatkészletek „minőségi követelményeire” fókuszál, ugyanis a megbízható MI alapja az elfogulatlan, torzításmentes és kiegyensúlyozott input-adat. A másik a kiberbiztonság, aminek középpontjában az említett adatkészletek védelme, minőségi állapotuk megőrzése áll.

3.1. Adatminőségi követelmények

Nem szabad elfelejtenünk, hogy az algoritmusok „hozott anyagból” dolgoznak, s azon adatkészlet alapján kondicionálják működésüket, amit a fejlesztőik „eljük tesznek”. Nem kérdezik vissza, hogy biztosan jók-e az adatok, hanem fenntartások és kritika nélkül teszik, amire tervezték azokat. Ennélfogva, ha egy képzeletbeli hitelminősítő algoritmus olyan adatbázisra épül, amelyben a fizetéképtelen adósok 75%-a a vidéki lakossághoz tartozik, akkor is kisebb eséllyel fog hitelt adni egy nyíregyházi lakosnak, ha helyzete egyébként minden más bírálati szempont alapján megegyezik a fővárosi igénylőkével.

„Ha a kulcsfontosságú adatokat szándékosan vagy véletlenül nem biztosítják az algoritmus számára, annak teljesítménye nagyon gyenge lehet. Nem igazolható az a gyakran emlegetett feltevés sem, hogy ha elegendő adatot gyűjtünk össze, az algoritmusok nem lesznek elfogultak. Az algoritmusok torzítása többféleképpen is bekövetkezhet. Először is, előfordulhat, hogy az általunk gyűjtött adatok részrehajló mintavételezésből származnak, ezért maga az adatminta torz. Másodszor, elfogultság merülhet fel, mert az összegyűjtött adatok a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket tükrözik. Amilyen mértékben megtalálhatók a társadalomban a kirekesztés vagy a diszkrimináció nyomai, az adatok is ezt fogják tükrözni. Például a faji csoportok letartóztatási arányában mutatkozó különbségeket reprodukálhatja a bűnisméltés kockázatát kiszámító

¹⁶ Adatkészletek alatt értem azokat az adatsorokat vagy nagyméretű adatbázisokat, amelyek elemei már tisztításon, rendszerezésen átesve, kvázi „konyhakész” állapotban vannak a további műveletekhez, pl.: algoritmusok kondicionálásához.

*algoritmus. [...] Röviden, a gépi tanulás megerősítheti a diszkrimináció meglévő mintáit.*¹⁷

A PredPol esete¹⁸

Az előbbiekből is kitűnik, hogy a torz, nem megfelelően összeállított adatkészletek veszélye, hogy korrekció hiányában képesek konzerválni bizonyos szociális problémákat, negatív társadalmi szituációkat, és elvágni a változás lehetőségétől a hátrányos helyzetű csoportokat. Az USA számos államában használják a PredPol – Predictive Policing – nevű, MI alapú alkalmazást, amelynek segítségével a bűnüldöző szervek optimalizálhatják kapacitásukat a bűnmegelőzés érdekében. A rendszer működésének lényege, hogy a korábbi évek bűnözési adatai alapján előre jelzi azokat a gócpontokat a településen belül, ahol adott napon nagyobb esélye van egy adott bűncselekmény elkövetésének. Így a rendőrség minden nap optimalizálni tudja járőrtevékenységét, méghozzá nem kis sikerrel. A „klasszikus” módszer hátulütője, hogy a véletlenszerűen szétosztott járőrök átlagosan nyolc évente kerülnek egy betörés 100 méteres körzetébe. Ezzel szemben a PredPol lehetővé tette, hogy a rendőröket célzottan az algoritmus által kijelölt bűnözési gócpontokra küldjék, bízva abban, hogy pusztán jelenlétük elrettenti a bűnelkövetőket a cselekvéstől, illetve, ha mégis történik valami, gyorsabban tudnak arra reagálni arra. Az eredmény drámai volt. Az algoritmus bevezetése után néhány hónappal több Los Angeles-i körzetben számottevően visszaesett a bűnözés, volt olyan körzet, ahol 13%-kal, de a kaliforniai Alhambra városában pl.: 32%-os csökkenést mértek a betörések számában. Ennek a megközelítésnek azonban van egy igazán komoly hátulütője. Azzal, hogy a rendőröket a magas kockázatú helyekre küldte, az algoritmus nem kívánt öngerjesztő folyamatot is indukált. Ha ugyanis a magasabb bűnözési mutatókkal rendelkező, szegényebb környékekre több egységet irányít, azok több bűncselekményt észlelnek, ezeknek az adatai pedig bekerülnek az algoritmus alapjául szolgáló adatbázisba. Így, az adatkészlet torzulása következtében jövőben még inkább kockázatosnak fogja tartani az adott környéket, s még több rendőri egységet vezényel oda, s így tovább. A helyi lakosságot egy idő után kifejezetten zavarni fogja a megnövekedett rendőri jelenlét, sőt nem kizárt, hogy elnyomásként, diszkriminációként tekint arra.¹⁹

¹⁷ Buiten 2019. 52.

¹⁸ Fry 2020. 168-174.

¹⁹ Hasonló eset történt New Jersey államban is. Az esetről kiváló és részletes tanulmány számol be: Sankin és mtsai.: „*Crime Prediction Software Promised to Be Free of Biases. New Data Shows It Perpetuates Them – The Markup* (2021)”.
 https://www.markup.com/2021/02/11/crime-prediction-software-promised-to-be-free-of-biases-new-data-shows-it-perpetuates-them/

Úgy gondolom, a bemutatott esetből az olvasó számára is egyértelművé vált: ha a PredPol működése során a fejlesztők figyelmet szenteltek volna a rendszer működéséhez szükséges adatkészletben – azaz a bűnügyi nyilvántartásban – már az első pillanattól rejlő, illetve később kialakuló anomáliák kezelésére, elkerülhető lett volna a cég körüli botrány kirobbanása.

Természetesen, ha egy MI rendszer fejlesztője nem rendelkezik ezzel az alapos attitűddel, a jogalkotó kezében széles eszköztár áll rendelkezésre ahhoz, hogy legalább minimális szinten beavatkozzon a helyzetbe. Véleményem szerint olyan szabályokat volna érdemes kidolgozni, amelyek minőségi követelményeket határoznak meg az adatkészletekre nézve. Különböző szigorúságú standardokat, kritériumoknak kell előírni annak fényében, hogy az adatokra épülő algoritmust milyen területen használják fel, és az általa létrehozott eredményeknek milyen lehet a hatása, kockázata. Világos, hogy ha az MI alkalmazás emberek életét is befolyásolhatja, a legmagasabb szintű garanciákat kell meghatározni annak adatkészleteivel szemben, és figyelemmel kell lenni arra, hogy az adatok az alkalmazási terület jellegzetességei, sajátosságai szerint legyenek összeállítva.

Az adatkészletek minőségét és állapotát nemcsak a tervezéskor kell vizsgálni, hanem a MI teljes életciklusa során monitorozni kell azokat, és szükség esetén az eredeti célnak megfelelően korrigálni is szükséges tartalmukat. Ha az algoritmus dinamikus adattömegből dolgozik, tehát működése során változik vagy bővül az eredeti adatok köre, ki kell dolgozni azokat az eljárásokat, amelyekkel az új adatokat a régiek torzítása nélkül beépítik a rendszerbe, hogy az algoritmus továbbra is megbízható eredményeket adhasson.

Külön említést érdemelnek azok az esetek, amikor egy-egy MI alkalmazás outputja később a rendszer inputjává válik, ahogyan ez a PredPol esetében is történt, hiszen ilyenkor még gyorsabban alakulhat ki „torzítási spirál”. Az adatminőségre vonatkozó kritériumokat jelenleg jobbára csak íratlan ágazati jó gyakorlatok rögzítik, de egyre több kellemetlen²⁰ eset támasztja alá, hogy milyen messze vezető következményei lehetnek a hanyagul, felelőtlenül vagy nem kellő körültekintéssel összeállított MI kondicionáló adatkészleteknek.

²⁰ A tanulmányban említett példákon túl érdemes tanulmányozni a holland kormány lemondásához vezető botrány esetét, amit egy szociális juttatásokkal kapcsolatos csalást felderítő, rosszul kialakított kormányzati MI rendszer hibás, ezért diszkriminatív működése generált. Lásd pl.: Henley: *Dutch Government Resigns over Child Benefits Scandal*. (2021); Heikkilä: *Dutch Scandal Serves as a Warning for Europe over Risks of Using Algorithms* (2022)

3.2. Kiberbiztonság

A számítógépek megjelenésével és különösen az internet elterjedését követően egyre nagyobb számban voltak jelen a digitális világban azok, akik nem feltétlenül jó szándékkal, tiszta motivációval rendelkeztek. Amikor nyilvánvaló vált, hogy a Föld különböző pontjain elhelyezett adattároló szerverek a világhálón keresztül bárhol is hozzáférhetőek, valóságos aranybánya tárult a kiberbűnözők elé. Az illegális üzletágban banki és személyes adatok, titkos kormányzati nyilvántartások és minden információ, amit hálózatra kötött számítógépen tároltak kiszolgáltatottá vált a „szakemberek” számára. Lelki szemeink előtt ilyenkor megjelenik egy kép a családi ház pincéjében, házikabátban gubbasztó hackerről, ám természetesen nemcsak magánszemélyek, hanem egész vállalkozások, bűnszervezetek és államok is jelentős energiát öltek és a mai napig ölnek bele abba, hogy adatokat szerezzenek másokról. Természetesen nem kellett sok idő ahhoz, hogy meginduljon a támadások elleni védelmi szolgáltatásokat kínáló ágazat működése, és ma már éppen az ide tartozó cégek a legnagyobb munkaadói az úgynevezett etikus hackereknek. Amennyiben a kiberbiztonságra úgy tekintünk, hogy az az MI betanításához, működéséhez felhasznált adatok védelmének letéteményese, rögtön egyértelművé válik, hogy a jól működő MI szabályozási rendszer nem képzelhető el átfogó kiberbiztonsági szabályok nélkül. Példaként tekintsük meg az Európai Bizottság álláspontját:

„Fontos, hogy a szabályozás megfelelő keretet biztosítson az MI-vezérelt innováció és az MI-megoldások elterjesztése számára, kezelve ugyanakkor a technológia használata, vagy az azzal való kapcsolatba kerülés által eredményezett lehetséges kockázatokat, a kiberbiztonsági aggályokat is beleértve. Ez azt jelenti, hogy gondoskodni kell a „kiberbiztonságról”, a visszaélések megakadályozásának értelmében (például az MI algoritmusok meghackelése vagy az MI algoritmus által feldolgozott adatok manipulációja), valamint az olyan mechanizmusok beépítéséről, amelyek biztosítják a fogyasztók biztonságát és a hatékony jogorvoslatot az áldozatok részére kár esetén, továbbá megkönnyítik a vizsgálatokat az MI rendszer sérülése esetén.”²¹

²¹ A mesterséges intelligenciáról szóló összehangolt terv. COM(2018) 795 final ANNEX (2018), 19.

Ahogy a Bizottság is utalt rá, a lehetséges MI adatreguláció másik területe maguknak a „kész” adatbázisoknak a védelme, ezzel pedig a bennük szereplő elemi adatok integritását szavatolása, így meghatározva mind a külső biztonságra vonatkozó szabályokat, mind a belső stabilitásra, robosztusságra vonatkozó kritériumokat. Külső biztonság alatt azokat a szabványokat, szakmai standardokat, eljárásokat értem, amelyek célja az adatok védelme a kívülről jövő befolyásolási kísérletekkel – pl.: hackertámadásokkal – szemben, és szavatolják azt, hogy a rendszerek alapja ne legyen kiszolgáltatva a rosszindulatú személyeknek.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy már egy kis módosítás is hatalmas veszélyeket hordoz magában, gondoljunk csak arra, ha a bűnügyi nyilvántartásba olyan személyről készült fényképet csempésznek, aki valójában nem tett semmi jogelleneset. Azok az MI arcfelismerő algoritmusok, amelyek pl. a reptereken a tömegek ellenőrzésére, szűrésére szolgálnak, a felismert arcokat a bűnügyi nyilvántartással vetik össze. Ha olyan input adatokat kapnak, mely szerint az érintett személy bűnelkövető, szinte azonnal jelezni fogják a hatóságoknak. Ennek az esetnek természetesen a fordítottja sem kevésbé veszélyes, hiszen gondoljunk csak bele abba, mi történhet, ha egy körözött bűnöző arcképét illetéktelenek törlik a bűnüldöző arcfelismerő rendszerek adatbázisából. Szintén veszélyes, ha az algoritmusok tanítására használt adatbázist módosítják kívülről, hiszen így eleve rossz, valótlan, torzított adatokkal kondicionálják az algoritmust, ami ezáltal később az „éles” alkalmazás során hibás eredményeket produkál annak ellenére, hogy működési mechanizmusa kifogástalan. Úgy vélem, ennek érdekében olyan szabályokat kell alkotni, amelyek technikai, elsősorban informatikai és kiberbiztonsági követelményeket állítanak azokkal az adatbázisokkal szemben, amelyeket MI tanításához, teszteléséhez és működtetéséhez használnak.

Nem feledkezhetünk meg a belső biztonságot szolgáló keretek létrehozásáról sem. A belső biztonságot úgy tudjuk megteremteni, ha gondoskodunk róla, hogy az adatbázisok létrehozói értsenek ahhoz, amit csinálnak. Messze vezető kérdés volna e sorok között tárgyalni, de bizonyos MI alkalmazások hibás működése lehet olyan kockázatos az emberekre nézve, és képes olyan károkat okozni, hogy nem engedhetjük meg, hogy kizárólag bootcampekben végzett programozók vagy hobbi-adatelemzők vegyenek részt a felhasznált adatkészletek kialakításában. Természetesen magánvéleményemet osztom meg az olvasóval, de meggyőződésem, hogy pl.: banki szoftverek, bűnüldöző algoritmusok vagy egészségügyi felhasználásra szánt MI rendszerek

tervezésekor legalább soft-law formában szükséges volna a munkában résztvevők minimális szakmai, képzettségi szintjének előírása. E szabályok – amelyekkel kapcsolatban kívánatos volna, hogy nemzetközileg elfogadott szabványok formájában épüljenek be az „MI-univerzumba” – célja olyan stabil környezet megteremtése, amelyben biztosak lehetünk abban, hogy az algoritmusok működése nem az alapok rogyadozása miatt omlik össze.

4. Algoritmusok

A mesterséges intelligenciával foglalkozó irodalomban kiemelt szerepet foglal el annak az 1997-es sakkjátszmának a visszatérő felidézése, amelyben az IBM Deep Blue számítógépe MI alapú „sakktudásával” felülkerekedett az addig veretlen sakknagymesteren, Garry Kasparovon. Az eseményt a mai napig olyan mérföldkőnek tekintik, ami jelzi: az ember által alkotott gép igenis képes emberként gondolkodni. Sajnálatos módon a számítógép, ami a szimbolikus jelentőségű diadalt²² aratta, semmit sem érzett tette jelentőségéből. A helyzet az, hogy nem is tudott volna érezni, hiszen nem volt más, mint a mérnökök által precízen megtervezett algoritmusok összehangolt működése, amit egy célra terveztek: kiszámolni és megtalálni a sakktáblán végrehajtható valamennyi összes lépés közül azt, amire ellenfele már nem tud reagálni. A sakknagymester 20 évvel később így emlékezett vissza az eseményre, ami sok szempontból az algoritmusok korának hajnalát jelentette: *„Annyira lenyűgözött a Deep Blue játéka, annyira azzal voltam elfoglalva, vajon mire lehet még képes, hogy észre sem vettem: problémáim nagy része saját csapnivaló játékomból ered, nem pedig a gép zseniális lépéseiből.”*²³

4.1. Tipológia

A Merriam-Webster²⁴ szótár szerint: *„az algoritmus (fn.) egymást követő lépésekből álló folyamat valamely probléma megoldására, vagy eredmény elérésére”* Ezt jól egészíti ki a Cambridge Dictionary²⁵ definíciója: *„[az algoritmus] leginkább számítógépek számára adott matematikai utasítások és*

²² Fry 2020. 17.

²³ Kasparov 2017. 191.

²⁴ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/algorithm#other-words> (2023.02.25.)

²⁵ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/algorithm> (2023.02.25.)

szabályok készlete, ami segít kiszámolni egy adott kérdésre a választ.” Az algoritmusok, mint konkrét probléma megoldására tervezett „eszközök” nem újkeletű dolgok, azonban a technológia fejlődése grandiózus új horizontokat nyitott felhasználásuk előtt. „Matematikai műveletek sorozatát vesszük – akár az aritmetika, az algebra, az analízis, a logika vagy a valószínűségszámítás területéről – és alakítjuk őket számítógépes programmá. A való világból vett adatokat táplálunk be, és bonyolult számításokra ösztönözzük a cél elérése érdekében. Ezáltal lesz a számítástudomány valódi tudománnyá, és gépeink általuk valósítják meg a modern kor csodálatos vívmányait.”²⁶ Ahogyan az előbbi idézet jegyző matematikus, Hanna Fry is rávilágít: megszámlálhatatlanul sok algoritmus létezik, mindegyik más és más feladatra optimalizálható, különböző sajátosságokkal, előnyökkel és hátrányokkal rendelkeznek²⁷. Annak érdekében, hogy az MI szabályozásával kapcsolatban beavatkozási pontokat találhassunk, azaz az algoritmusok olyan attribútumait, amelyek befolyásolhatók normatív eszközökkel, alapszinten ismernünk kell az MI-hez használt algoritmusok legjellemzőbb csoportjait.²⁸

Klasszifikációs algoritmusok

Ezek az algoritmusok képesek valamilyen jellemzők alapján kategóriákba sorolni adatokat. Ilyen megoldások segítségével működik a *hypertargeting*, de a kézírás szöveggé alakításában vagy a telefonunkon található képek felismerésében és címkézésében is tetten érhetjük azokat, nem beszélve a hangfelismerő, „beszédértő” szoftverekről, amiket széles körben alkalmaznak pl.: autókban vagy digitális asszisztenseknél.

Sorba rendező algoritmusok

A prioritási sorrendet felállító algoritmusok rengeteg lehetőséget rendeznek legoptimálisabb formába az adott igényhez. A Google találatokat, vagy a Netflix javaslatokat is ilyen algoritmusok priorizálják nekünk, de a Waze vagy más útvonaltervezők is ezek segítségével javasolják a legrövidebb utat, matematikai módszerekkel kiszámolva és rendezve az összes lehetséges eljutási mód közül a legoptimálisabbakat.

²⁶ Fry 2020. 20.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo. 20-23.

Asszociációs algoritmusok

E kategóriába tartozó algoritmusok olyan területeken is segítenek megtalálni az összefüggést adatok között, amelyek sokszor az emberi intelligenciának sem egyszerű. Például a webáruházak személyre szabott ajánlásait általában úgy készítik, hogy kosarunk tartalmát elemezve más, hasonló kosárral rendelkező vevőkhöz kapcsolnak, majd később azokat a termékeket ajánlgatják nekünk pl.: hírlevelek formájában, amit a velünk kapcsolatba hozott személyek is megvásároltak. Az asszociációs algoritmusok felelősek társkereső alkalmazások felhasználóinak összekötéséért is a közös érdeklődési kör vagy egyéb, a szoftverbe integrált kapcsolatrendező elvek szerint.

Szűrő algoritmusok

Aki már viselt aktív zajcsökkentésre képes fejhallgatót, tudja, milyen nagyszerű érzés a külvilág zörejeinek beszűrődése nélkül élvezni kedvenc zenénket a délutáni csúcsban, tömött metrón. Ezt azok az algoritmusok teszik lehetővé, amelyek elkülönítik a lényeges jelet a zajtól. Az okosasszisztensek, mint Siri vagy az Amazon Alexa szintén ilyen megoldást használ, hogy felismerje tulajdonosa hangját egy társaság zajában. Természetesen nemcsak fizikai zajokat lehet szűrni, hanem többek között a Facebook és Twitter hírfolyamunkat is ilyen algoritmusok szondázzák és távolítják el belőlük azokat az információkat, amiket szokásaink alapján érdektelennek vélnek.

A felsorolt megoldások szinte egyszer sem önmagukban álló, „típusalgoritmusként” alkotják a MI-t, azt számos különböző funkcióval rendelkező algoritmus összehangoltan, egymást kiegészítve hozza létre. E komplex működés eredményeképp tudjuk ujjlenyomatunkkal vagy arcunkkal feloldani telefonunk kijelzőjét. Fontos különbséget kell tennünk a tervezők által megszabott logikai-számítási műveletek végrehajtására tervezett „klasszikus” és a gépi tanuló algoritmusok között is. Előbbiek emberek alkotta utasítások sorozatát követve jutnak el a kívánt eredményig, míg utóbbiak az élő organizmusok tanulási sémáit követik.

„Ha analógiát keresünk, gondolhatunk arra, ahogy a kutyánkat tanítjuk pacsit adni. Nincs szükség precíz utasítások összeállítására és átadására. A tanításhoz elegendő pontosan tudni az elérendő célt, és jutalmazni a helyes viselkedést. Egyszerűen arról van szó, hogy megerősítsük, amikor jól csinálja, ne foglalkozzunk a rosszul sikerült kísérletekkel, és gyakoroljunk minél többször, hogy végül maga

jöjjön rá, mit is várunk el tőle. Az algoritmusokat hívjuk gépi tanuló algoritmusnak (...) A gépnek elég adatokat adni, megjelölni a kívánt célt, megerősíteni, amikor jól csinálja – és ráhagyni, milyen úton módon ér célba.”²⁹

4.2. Beavatkozási lehetőségek

A gépi tanuló algoritmusok előnye a „klasszikus” algoritmusokkal szemben, hogy olyan problémák megoldására is alkalmasak, amelyekre az emberi utasítássorok által programozott társaik nem, hiszen minden, az utóbbi kategóriába tartozó algoritmus olyan „okos”, mint a készítői. Ehhez képest a gépi tanuló algoritmusok előre nem specifikált helyzetekkel is megbirkóznak, például tárgyakat ismernek fel képeken vagy szöveget fordítanak. Van azonban egy jelentős hátulütőjük, ami egyben a velük kapcsolatos szabályozás kiindulópontja lehet: az esetek nagy többségében még készítőik sem tudják, hogyan csinálják.

Az úgynevezett „feketedoboz-hatásból”, azaz a döntési modell átláthatatlanságából fakadó kihívások mellett a gépi tanuló algoritmusok további jellemzői, mint a kiszámíthatatlanság, az összetett, részben autonóm működés mind veszélyt jelenthetnek az alapjogok érvényesítésére, az esetleges MI működéssel szembeni hatékony jogérvényesítésre, és megnehezíthetik a vonatkozó jogszabályok betartásának ellenőrizhetőségét.³⁰ Véleményem szerint ezekre a kérdésekre az algoritmusok életciklusának különböző szakaszaiban kell reflektálnia a szabályalkotónak, amennyiben a megbízható mesterséges intelligencia kereteit kívánja megteremteni. Itt szeretném megemlíteni, hogy az adatoknál már felvázolt beavatkozási pontok, megoldási javaslatok az algoritmusok esetében is megfontolandók, terjedelmi megfontolásokból azonban nem ismétlem meg a fentieket. Most pedig nézzük, hol lehetséges beavatkozni az algoritmusok világába, s milyen típusú, tartalmú szabályozási konstrukció képzelhető el.

²⁹ Fry 2020. 27.

³⁰ Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése. COM(2020) 65 final (2020).

4.2.1. Tervezés (működési elv)

Napjainkra meghaladottá vált az a szemlélet, miszerint a technológia semleges, nem rendelkezik erkölcsi-etikai beállítottsággal, értékrenddel, hanem az embertől függ, milyen célra használja azt. Egy traktort például lehet mezőgazdasági munkákra is használni, s élelmiszert termelni, de gazdája ugyanúgy kiszánthatja vele a szomszéd termését, ha esetleg elmérgesedik köztük a viszony. Épp a tavaly kirobbant orosz-ukrán konfliktus kapcsán arról lehetett olvasni: az ukrán földművesek magukra hagyott orosz tankokat vontatnak el traktorjaikkal. A mesterséges intelligencia megjelenésével ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Az algoritmusok esetében ugyanis fennáll a lehetősége annak, hogy tervezőik – véletlenül, vagy szándékosan – beépítsék saját „DNS-üket” a számítási modellbe, ami így későbbi működése során világnézetüket, értékrendjüket is tükrözheti. Ha például egy MI alapú HR asszisztens programozója szerint a férfiak alkalmatlanabbak egy bizonyos pozícióra, taníthat olyan viselkedést – pl. súlyozási szempontokat – az algoritmusnak, hogy az később az ő ebbéli meggyőződésének megfelelő eredményeket produkáljon. Az előbbi példa igen sarkos, ám ez nem azt jelenti, hogy nem áll fenn az ilyen okból fakadó torzítás veszélye.

Éppen ezért meggyőződésem, hogy nagy szükség van olyan szilárd, univerzális MI etikai keret kialakítására, ami alapvető értékeket, kvázi etikai kódexet határoz meg minden algoritmus tervezésére, s akár speciális követelményeket támaszt egyes nagy kockázatú rendszerekkel³¹, vagy magukkal a tervezőkkel szemben. A tervezési folyamat során különösen figyelni kell, hogy etikus módon történjenek a dolgok, ennek hiányában ugyanis az életciklus további szakaszaiban sem lesz kivédhető az esetlegesen részrehajló, az alapjogokra veszélyt jelentő vagy más módon káros működés.

Arra az esetre, ha a tervezés során figyelmen kívül hagyják vagy akár szándékosan megszegik az etikai követelményeket, ki kell dolgozni azokat a mechanizmusokat, amelyekkel érvényt lehet szerezni a szabályos, etikus magatartásnak, illetve szükség esetén szankciók alkalmazásának lehetőségét is meg kell teremteni. Tekintve, hogy az MI alkalmazása nem ismer országhatárokat, a szakemberek, köztük Tilesch György és Omar Hatamleh egyetlen mindent lefedő, globálisan végrehajtható, a jogalkotás során

³¹Alapvetően ezt a logikát követi az Európai Unióban készülő átfogó MI rendelettervezet is, lásd: European Commission., Proposal of the Artificial Intelligence Act. COM(2021) 206 final (2021)

alkalmazható MI-etikai kódot tartalmazó etikai keretrendszer létrehozását javasolják.³² Mivel már most számos szakma rendelkezik szigorú etikai kódexekkel és részletesen kidolgozott szankciórendszerrel, amelyeket független szakmai szervezetek tartatnak be, ezeket viszonylag könnyen és gyorsan lehet átszabni a teljes MI fejlesztő- és üzemeltető értéklánc számára. Így a makroszintű szabályozás mellett megvalósulhat a hatékonyabb, egyéni szintű reguláció is, teszik hozzá a szerzők.³³ Az etikai követelmények előírása természetesen az algoritmusok teljes életciklusa során indokolt, azonban véleményem szerint a tervezés szakaszában legfontosabb, mivel a nem etikusan kialakított algoritmusok veszélye a végfelhasználáshoz közeledve egyre kevésbé kezelhető.

4.2.2 Tanítás és tesztelés

A tanítás során a gépi tanuló algoritmusnak a feljebb már bemutatott kutyás metodikához hasonlóan kondicionáljuk működését. Ebben a szakaszban kulcsszerephez jutnak a korábban tárgyalt tanítási adatkészletek is, azonban egyáltalán nem mindegy, hogyan viselkedik az algoritmus, amikor találkozik ezekkel az adatokkal. Az egyik legérdekesebb kérdés ebben a szakaszban annak vizsgálata lehet, miként dolgozza fel az algoritmus a rendelkezésre álló tesztadatokat, még pontosabban: milyen mértékben befolyásolják azok a kimeneti eredményeket:

„Amennyiben a tanító adatkészlet elemei nem reprezentálják megfelelően annak az alkalmazási környezetnek az adatait, amiben a rendszernek később működnie kell, könnyedén torzított eredmények születhetnek. Az algoritmusok ugyanis váratlan és nem kívánt eredményeket produkálhatnak, ha olyan szituációval találkoznak, ami jelentősen eltér a tanítás során megismert helyzetektől. Egy friss tanulmány szerint egy MI algoritmus felülmúlta az emberi bőrgyógyászokat a bőrrák képekről való felismerésében, azonban felmerült egy lehetséges veszély is: mivel az algoritmust főként olyan képeken tanították, amin túlnyomóan fehér bőrű páciensek mintái voltak láthatók, a sötétebb árnyalatú bőrök esetében valószínűleg rosszabbul teljesíthetett volna. (...)

³² Tilesch és Hatamaleh 2021. 184.

³³ Uo.

Felmerül tehát a kérdés: hogyan nézhet ki a megfelelő tesztkörnyezet? Az első megfontolandó tényező az algoritmus típusának kiválasztása. Egy megfelelő rezsím több algoritmus adott probléma megoldásával kapcsolatos teljesítményét tesztelné, s vetné össze a specifikus teljesítménymutatókkal. (...) Ezt követően az algoritmus tanítási adatkészleten produkált eredményeit először egy tesztelési adatkészlet elemeivel, majd reális forgatókönyvek adataival kellene összevetni, minden esetben figyelve arra, hogy az adatok megfeleljenek a majdani alkalmazási környezet tulajdonságainak.”³⁴

A tanítás során kiemelten fontos tehát, hogy olyan adatok felhasználásával és olyan körülmények között vizsgáljuk az algoritmusok teljesítményét, ami hűen reprezentálja a jövődöbéli való alkalmazási területet. Ennek érdekében véleményem szerint szükséges olyan szabályokat alkotni, amelyek pontosan előírják az MI készítőik számára, hogy a tesztelési folyamatok során a tervezett felhasználási környezettől függően milyen elemeket, sajátosságokat kell figyelembe venniük a nem kívánatos – pl.: diszkriminatív, vagy nem a valóságot tükröző – működés megelőzése érdekében. Különös figyelmet kell fordítani azokra az algoritmusokra, amelyek viselkedése működésük során változik, ilyen a gépi tanuló algoritmusok jelentős része. Ki kell dolgozni továbbá azokat a felügyeleti eszközöket, amelyek segítségével folyamatosan monitorozni lehet, hogy az adott MI továbbra is az eredeti célnak megfelelő módon funkcionál-e, nem tanult-e meg helytelen vagy működését torzító mintákat.

4.2.3 Eredmények – a feketedoboz probléma

Annak érdekében, hogy a mesterséges intelligenciában valóban megbízzanak az emberek, szükségszerű, hogy legalább felületesen ismerjék azokat a körülményeket, működési elveket, folyamatokat, amelyek az MI által létrehozott eredmények, döntések hátterében állnak. Röviden: átlátható, megmagyarázható és indokolható MI-re van szükség.

Sajnálatos módon ez nem minden esetben lehetséges, hiszen például egy mélytanuló neurális háló esetében sokszor maguk a programozók sem tudják, pontosan hogyan állította elő a rendszer az adott kimenetet. Ez nem csoda,

³⁴ Buiten 2019. 52.

hiszen az emberi agy nem képes befogadni és elemezni az input és az output közötti összetett, akár több milliárdnyi köztes lépést.³⁵ Nem vitás, hogy még neurális hálónál jóval egyszerűbb algoritmusok megértése sem várható el az „utca emberétől”, akár végfelhasználó, akár más módon találkozik az MI-vel, például érintett gép által hozott döntésben.

Ezért fontos az olyan szabályozási ökoszisztéma kialakítása, ami megköveteli az MI rendszerek bizonyos szintű átláthatóságát, előírja a laikusok számára is „megmagyarázható”, megérthető döntési folyamatok követelményét, és rögzíti: az MI alkalmazása során a felhasználók számára is egyértelművé kell tenni, hogy nem szenvednek hátrányt, megbízhatnak a MI-ben és nem éri őket semmilyen jogi vagy erkölcsi sérelem. A felsorolt aggályok jelentős része az úgynevezett „feketedoboz-hatás” megszüntetésével, vagy – mivel e jelenség teljes orvoslása a technológia bonyolultsága miatt aligha képzelhető el a közeli jövőben –, a probléma szisztematikus kezelésével tompítható. Ugyan nem írhatjuk elő – és ez nem is volna indokolt –, hogy minden egyes MI rendszer működését részletesen megismerhessék a felhasználók és más érintettek, azonban a megmagyarázhatóság létfontosságú követelmény az olyan nagy kockázatú és „nagy téttel” bíró rendszerek esetében, amelyek előfeltétele a felhasználói bizalom (pl.: katonai, klinikai, igazságszolgáltatási- vagy bűnüldözési előrejelző, illetve banki rendszerek stb.).³⁶

A feketedoboz-hatás legnagyobb veszélyét azonban nem az jelenti, hogy a felhasználók nem látják a folyamatok mögé, hanem az, hogy az MI már-már okkult működése számottevően megnehezíti, számos esetben teljesen kizárja az esetleges jogsérelmet követő jogérvényesítés lehetőségét. *„Nem nehéz belátni, hogy a feketedoboz jelenti a legfőbb gátat az elszámoltathatóság és a megfelelő szabályozási keretrendszer létrehozása előtt az MI által okozott károk felelősségének megállapítására.”*³⁷ Az önvezető autók létezését jó részben MI alapú technológiának köszönhetjük, így a balesetek elkerülésére szolgáló komplex rendszer is ezen nyugszik. Abban az esetben, ha az autó balesetet okoz, kihívást jelenthet a károkozó magatartás és a bekövetkezett kár közötti okozati összefüggés bizonyítása. Már önmagában azt is nehéz bizonyítani, hogy a kárhoz vezető döntések sorozatát az algoritmus hibája okozta-e, hiszen szinte lehetetlen pontosan megállapítani, hol volt az a defektus, ami megindította az események láncolatát. Szintén nem volna

³⁵ Tilesch és Hatamaleh 2021. 139.

³⁶ Tilesch és Hatamaleh 2021. 140.

³⁷ Uo.

könnyű az algoritmus részrehajló működésének bizonyítása akkor sem, amikor egy rosszul kalibrált MI döntésének következtében nem vesznek föl valakit egy olyan pozícióba, amire önéletrajza és tudása alapján tökéletesen megfelel, hiszen van olyan rendszer, ami 25.000 jellemzőt vizsgálva választja ki³⁸ az alkalmas jelöltet az adott munkakörre.

Az átláthatatlanság csökkentésének esélyeit tovább rontja, hogy az MI rendszerek tervezői, gyártói jellemzően üzleti titokra hivatkozva nem osztják meg a nyilvánossággal az algoritmus működési dokumentációját, nem tárják fel annak belső logikáját, ezzel még a korlátozott tanulmányozási lehetőségtől is megfosztva a hozzáértőket.

Az átláthatóság problémaköre és az abból fakadó kihívások megnyugtató rendezése az MI szabályozása előtt álló legnagyobb kihívás. Vannak, akik az egész MI-vel kapcsolatos regulációt valójában a transzparencia szabályozásának tartják.³⁹ Mások úgy vélekednek, hogy az új MI szabályozási és támogatási rendszerekben a politikának tudatosan ki kell választania azokat az irányokat, amelyek a feketedoboz-jelenség csökkentésére irányulnak.⁴⁰ Az egészen bizonyos, hogy a jövőbeli regulációs törekvéseknek – akármilyen irányból érkeznek is – hangsúlyt kell helyezniük azoknak a technikai, jogi szabályoknak és etikai elveknek a kidolgozására, amelyek átláthatóbbá teszik az MI rendszerek működését. Úgy vélem fontos, hogy az átláthatóságot, megmagyarázhatóságot, s ezzel végső soron az elszámoltathatóságot megalapozó normák ne egy-egy terület már kialakult szabályozási rezsimjébe, ágazati jogszabályaiba épüljenek be, hanem egy átfogó MI kódex részeként minden algoritmussal szemben megfogalmazott, horizontális követelménnyé váljanak.

4.2.4. Érthető vagy pontos?

A feketedoboz-hatás további problémák megjelenését indukálja, melyek az algoritmusok potenciális teljesítményével, illetve az általuk generált eredményekkel kapcsolatban merülnek föl. Általánosan elfogadott tény, hogy az MI rendszerek átláthatóságának növelése csökkenti azok hatékonyságát, hiszen nem egyszer az algoritmusok emberek számára érthetetlen,

³⁸ C. Lennox 2021. 65.

³⁹ Buiten, 2019.

⁴⁰ Tilesch és Hatamaleh 2021. 185.

követhetetlen működésének köszönhető a lenyűgöző – vagy csak „szimplán” midennapi életünket megkönnyítő – eredmények. *„Olyan rendszer tervezése, ami kézzelfogható magyarázatokat is generál a megoldások mellé, értékes időt és mérnöki teljesítményt igényel. Éppen ezért fel kell tennünk a kérdést, mikor kifizetődő az átláthatóság megkövetelése, egyensúlyozva az átláthatóság hasznát és egy ilyen rendszer létrehozásának költségeit.”*⁴¹ Az MI algoritmusok képesek arra, hogy rövid idő alatt váratlan, az emberek által számításba sem vett megoldásokat nyújtsanak egy adott problémára, s éppen ez teszi azokat pótolhatatlanná a különböző alkalmazási területeken. Legtöbb esetben ráadásul olyan műveletek, számítások tömegét végzik el, amelyekhez az emberi munkaerőnek nagygrendekkel több időre lenne szükség. További vitathatatlan előnyük, hogy képesek olyan mintázatokat is észrevenni adattömegekben, amit az emberi agy képtelen, hiszen memóriánk, befogadóképességünk véges és nem tudunk több milliárd elemet egyben vizsgálni. *„Az átláthatóság tekintetében lehetséges kompromisszumot kötni az MI számítási kapacitása és megmagyarázhatósága között. Az emberek számára is könnyen értelmezhető lineáris számítási modellek csak egyszerű kapcsolatok megmagyarázására képesek, míg a komplex megoldásokat tartalmazó, többfunkciós módszerek értelmezése nehéz lehet. Amennyiben nagyobb átláthatóságot kívánunk, úgy el kell fogadnunk, hogy olyan MI rendszereket használunk, amelyek pontossága alul múlja azt a szintet, amire technológiai szempontból képesek lennének.”*⁴²

Az átláthatósággal járó haszon a döntéssel járó kockázattól függhet, ezért a szabályozásnak kontextusfüggőnek kell lennie, és a biztonságot, a méltányosságot és a magánéletet fenyegető kockázatokon kell alapulnia. Megkövetelhetjük az átláthatóságot olyan döntéseknél, amelyek a döntéshozón kívül másra is nagy hatással vannak. Kevésbé fontos döntéseknél a jobb rendszerteljesítmény érdekében kisebb átláthatóságot is választhatunk.⁴³ Ha tehát azt szeretnénk, hogy az algoritmusok működése átlátható legyen, bizonyos mértékben fel kell áldoznunk a hatékonyságot, ráadásul annak kockázata mellett, hogy az átláthatóvá tett működés az emberek számára továbbra is értelmezhetetlen számítások, kódok tömegét fogja jelenteni.

41 Buiten 2019. 57.

42 Uo. 58.

43 Uo.

5. Szabad-e vakon bízni az MI-ben?

Az MI által létrehozott eredményekkel kapcsolatos szabályok kialakításának másik jelentős irányaként azt kell meghatároznunk, hogyan viszonyulunk a döntésekhez, amelyeket az algoritmusok generáltak. Egyre több és több élethelyzetben kerül sor MI támogatott döntéshozatalra, nem egy ezek közül olyan szituáció, ami jelentősen befolyásolhatja a döntésben érintett személy, csoport vagy entitás életét, boldogulását. Bűnüldözés, igazságszolgáltatás, orvosi diagnosztika, banki ügyintézés – mind olyan területek, ahol biztosan kell tudnunk: a döntés valóban a legjobb szakemberek (gépek?) kezében van.

Paul Zilly esete⁴⁴ kiváló példája azoknak a helyzeteknek, amelyek elkerülése érdekében komoly regulációs célokat kell megfogalmaznunk. 2013 februárjában az amerikai Wisconsin államában Paul Zilly ellopott egy fűnyírót. A férfi ügyvédei kedvező vádalkut kötöttek, s a férfi teljes nyugalommal sétált be a tárgyalásra, hiszen komoly büntetésre nem lehetett számítani, letöltendő börtönbüntetés pedig szóba sem jöhetett. Zilly pechjére azonban a bírák egy COMPAS elnevezésű kockázatértékelő rendszert használtak, aminek működési mechanizmusát üzleti titok övezte. A COMPAS a számításait olyan kérdőív válaszai alapján végezte, amiben olyan kérdések szerepeltek, mint: „Egyetért-e ön azzal, hogy ha valaki éhes, annak joga van lopni?” Az algoritmusnak, ami feladatát körülbelül 70%-os pontossággal látta el, egy célja volt: megállapítani a visszaesés valószínűségét. Annak ellenére, hogy korántsem nevezhető pontosnak, a wisconsin-i bírának kötelező volt figyelmbe venni a rendszer eredményeit az ítélet kiszabásakor. Miután a bíró megismerte Zilly pontszámát – ami nem volt túl jó –, jobban hitt az algoritmusnak, mint az ügyvédeknek, s a vádalku elutasítása mellett megduplázta a büntetést: egy év fogház helyett két év fegyházra ítélte a szerencsétlen tolvajt.

Az MI-vel való felelősségteljes együttműködés kereteinek kialakítása a szabályozás egyik központi kérdése. Vitán felül áll, hogy a felelősen használt technológia hatalmas segítség a mindennapokban, hiszen közreműködik döntéseink meghozatalában, számos folyamatot automatizál, egyszerűsít. Sőt, az okosasszisztensek, a személyre szabott tartalmak vagy az önvezető autók olyan, korábban csak a filmvászonon létező álmokat váltanak valóra, amelyek láttán hajlamosak vagyunk teljesen félretenni az MI-vel szembeni fenntartásainkat. A kifejezetten emberközpontú MI alkalmazások korában

⁴⁴ Fry 2020. 75-76.

azonban nem szabad elfelejtenünk a technológia felelőtlen, hozzá nem értő, kritika nélküli alkalmazásának veszélyeit sem. Nem szabad megfélemlenünk a Zilly-hez hasonló esetekről sem, amikor a technológiában való vak bizalom az emberi gondolkodás és értékek gondolkodás nélküli feladását eredményezi.

Felmerül tehát a kérdés: érdemes-e szabályozni ember és MI együttműködésének kereteit, szükséges-e olyan etikai, jogi, magatartási szabályokat kodifikálni, amelyek a fejlődés és az innováció lehetőségének fenntartása mellett megvédenek minket attól, hogy túlzott mértékben az MI által létrehozott eredményekre hagyatkozzunk, illetve kontrollálják együttműködésünket a technológiával? A válasz egyértelműen igen, s úgy gondolom, a kívánatos reguláció súlypontjai a következők lehetnek:

1.) A legfontosabb összegyűjteni és kategóriákba sorolni azokat az alkalmazási területeket, ahol az MI befolyásolni képes az emberi döntések eredményét, az élethelyzetek alakulását, s ezek közül kiemelten kezelni azokat az eseteket, amikor az algoritmus hibás, torz eredményeinek figyelembevétele közvetlen kockázatot jelent az alapjogokra. Az egyes kategóriákat különböző kockázati besorolással volna érdemes ellátni, és az egyes szintekhez különböző részletességű, szigorúságú szabályokat társítani, bizonyos szint alatt pedig mellőzni az emberi kontroll szükségességét. Egy hitelbíráló rendszerben hozott elutasító döntés esetében a fenntartások nélküli végrehajtás nagyobb veszélyeket hordoz, mint egy olyan fogyókúra alkalmazás felülvizsgálata, ami sportolási tevékenységünk monitorozását követően tippeket nyújt az étrendünkkel kapcsolatban.

2.) Fel kell térképezni, hogy az adott, nagyobb kockázati kategóriába eső döntési szituációkat milyen mértékben befolyásolják az MI által létrehozott eredmények, mennyiben segítik vagy helyettesítik az emberi mérlegelést, s ezek alapján kell kialakítani azokat a protokollokat, amelyek az MI döntés humán döntésbe való beépítését határozzák meg. E körbe tartozik annak a kérdésnek a rendezése, hogy az MI kimeneteit kötelező vagy csak ajánlott figyelembe venni a döntés meghozatala során, esetleg csak egyfajta támogatásként, megerősítésként kell tekinteni arra.

3.) Az MI rendszerek kimenetei a legtöbb esetben nem konkrét válaszok, hanem számokban kifejezett kockázati, valószínűségi esélyek és skálák, de nem ritka az egyszerű igen/nem válasz sem. Az algoritmus és rendszer fejlettségétől függően tehát az igen komplex eredményektől a „kétbites” válaszokig minden elképzelhető. Magától értetődő, hogy a különböző outputok nem egyenlő súllyal, hatékonysággal használhatók föl az emberi döntéshozatal

során, így érdemes olyan rezsimet alkotni, amely az MI rendszer fejlettsége, válaszainak szofisztikáltsága alapján határozza meg azok beépíthetőségét az emberi döntéshozatalba. Ha például egy pénzügyi trendeket elemző, brókereket segítő szoftver egyes gazdasági események valószínűségét egy skálán határozza meg, sokkal egyszerűbb döntést hoznia a felhasználóknak, mintha csak annyit tudnának meg, hogy növekedés vagy csökkenés várható.

E tanulmány kereteit ugyan bőven meghaladná az emberi tényező szerepének részletes elemzése, azonban nagyon fontos szót ejteni erről is a humán-MI kooperációk során. Lehet akármennyire tökéletes egy rendszer, ha felhasználói nincsenek felkészülve a használatára, semmit sem ér a technológiai fejlettség. A társadalmi szintű MI tudatosság kiépítése, az MI-vel való együttélésre való céltudatos felkészülés elengedhetetlen ahhoz, hogy ne váljunk az általunk teremtett technológia szolgálivá. Az emberek digitális életterének, a közösségi médiának a lelke a mesterséges intelligencia, és rengetegen válnak az ajánló algoritmusok által végtelenül felkínált tartalmak rabjaivá.

Az MI uralta univerzum természetesen nem veszélytelen. Széles körben tárgyalt jelenség pl. az ún. visszhangkamrák megjelenése, ami az MI algoritmikus tartalomválogatás eredménye. Ennek oka, hogy az algoritmus felhasználói profilok alapján rangsorolja a javaslatokat, keresési eredményeket és hírcsatornákat, és ezzel olyan információs buborékokat hoz létre felhasználóik körül, amelyben folyamatosan a személyes igényeiknek, érdeklődésüknek, ideológiájuknak megfelelő tartalommal találkoznak, de mással nem. Annak ellenére, hogy tömegek élnek ilyen visszhangkamrákban, nem igazán hallani olyan érzékenyítő, edukációs programokról, amelyek társadalmi szintű szemnyitogatást végeznek. Gondoljunk csak bele: ha ezzel a mindennapi jelenséggel is alig vannak tisztában a felhasználók, mi garantálja, hogy az ennél sokkal fontosabb területeken – mint az egészségügy, az igazságszolgáltatás vagy a fogyasztói jogok – alkalmazott MI ismeretével, veszélyeivel, tudatos és felelős használatával kapcsolatban nagyobb a világosság?

6. Záró gondolatok

Az MI keretek közé szorítására napjainkban a világ vezető politikai és gazdasági hatalmai kiemelt feladatukként tekintenek, ami nem csoda, hiszen

a technológia megjelenése olyan mértékben rúgja fel gazdasági és szociális konvenciókat, amelynek hatását még korántsem tudjuk felmérni. Az MI fejlődése egyelőre csak kezdeti szakaszában jár, azonban hétről-hétre találkozunk új alkalmazási területekkel, áttörésekkel és olyan tudományos jóslatokkal, amelyek egyre közelebbi időpontra teszik az általános – azaz az emberével azonos szintű – MI megjelenését. Nem kérdés tehát, hogy a technológiát még azelőtt kell szabályozni, amíg az egyáltalán véghezvihető és a feladat komplexitása nem haladja meg a létrehozóinak kapacitásait.

Tanulmányom – mely voltaképp gondolat kísérletként is értelmezhető – célja egy olyan megközelítés bemutatása volt, amely a mesterséges intelligencia szabályozásának egyfajta, némiképp idealizált módját tárta az olvasó elé. Ennek érdekében igyekeztem különbséget tenni az MI, mint technológia és az azon alapuló megoldások szabályozása között, kiemelve, hogy előbbi csak akkor képzelhető el és valósítható meg, ha nem önálló entitásként, hanem adatok és algoritmusok eredményeként tekintünk a mesterséges intelligenciára. E két alkotóelem, „beavatkozási pontként” tud funkcionálni a jogalkotó számára, hiszen rendelkeznek olyan jellemzőkkel, tulajdonságokkal, amelyekre nézve normatív tartalommal rendelkező szabály alkotható. Így a jogalkotó vagy más, akár soft-law alkotói potenciállal rendelkező entitás közvetett módon tudja befolyásolni az MI létrehozásának, működésének folyamatát és körülményeit, ezzel elősegítve, hogy biztonságos, megbízható és az emberi értékeket tiszteletben tartó technológia jöjjön létre.

Az említett, beavatkozási pontként kezelhető alkotóelemek részletesebb elemzése során felhívtam a figyelmet azokra a gócpontokra, amelyek mentén érdemes kialakítani a szabályozási struktúrát, mert ha e területek, kérdések rendezettek, az MI-vel járó kockázatok is jelentős mértékben mérséklődnek. Ilyen kulcsfontosságú az adatok körében az adatminőségre vonatkozó garanciák kialakítása és érvényre juttatása, valamint a minél robusztusabb kiberbiztonság megteremtése. Az algoritmusok esetében pedig követelményeket lehet megfogalmazni a tervezés folyamatával kapcsolatban, valamint a tanítási és tesztelési fázisra vonatkozóan. Külön figyelmet kell fordítani az MI működésének következtében létrejött eredményekre. Ezek körében kiemelt szerepük van átláthatóságnak és a megérthetőségnek, mivel ezek a feketedoboz-hatás ellenére is kívánatos célok.

Felhasznált irodalom

Apple unveils M1 Ultra, the world's most powerful chip for a personal computer – Apple Inc. (2022), <https://www.apple.com/newsroom/2022/03/apple-unveils-m1-ultra-the-worlds-most-powerful-chip-for-a-personal-computer/> (2022.09.13.)

Buiten, Miriam C.: Towards Intelligent Regulation of Artificial Intelligence. *European Journal of Risk Regulation* 10. sz. 1 (2019): 41–59. DOI <https://doi.org/10.1017/err.2019.8>.

Brynes, Nanette: As Goldman Embraces Automation, Even the Masters of the Universe Are Threatened. *MIT Technology Review*. (2017) <https://www.technologyreview.com/2017/02/07/154141/as-goldman-embraces-automation-even-the-masters-of-the-universe-are-threatened/> (2023. 10. 12.)

C. Lennox, John: A mesterséges intelligencia és az emberiség jövője. Budapest, Harmat Kiadó, (2021)

Fry, Hanna: Emberek és gépek – Hogyan tartsuk a kezünkben az irányítást a mesterséges intelligencia korában? Budapest, HVG Könyvek, (2020)

Goujard, Clothilde: EU lawmakers vote to ban online ads targeting children amid broader tech crackdown – *Politico* (2021). <https://www.politico.eu/article/eu-lawmaker-rule-out-online-ads-target-children/> (2023.02.25.)

Heikkilä, Melissa: Dutch Scandal Serves as a Warning for Europe over Risks of Using Algorithms. *Politico* (2022). <https://www.politico.eu/article/dutch-scandal-serves-as-a-warning-for-europe-over-risks-of-using-algorithms/> (2023.10.21.).

Henley, Jon: Dutch Government Resigns over Child Benefits Scandal. *The Guardian*, 2021. január 15., szak. World news. <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/15/dutch-government-resigns-over-child-benefits-scandal> (2023.10.21.)

Inc, Global Industry Analysts. Global Big Data Market to Reach \$234.6 Billion by 2026. (2021.) <https://www.prnewswire.com/news-releases/global-big-data-market-to-reach-234-6-billion-by-2026--301322252.html>. (2023.10.12.)

Kasparov, Garri: Deep Thinking: Where Machine Intelligence Ends and Human Creativity Begins. London, Hodder & Soughton, (2017)

MIT Technology Review. As Goldman Embraces Automation, Even the Masters of the Universe Are Threatened. (2017) <https://www.technologyreview.com/2017/02/07/154141/as-goldman-embraces-automation-even-the-masters-of-the-universe-are-threatened/> (2023.10.23.)

Moor, James: The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The Next Fifty Years. *AI Magazine* 27, sz. 4. (2006.) <https://doi.org/10.1609/aimag.v27i4.1911>.

Heikkälä, Melissa: Dutch Scandal Serves as a Warning for Europe over Risks of Using Algorithms. *Politico* (2022), <https://www.politico.eu/article/dutch-scandal-serves-as-a-warning-for-europe-over-risks-of-using-algorithms/> (2023.10.11.)

Roser, Max, és Hannah Ritchie: Technological Change. Our World in Data, (2021) <https://ourworldindata.org/technological-change> (2023.02.25.)

Sankin, Aaron, Dhruv Mehrotra, Surya Mattu, és Annie Gilbertson: Crime Prediction Software Promised to Be Free of Biases. New Data Shows It Perpetuates Them – The Markup. (2021). <https://themarkup.org/prediction-bias/2021/12/02/crime-prediction-software-promised-to-be-free-of-biases-new-data-shows-it-perpetuates-them> (2022.09.13.)

Tardi, Carla: What Is Moore's Law and Is It Still True? <https://www.investopedia.com/terms/m/mooreslaw.asp> (2022) (2022.09.13.)

Tilesch, György és Omar Hatamaleh: Mesterség és Intelligencia. Budapest, Libri, (2021).

Strategy of „intervention points” – comments and suggestions on the regulation of artificial intelligence

Summary

In this contribution, I would like to elaborate on a specific approach of the regulation of the defining technology of our world, artificial intelligence. Classic legal regulation is unable to work with entities that lack legally graspable attributes. AI is one of these, so-called disruptive entities. It has yet to have

internationally approved definition, and lacks legally adjustable features as well. However, if we look behind the curtains, we realize, that AI practically consists of two very concrete components from the legal and regulatory perspective: data and algorithms. Focusing on these two parts, scholars and regulators can set a viable AI regulatory environment, that can keep the pace of exponential development and stand the test of time. That is why I briefly mapped the possibilities of regulating AI through data and algorithms, and also depicted some risks that come with it.

Dr. Kovács Andrea

ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

Témavezető: dr. habil. Gosztonyi Gergely egyetemi docens

DOI: <https://10.55052/themis.2023.2.36>

A közösségi média botok lehetséges csoportosítási szempontjai mint a jövőbeli szabályozás alapja

1. Bevezetés

Az automatizálás a 21. század második évtizedére a mindennapi életünk részévé vált. Néhány fontos példát említve: emberi interakció nélkül lehetővé vált az egyetemekre való jelentkezés, a különböző hatósági dokumentumok igénylése, valamint egyszerűbbé vált az üzleti elemzések elkészítése is. Természetesen a közösségi médiát sem kerülte el az automatizáció: az átlagos felhasználó számtalanszor találkozik – elsősorban a marketing és ügyfélkapcsolatok terén – időzítetten közzétett vagy automatikusan megosztott tartalmakkal, illetve chat-botokkal, amelyek megválaszolják az egyszerűbb kérdéseket.¹ A különböző automatizmusok és az alapjukat jelentő algoritmusok használata emberi erőforrást takarít meg azáltal, hogy átveszi a (sokszor) unalmas, repetitív és egyszerű feladatokat.

Ugyanakkor – használatuk pozitív hatásai mellett – a rendelkezésre álló technológia árnyoldalait is szükséges figyelembe venni. Számos tanulmány foglalkozik azzal, hogy a válogatás nélküli automatikus megosztás spammeléshez, hamis hírek terjedéséhez,² hamis trendadatokhoz, valamint a konszenzus látszatához vagy éppen hamis képzetéhez vezet, sőt akár a választások³ kimenetelére is hatással lehet.

Jelen tanulmány megvizsgálja, hogyan tipizálhatók az automatizált közösségi média fiókok az automatizáció foka, valamint céljuk alapján. Elemzek olyan megoldásokat is, amelyek csak a csoportosítás szempontjait tárgyalják. Ezek alapján felvetem a szabályozás lehetséges szempontjait, azaz

¹ Howard, Woolley, & Calo, 2018. 82-83. Hines, 2019. 411-413.

² Guess & Lyons, 2020. 16.

³ Howard, Woolley, & Calo, 2018. 82-83. Hines, 2019. 411-413.

melyek azok a kritériumok, amelyek mentén javasolt az egyes botokra eltérő szabályokat alkalmazni.

2. Automatizált fiókok – amikor nem minden tevékenységet előz meg egy emberi kattintás⁴

A digitális világ minden szegletében találkozhatunk botokkal a közösségi média világán kívül is.⁵ A bot a robot kifejezés rövidítése,⁶ melynek meghatározására a szakirodalomban számtalan példát találhatunk. Legegyszerűbben megfogalmazva bot egy automatizált⁷ szoftver, ami emberi intervenció nélkül végez valamilyen tevékenységet.⁸ Több definíció is tartalmazza a programozottságot, illetve az emberi viselkedés utánzását is mint követelményt.⁹ Egyes definíciók alapján a botok elsősorban egyszerű, repetitív feladatok ellátására szolgálnak.¹⁰ Tágabb értelemben véve tehát botnak nevezhetjük azt a programot is, amely képes létrehozni közösségi média fiókokat, és adott esetben képes ezeket irányítani, többek között például tartalmat közzétenni, újra megosztani és más fiókokkal kommunikálni.¹¹

Legalább részben automatizált fióknak tekinthetjük azokat a közösségi média fiókokat, amelyekben legalább egy fiókművelet nem közvetlenül emberi tevékenység eredménye, például egy bejegyzés időzített közzététele, tetszés kifejezése, más fiók által közzétett tartalom automatikus megosztása. A részbeni automatizáció nem feltétlenül jelent bot fiókot, ahhoz a fiók kontrollja szükséges.¹² A szakirodalomban található olyan álláspont is, hogy a csak teljesen automatizált fiókokat hívják botoknak, míg a részben automatizált, fiókokat hibrid vagy kiborg fiókoknak nevezi.¹³

⁴ A közösségi média bot meghatározásának problémakörével egy korábbi tanulmányban is foglalkoztam. Lásd: Kovács, 2022. 210.

⁵ Woolley S., 2016. csak azokat a botokat nevezi közösségi média botnak, amelyeknek nem célja az információgyűjtés.

⁶ Woolley & Howard, 2016. 4883. A bot fogalmáról és csoportosításáról összefoglalásként lásd: Fergus & Lorenzon, 2021. 59.

⁷ Delwiche 2020. 111.

⁸ Lamo 2018.

⁹ Lásd pl.: Calvo, Cano-Orón, & Abengozar, 2020., Cantini, Marozzo, Talia, & Trunfio, 2022. 1., Woolley & Howard, 2016. 4885., Hodgson, 2021. 250.

¹⁰ Woolley & Howard, 2017. 6.

¹¹ Tany 6.

¹² Murthy, et al., 2016. 4955-4596. Egyes szerzők szerint részleges kontroll is elegendő ahhoz, hogy egy fiókot botnak tekintsünk. Gorwa & Guilbeault, 2018. 11.

¹³ Office of Cyber and Infrastructure Analysis, 2018., Gorwa & Guilbeault, 2018. 11. Chu, Gianveccio, Wang, & Jajodia, 2010. 21.

Social media botoknak olyan automatizált fiókokat,¹⁴ entitásokat nevezünk, amelyek egyszerű feladatokat hajtanak végre, mint például az információgyűjtés¹⁵ vagy hírek, információk terjesztése,¹⁶ céljuk pedig gyakran az emberi viselkedés befolyásolása, megváltoztatása.¹⁷ Egyes szerzők a cél alapján tesznek különbséget a social media botok és a social botok között.¹⁸ Ez utóbbi kategória esetén kizárólag azokra az aktív (hamis) profilokra szorítkoznak,¹⁹ amelyeknek a többi fiók felé tanúsított viselkedése és célja hasonló az emberek által kezelt fiókokéhoz.²⁰ Ugyanakkor megemlítendő, hogy social botok nem csak a közösségi médiában vannak jelen, hanem például online multiplayer játékokban is.²¹ Jelen tanulmány keretében a közösségi média bot kifejezés a social media bot és a social bot kategóriáinak metszetét takarja. E kifejezés alatt azokat az automatizált fiókokat kell érteni, amelyek a közösségi médiában tevékenykednek, viselkedésük megegyezik az emberi felhasználók által vezért fiókéval, és céljuk az emberi viselkedés befolyásolása, megváltoztatása. A bot-lét titkosságát,²² illetve az érzelmi kapcsolódást az emberi felhasználók részéről jelen tanulmány nem tekinti definíciós elemnek,²³ ahogyan a bot által generált tartalom létét²⁴ vagy a kétirányú bot-ember kommunikációt sem.²⁵

¹⁴ Martini, Samula, Keller, & Klinger, 2021. 1., X (Twitter) 2022a, Chen, Pacheco, Yang, & Menczer, 2021. 3.

¹⁵ Az információgyűjtés automatizálásával és a botok ebben játszott szerepével jelen tanulmány nem foglalkozik bővebben.

¹⁶ Woolley & Howard, 2017. 6.

¹⁷ Cantini, Marozzo, Talia, & Trunfio, 2022. 1. (Cloudflare, 2022)

¹⁸ Gorwa & Guilbeault, 2018. 16. A social bot jelentéstartalmával kapcsolatban lásd bővebben: (Vasilkova & Legostaeva, 2020) 823-825.

¹⁹ Elovici, Fire, Herzberg, & Shulman, 2014., Fire, Goldschmidt, & Elovici, 2014. Ferrara, Varol, Davis, Menczer, & Flammini, 2016. 96-97.

²⁰ Wani & Jabin, 2017. 8. DiResta, 2018., Calvo, Cano-Orón, & Abengozar, 2020. Mivel a közösségi média platformok egyfajta keretrendszerét alkotják annak, hogy egy fiókkal milyen tevékenység végezhető, ezért az egységnyi idő alatt elvégezhető műveletek számát leszámítva a többi fiók felé a bot fiókok jelentős részben ugyanazokat a műveleteket tudják elvégezni, mint az emberi felhasználók fiókjai, pl.: üzeneteket írhatnak, tartalmakat tehetnek közzé, oszthatnak meg, kifejezhetik tetszésüket stb. Éppen ezért a közösségi média bot intelligenciája is kérdéses. Lásd pl.: Assenmacher, et al., 2020., vö. Woolley S. C., 2017. csoportosításával. Találkozhatunk olyan definícióval is, amely alapján social botnak csak az a bot minősül, amelyik az embert utánozza. Stieglitz, Brachten, Ross, & Jung, 2017. 4. idézi Boshmaf és szerzőtársai definícióját. Boshmaf, Muslukhov, Beznosov, & Ripeanu, 2013. 556.

²¹ Wani & Jabin, 2017. 9.

²² A bot-lét titkosságáról és annak véleménynyilvánítás szabadságához kapcsolódó kérdéseiről lásd bővebben: Weaver, 2018.

²³ Murer, 2017. 4.

²⁴ Cai, Luo, Meng, & Cui, 2022.

²⁵ Graeff, 2013. 2.

3. Jó zсарu – rossz zсарu: az időzítéstől az automatizált tartalomgyártásig. A közösségi médiában előforduló botok lehetséges csoportosításai

3.1. A közösségi médiában használt botok csoportosítása

A közösségi média botok csoportosítása sokféle szempont szerint lehetséges. A legegyszerűbb csoportosítás a botok célja alapján történhet: ez esetben jóindulatú botok és rosszindulatú botok különböztethetők meg.²⁶ A jelen tanulmányban ismertetett botoknál lényegesen többféle bot létezhet, amelyekre a terjedelmi korlátok miatt nem térek ki,²⁷ így a felsorolások és a csoportosítások lehetséges szempontjai sem tekintendők taxatívnak.

A szakirodalom és a jelen tanulmányban taglalt csoportosítások különös jelentőséget tulajdonítanak a politikai célra használt botoknak, mivel ezek vélt vagy valós hatást gyakorolnak a demokráciára, befolyásolhatják az emberek viselkedését, a felhasználók politikai véleményét, és akár a választások eredménye is összefüggésben lehet a tevékenységükkel.²⁸ A politikai botok esetében a cél meghatározott, az automatizálás módja, mértéke és a tevékenység fajtája azonban nem. Így amelyik csoportosításban nem jelenik meg külön kategóriaként a politikai bot, ott értelemszerűen a csoport bármely eleme válhat politikai bottá, kivéve, ha ez a definíciója alapján kizárt.

3.2. (Twitter) felhasználók osztályozása – Uddin és szerzőtársai csoportosítása

Muhammad Moeen Uddin és szerzőtársai a Twitter felhasználókat általánosságban csoportosítják: hat kategóriát különböztetnek meg, ebből három kategóriát valós felhasználónak, hármat pedig digitális felhasználónak minősítenek.²⁹ A valós felhasználók közé az egyszerű (personal) felhasználókat, a professzionális felhasználókat és az üzleti felhasználókat sorolják.³⁰ E felhasználók leírásában nem jelennek meg a botok mint lehetséges fiókkezelők, így jelen tanulmány szempontjából nem relevánsak. A

²⁶ Wani & Jabin, 2017. 6., Office of Cyber and Infrastructure Analysis, 2018., Howard, Woolley, & Calo, 2018. 83.

²⁷ Léteznek például ima-botok, amelyek feladata, hogy automatikusan imákat tegyenek közzé a felhasználó nevében. Öhman, Gorwa, & Floridi, 2019. 2.

²⁸ Gorwa & Guilbeault, 2018. 15-16.

²⁹ Uddin, Imran, & Sajjad, 2014. 2.

³⁰ Uo.

digitális felhasználók három csoportja esetében azonban a botokat mindegyiknél kifejezetten nevesítik:

- Spam felhasználók (*spam users*): nagy mennyiségben rosszindulatú tartalmakat tesznek közzé. Valós felhasználó is lehet spam felhasználó, de gyakran botok kontrollálják ezeket a fiókokat.³¹
- Feed/hírek (*feed/news*): automatizált fiókok, amelyek médiaoldalokról vagy RSS feedekből szerzett információkat tesznek közzé. A spam felhasználókhöz képest a követői szám alakulása és a fiók interaktivitásának hiánya jelenti a különbséget.³²
- Virális/marketing szolgáltatások (*viral/marketing services*): olyan felhasználók (elsősorban botok), amelyek marketing célú tevékenységet folytatnak. Ezek olyan intelligens botok, amelyek az információ terjesztése mellett hamisan fejezik ki tetszésüket és létükkel növelik a követők számát.³³

3.3. A közösségi média botok tipológiája – Gorwa és Guilbeault csoportosítása³⁴

A botok tevékenysége igen sokszínű, az online világban végzett összes művelet automatizálható. Robert Gorwa és Douglas Guilbeault tipológiája³⁵ az online közegben működő botokat mutatja be, és kitér arra, hogy ezek a botok konkrétan milyen tevékenységeket végeznek a közösségi médiában. Azt a szerzők is elismerik, hogy tipológiájuk nem teljeskörű, inkább példálózó jellegű,³⁶ az egyes botok definíciói között átfedés lehet, az adott bot egyszerre több kategóriába is tartozhat, a gyors technológiai fejlődés pedig kevésbé teszi lehetővé egzakt kategóriák kialakítását.³⁷

- Adatgyűjtő botok (*crawlers and scrapers*): eredetileg archiválási és indexálási célokra hozták létre a programozók, hasonlatosan a ma ismert

³¹ Uddin, Imran, & Sajjad, 2014. 2.

³² Uddin, Imran, & Sajjad, 2014. 2-3. Vö. Santini, Salles, Estrella, Barros, & Orofino, 2021. 6-7.

³³ Uddin, Imran, & Sajjad, 2014. 3.

³⁴ A szerzők csoportosítását már egy korábbi tanulmányban is ismertettem, jelen tanulmány a korábbi ismertetés kiegészített változata. Kovács, 2022. 211-212

³⁵ Gorwa & Guilbeault, 2018. 4-11.

³⁶ Gorwa & Guilbeault, 2018. 5.

³⁷ Például a politikai botot a közösségi média bot alkategóriájaként határozzák meg, ugyanakkor politikai tevékenységet folytathatnak a bábfiókok, trollok, kiborgok és hibrid fiókok is.

webböngészőkhöz. Gyakran rosszindulatú adatgyűjtést folytatnak,³⁸ igaz ez a közösségi médiában folytatott tevékenységükre is. Jellemzően nem lépnek közvetlen interakcióba a felhasználókkal,³⁹ így önmagában ez a tevékenység nem elegendő ahhoz, hogy egy fiókot automatizáltként határozzunk meg.

- Chatbotok (*chatbots*): a chatbot az ember és a számítógép közötti kommunikációt hivatott biztosítani, létezésének célja többek között például a gyakran ismételt kérdések megválaszolása, esetleg rajtuk keresztül feladatok végrehajtása (virtuális asszisztensek).⁴⁰ A szerzők ugyan nem tekintik a chatbotot a közösségi média bot tipikus formájának,⁴¹ érdemes megjegyezni, hogy a Facebook automatizációra vonatkozó szabályozása a chatbotokra koncentrál.⁴²
- Spambotok (*spambots*): a „spam” mai jelentéstartalmát Monty Pythonnak köszönhetjük, a kifejezés „*spiced pork and ham*” (lönchús) rövidítése.⁴³ A spambotok nagyon rövid idő alatt képesek hatalmas mennyiségű kéretlen üzenetet elküldeni, közzétenni akár bejegyzés, akár komment formájában. Ez az üzenet lehet reklám, de lehet rosszindulatú szoftver (*malware*) is. A szerzők a spambotokat az adatgyűjtő botokhoz hasonlítják, bár elismerik, hogy ez ma már nem teljesen egyértelmű.⁴⁴
- Közösségi média botok (*socialbot és social bot*): magyarra nehezen fordítható módon a szerzők különbséget tesznek azon botok között, amelyek más, valódi hálózatokba behatolva terjesztenek üzeneteket (*socialbot*, egybe írva, ide sorolhatók akár a spambotok is), illetve az olyan közösségi média botokat között (*social bot*, külön írva), amelyek részt vesznek a tartalomgyártásban vagy a felhasználókkal lépnek érdemi interakcióba. Ez utóbbi alkategóriája szerintük a politika bot.⁴⁵
- Bábfiókok (*sockpuppets*) és trollok (*trolls*): hamis felhasználói fiókok⁴⁶ amelyek kapcsolatba kerülnek a valós felhasználókkal. Ezek a fiókok

³⁸ Datadome, 2021.

³⁹ Instagram, 2022. Gorwa & Guilbeault, 2018. 5-6.

⁴⁰ Gorwa & Guilbeault, 2018. 6.

⁴¹ Gorwa & Guilbeault, 2018. 6-7.

⁴² Meta, 2020.

⁴³ IT Cikkék, 2017.

⁴⁴ Gorwa & Guilbeault, 2018. 7-8.

⁴⁵ Gorwa & Guilbeault, 2018. 8-9.

⁴⁶ Minden olyan felhasználói fiók is hamisnak tekintendő jelen tanulmány szerint, amelyet bár ember irányít, de a fiókkal valamilyen nem a személyéhez fűződő célt szolgál (például propaganda célú, reklámcélú fiók, de ide sorolhatók a *clickworkerek* fiókjai is).

állhatnak egyaránt ember vagy bot irányítása alatt. A bábfiókat – különösen, ha koordinált, kormány által irányított hálózatról van szó – *trolloknak* is nevezik.⁴⁷ A trollhálózat iskolapéldája az orosz kormányhoz köthető *Internet Research Agency*, amely automatizált fiókokkal és fizetett bloggerek százaival népszerűsítette saját narratíváját.⁴⁸

- Kiborgok és hibrid fiókok (*cyborgs and hybrid accounts*): nem teljes mértékben automatizált fiókokat jelentenek. Kérdéses, hogy ebbe a körbe tartoznak-e azok a felhasználók, akik valós fiókjukat használják fel vagy adják át üzenetek terjesztéséhez, kedveléshez vagy egyéb – akár automatizáltan végrehajtott – tevékenységekhez. Ugyanígy kérdéses a „*clickworkerek*” helyzete is, akik éppen annyi emberi tevékenységet végeznek a fiókokkal, hogy elkerüljék a spamszűrőket vagy botkereső algoritmusokat.⁴⁹

3.4. A közösségi média botok mint a hamis profilok alhalmaza – Wani és Jabin csoportosítása

Mudasir Ahmad Wani és Suraiya Jabin csoportosítása kifejezetten a közösségi média botokra vonatkozik: ők a botokat a hamis profilok egyik alkategóriájának tekintik. Funkcionalitásuk alapján az alábbi bot kategóriákat különböztetik meg:

- Spambotok (*spambots*): rosszindulatú botok, céljuk a hálózat teleszemetelése nagy mennyiségű, nem kívánt kapcsolattal, tartalommal vagy olyan cikkekkel, amelyek nem érdekesek rá.⁵⁰
- Social botok (*social bots*): olyanok, mint a többi bot, a fókusz azonban az online közösségépítésre helyezik (például politikusok vagy cégek botjai), amelyeken keresztül a közösséggel, vásárlóikkal kommunikálnak. Emberi viselkedést imitálnak és a célközönség hálózatát kihasználva terjesztenek tartalmakat.⁵¹ Fontos hangsúlyozni, azt a szerzők is

⁴⁷ A “troll” kifejezés többféle értelemben használható a szerzők szerint: Gorwa & Guilbeault, 2018. 9-10. A “trollkodás” jelentése a Merriam-Webster szótár szerint mások idegesítése sértő, irreleváns vagy bántó kommentek vagy más zavaró tartalom közzétételével. Merriam-Webster

⁴⁸ Gorwa & Guilbeault, 2018. 10., vö. Wani & Jabin, 2017., bár a bábfiók esetében nem feltétel a manuális kezelés, azt a szerzők mégis a botoktól különálló csoportként kezelik.

⁴⁹ Gorwa & Guilbeault, 2018. 11.

⁵⁰ Wani & Jabin, 2017. 8.

⁵¹ Wani & Jabin, 2017. 8-9. A szerzők ide sorolják a multiplayer játékokban előforduló botokat is.

elismerik, hogy nem minden social bot működik jogellenesen vagy jelent problémát.⁵²

- Like botok (*like bots*): leggyakrabban politikusok és cégek használják, a „tetszik” gomb segítségével tartalmat promotálnak, ezáltal eltérítve, illetve megtévesztve a felhasználókat. Előfordulhat, hogy az ilyen típusú botok megjegyzéseket vagy bejegyzéseket is közzétesznek.⁵³
- Befolyásoló botok (*influencer bots*): feladatuk, hogy vitákban való részvétellel népszerűsítsenek egyes témákat, és ezekben a témákban megváltoztassák az emberi felhasználók véleményét. Gyakran gyártanak vagy osztanak meg tartalmakat.⁵⁴
- Bot netek (*botnets*): Nem önálló botokat, hanem bot hálózatokat jelentenek, amelyben az egyes botoknak lehet hasonló vagy egymástól eltérő feladata is. A fenti kategóriák közül akár mindet tartalmazhatja. A bot fiókok összehangolása általában egy kézben van.⁵⁵

Gorwától és Guilbeault-tól eltérő módon a szerzők a botoktól elkülönülő kategóriaként kezelik a bábfiókokat, bár nem teszik definíciós elemmé az emberi irányítást.⁵⁶

3.5. A közösségi média botok cél és viselkedés alapú csoportosítása – Stieglitz és szerzőtársai csoportosítása

Stefan Stieglitz és szerzőtársai két tengelyt határoztak meg a közösségi média botok csoportosításához az általuk megvizsgált szakirodalom alapján. Az egyik tengelyen a botok célja (jó, semleges vagy ártalmas), a másik tengelyen az emberi viselkedés utánzásának szintje (magas vagy alacsony) áll.⁵⁷ Az alábbi táblázatuk konkrét példákkal szemlélteti, hogy egy-egy bot viszonylag könnyen besorolható a hat kialakított kategória valamelyikébe.

⁵² Wani & Jabin, 2017. 8-9.

⁵³ Wani & Jabin, 2017. 9.

⁵⁴ Wani & Jabin, 2017. 9-10.

⁵⁵ Wani & Jabin, 2017. 10-12.

⁵⁶ Wani & Jabin, 2017. 8.

⁵⁷ Stieglitz, Brachten, Ross, & Jung, 2017. 4.

Intent (Ferrara et al. 2016)				
	Malicious	Neutral	Benign	
Imitation of human behaviour (Boshmaf et al. 2013)	High: <i>Social</i> bots	<ul style="list-style-type: none"> • Astroturfing bot (Ratkiewicz et al. 2011) • Social botnets in political conflicts (Abokhodair et al. 2015) • Infiltration of an organisation (Elyashar et al. 2015) • Influence bots (Subrahmanian et al. 2016) • Sybils (Alarifi et al. 2016; Goga et al. 2015) • Doppelgänger bots (Goga et al. 2015) 	<ul style="list-style-type: none"> • Humorous bots (Veale et al. 2015) 	<ul style="list-style-type: none"> • Chat bots (Salto Martínez & Jacques García 2012)
	Low to none	<ul style="list-style-type: none"> • Spam bots (Wang 2010) • Fake accounts used for botnet command & control (Sebastian et al. 2014) • Pay bots (Subrahmanian et al. 2016) 	<ul style="list-style-type: none"> • Nonsense bots (Wilkie et al. 2015) 	<ul style="list-style-type: none"> • News bots (Lokot & Diakopoulos 2016) • Recruitment bots (Flores-Saviaga et al. 2016) • Public Dissemination Account (Yin et al. 2014) • Earthquake warning bots (Haustein et al. 2016) • Editing Bots, Anti-Vandalism Bots on Wikipedia (Tsvetkova et al. 2017)

Ábra 1.: A közösségi média bot fiókok csoportosítása⁵⁸

Azt a szerzők is elismerik, hogy a pozitív vagy semleges célú közösségi média botokkal a szakirodalom aránylag ritkán foglalkozik.⁵⁹ A platformok saját szabályozása is leginkább az automatizálás felhasználására, céljára, illetve hatására koncentrál. A korábbi kategóriákhoz képest jelen szerzőknél lényegesen több bot kategória jelenik meg. Az alábbiakban a korábbi csoportosításokban nem szereplő botokat ismertetem, különös tekintettel esetleges politikai jelentőségükre:

⁵⁸ Stieglitz, Brachten, Ross, & Jung, 2017. 7.

⁵⁹ Uo.

- Támogató botok (*astroturfing bots*): spontánnak tűnő politikai támogató botok.⁶⁰
- Valós felhasználónak tűnő botok (*sybil bots*): hamis identitással rendelkező, megszemélyesítést célzó botok. Nem feltétlenül takar bot felhasználót, de a szerzők minden botot sybil fióknak tekintenek.⁶¹
- Másoló botok (*doppelgänger bots*): egyes felhasználók fiókjainak másolatai, az eredeti fiók identitását használják annak érdekében, hogy elkerüljék a (bot)szűrőket.
- Fizető botok (*pay bots*): céljuk forgalom generálása, hogy a bot alkotója pénzt kapjon az egyes oldalakra terelt forgalomért.
- Humor botok (*humoristic bots*): céljuk vicces, nyelvileg helytelen bejegyzések létrehozása.⁶²
- Hír botok (*news bots*): hírek automatikus közzétételére és megosztására szolgáló botok.⁶³
- Toborzó botok (*recruitment bots*): önkéntesek toborzására használt botok.⁶⁴
- Tartalom megosztó botok (*public dissemination account*): a közösségnek szánt üzenetek megosztására használt botok.
- Földrengésre figyelmeztető botok (*earthquake warning bots*): automatikus bejegyzést tesznek közzé várható természeti csapás esetén.⁶⁵ Bár politikai szereppel nem bírnak, érdekességként megemlíthetők, hiszen a botok szabályozása ezeket a fiókokat is érinti.

⁶⁰ Vö. Santini, Salles, Estrella, Barros, & Orofino, 2021., Woolley S. C., 2017.

⁶¹ Stieglitz, Brachten, Ross, & Jung, 2017. 5., vö. Wani & Jabin, 2017. 5. a sybil fiókokat a botoktól különállónak tekintik, a meghatározásukban is szerepel, hogy a fiók kezelése manuálisan történik. Ugyanakkor a hamis identitás mindkét definícióban megjelenik.

⁶² Stieglitz, Brachten, Ross, & Jung, 2017. 5.

⁶³ Lokot & Diakopoulos, 2015., vö. Santini, Salles, Estrella, Barros, & Orofino, 2021., Uddin, Imran, & Sajjad, 2014.

⁶⁴ Stieglitz, Brachten, Ross, & Jung, 2017. 5.

⁶⁵ Bár politikai jelentőséggel nem rendelkezik, azonban tipikus példája a jó célra használt automatizált fiókoknak. Több természeti katasztrófára figyelmeztető bot is létezik. A Twitteren elérhető földrengésre figyelmeztető botok példálózó listáját lásd: Meta-Guide, n.d.

3.6. A közösségi média botok kategorizálása konkrét cél alapján – Oentaryo és szerzőtársai csoportosítása

Richard J. Oentaryo és szerzőtársai tanulmánya mind a jóindulatú, mind a rosszindulatú botokat vizsgálja. A szerzők vizsgálatukhoz három kategóriába sorolják a botokat:

- Közvetítő botok (*broadcast bots*): céljuk az információterjesztés.⁶⁶
- Fogyasztói botok (*consumption bots*): céljuk a tartalmak aggregálása több forrásból és/vagy adott tartalmak frissítése (pl.: időjárásjelentés). Elsődlegesen személyes használatra szolgálnak.⁶⁷
- Spam botok (*spam bots*): rosszindulatú vagy irreleváns tartalmakat agresszívan megosztó botok.⁶⁸

3.7. A közösségi média botok kategorizálása tartalom alapján – Santini és szerzőtársai csoportosítása

Kifejezetten a botok politikai tevékenységére fókuszálva Marie Santini és szerzőtársai három csoportra osztják a közösségi média botokat annak alapján, hogy a fiókok milyen tartalmakat tesznek közzé:

- Felhasználói botok (*user-generated bots*): az adott platform felhasználói által generált tartalmakat megosztó botokat jelentik. A szerzők ide sorolják azokat a spambotokat, amelyek képesek lehetnek megjegyzések és bejegyzések generálására. Ide tartoznak továbbá a kereskedelmi botok is, amelyek ügyfélszolgálati feladatokat látnak el.⁶⁹
- Média spambotok (*media spambots*): olyan automatizált profilok, amelyek kizárólag mainstream médiaoldalakra⁷⁰ mutató linkeket osztanak meg. Média spambotok segítségével a mainstream média saját tartalmát tolja előtérbe, ugyanakkor ezáltal képes a diszkurzus manipulálására is.⁷¹

⁶⁶ Oentaryo, Murdopo, Prasetyo, & Lim, 2016. 95.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Oentaryo, Murdopo, Prasetyo, & Lim, 2016. 96.

⁶⁹ Santini, Salles, Estrella, Barros, & Orofino, 2021. 5.

⁷⁰ A szerzők a brazil választások kapcsán állították fel a botok csoportosítását, így a media spambotok esetében a linkek brazil mainstream médiaoldalakra mutattak.

⁷¹ Santini, Salles, Estrella, Barros, & Orofino, 2021. 6-7.

- Politikai botok (*political bots*): olyan (részben) automatizált fiókok, amelyek utánozzák az emberi viselkedést, tartalmakat gyártanak, amelyeket politikai információként tüntetnek fel, céljuk pedig a közvélemény manipulálása. A politikai botok két csoportra oszthatók: kampányolók (*campaigners*) és ösztönzők (*inciting agents*).⁷² Az előbbi csoportosítás a klasszikus kampánytevékenységet folytató botokat jelenti, amelyek egy-egy jelöltet spontánnak tűnő módon támogatnak, kiemelve a teljesítményüket és a legjobbként bemutatva őket.⁷³ Az utóbbi csoport azokat a botokat jelenti, amelyek érzelmi provokátorok, legtöbbször ellenségként mutatnak be nem csak jelölteket, hanem ideológiákat is. Szemben az előbbi csoporttal, agresszívak és jellemzően részt vesznek az egyes jelöltek személyének a támadásában is.⁷⁴

3.8. A botok csoportosításának dimenziói – Woolley csoportosítása

Samuel C. Woolley a botok csoportosíthatóságának több dimenzióját is felvázolja. A szerző szerint a legegyszerűbb csoportosítási lehetőség a technikai input és a kommunikációs output alapján történhet. Ez alapján a skála egyik végén az egyszerű botok állnak, a másik végén pedig az okos botok. Az egyszerű botok előre programozott üzeneteket közvetítenek, míg a mesterséges intelligenciát használó okos botok – akár gépi tanulás segítségével – több helyről szerzik az információkat, és utána azt egyedi, néha megjósolhatatlan módon közvetítik a nyilvánossághoz.⁷⁵

Másik csoportosítási szempont lehet a transzparencia szintje szerinti felosztás, azaz tudjuk-e, hogy az adott fiók bot vagy emberi felhasználónak próbálja feltüntetni magát. A szerző ezen az alapon három csoportot különböztet meg:

- Transzparens botok: már a nevük elárulja, hogy nem emberi felhasználókról van szó.
- Részben transzparens botok: elárulják természetüket, de vagy emberként viselkednek vagy lehetőség van közvetlen emberi beavatkozásra.

⁷² Santini, Salles, Estrella, Barros, & Orofino, 2021. 8.

⁷³ Uo., vö. astroturfing botok

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Woolley S. C., 2017. 14.

- Nem transzparens botok: botok, amelyek embernek mutatják magukat.⁷⁶

Harmadik csoportosítási lehetőségként – kifejezetten a politikához kapcsolódóan – Woolley a botokat három csoportra osztja. Az alábbi botok együttes alkalmazása jellemző a választások vagy egyéb, társadalmat érintő szavazások idején:⁷⁷

- Követő botok (*follower bots*): feladatuk a jelöltek követői táborának növelése. Előfordulhat, hogy megosztják a jelölthöz kapcsolódó tartalmakat vagy tetszésüket fejezik ki.
- Blokkoló botok (*roadblock bots*): ezeket a botokat arra használják, hogy az ellenfél jelölt táborát demobilizálják. Eszközeik közé tartozik az ellenfél által használt hashtagek elárasztása oda nem illő tartalommal, ezáltal nehezítve a releváns tartalmak megtalálását.
- Propaganda botok (*propaganda bots*): főként a külföldi, az adott ország által veszélyesnek minősített entitások (természetes személyek, cégek vagy országok) fiókjait veszik célba, és az adott ország ideológiáját terjesztik.⁷⁸

3.9. Bot-taxonómia 1. – Lamo és Calo csoportosítása

Madeline Lamo és Ryan Calo az alábbi három botcsoportot különbözteti meg:

- Kereskedelmi botok (*commercial bots*): a piac szereplői által használt botokat jelentik. Ide tartoznak azok a botok, amelyekkel ügyfélként találkozhatunk, vagy amelyek automatikusan reklámozzák egy-egy vállalat termékeit. A szerzők kifejezetten kiemelik az automatizált közösségi média fiókokat ebben a kategóriában, de ide sorolják azokat a fiókokat is, amelyek hamis értékeléseket adnak.⁷⁹
- Politikai botok (*political bots*): a szerzők kutatásai azt mutatják, hogy a politikai botok elsődleges célja a politikai üzenetek felerősítése újramegosztás segítségével, prominens fiókok követése és tartalmak megosztása olyan témákról, amelyeket a használójuk trenddé akar tenni. Ezek a botok részt vesznek dezinformációs kampányokban, online

⁷⁶ Woolley S., 2016. 15.

⁷⁷ Woolley S. C., 2017. 16-17.

⁷⁸ Aro, 2022.

⁷⁹ Lamo & Calo, 2019. 995-997.

zaklatásban és a követői számok manipulálásában.⁸⁰ Ugyanakkor megjegyzik, hogy a politikai botok nem mások, mint más kommunikációs formák kiterjesztései.⁸¹

- Kreatív botok (*creative bots*): ebbe a kategóriába tartoznak a kreatívan használt botok. A szerzők példaként említik a főcímetek kombináló botot, a földrengést jelző botokat, a képgeneráló botokat, a véletlen költészetet kereső botokat, a zaklatásra válaszoló botokat stb.⁸²

3.10. Bot-taxonómia 2. – Lebeuf és szerzőtársai csoportosítása

A vizsgált szakirodalomban a legrészletesebb csoportosítási struktúrát Carlene Lebeuf és szerzőtársai alkották meg. A szerzők három dimenzióra bontják a csoportosítási szempontokat.

Az első dimenzió a környezeti. Ebben a bot típusát (*type* – önálló bot vagy platformhoz kötött pl.: valamely szoftver belső botja), környezetét (*scope*), elérhetőségét (*closure*), a környezet változásának ütemét (*dynamism*), a bot viselkedésének kiszámíthatóságát (*predictability*), a környezet állandóságát (*permanence*) és a környezet többi szereplőjét vizsgálják (*population*).

A második dimenziót a bot belső tulajdonságai jelentik, ezek a tudása (*knowledge*), logikai képességei (*reasoning*), alkalmazkodóképessége (*adaptability*), céljai (*goals*), meghatalmazása (*delegation* – milyen minőségben járhat el mások nevében), specializációja (*specialization* – egy megadott cselekvési területre), emberhez való hasonlósága (*anthropomorphism*) és életciklusa (*lifecycle*).

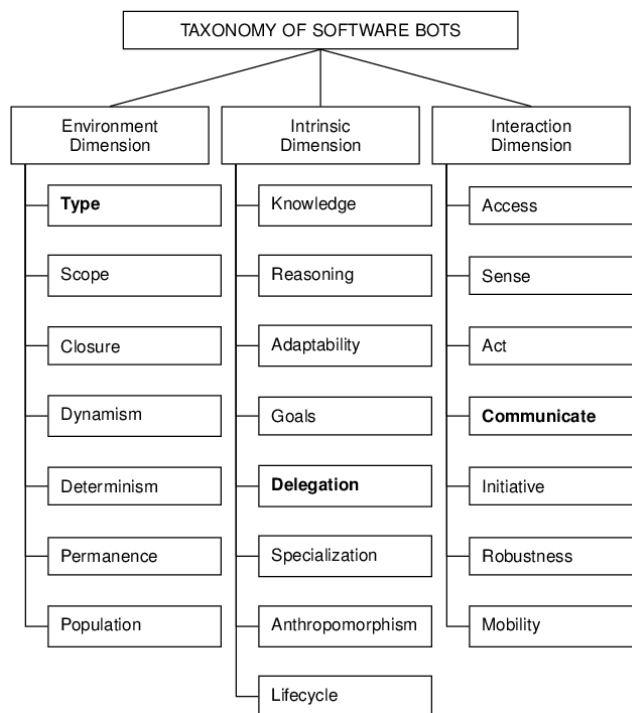
A harmadik dimenziót a bot interakciókban betöltött szerepét meghatározó tényezők alkotják. Ebben a csoportba tartozik, hogy a bot mennyire képes cselekedni a környezetében, mennyire érzékeli a környezetét (*access, sense and act*), mennyire képes kommunikációt kezdeményezni (*initiative*) és kommunikációt folytatni (*communicate*), mennyire képes kezelni a hibákat (*robustness*) vagy mozogni a környezetében (*mobility*).⁸³

⁸⁰ Lamo & Calo, 2019. 997-1000.

⁸¹ Lamo & Calo, 2019. 998.

⁸² Lamo & Calo, 2019. 1001-1002.

⁸³ Lebeuf, Zagalsky, Foucault, & Storey, 2019. 3-5.

Ábra 2.: A közösségi media botok csoportosításának struktúrája⁸⁴

3.11. A vizsgált csoportosítások jellemzése

Ahogy láthattuk, a szakirodalomban számtalan lehetséges példát találunk a közösségi média botok csoportosítására vagy a csoportosítási szempontok meghatározására. A vizsgált tanulmányok kétféle megközelítést alkalmaznak: maguknak a botoknak a közvetlen csoportosítása funkciójuk vagy céljuk mentén (Uddin és szerzőtársai, Gorwa és Guilbeault, Wani és Jabin, Oentaryo és szerzőtársai, Santini és szerzőtársai, valamint Lamo és Calo), míg mások a csoportosíthatóság szempontjait adják meg (Stieglitz és szerzőtársai, Woolley, Lebeuf és szerzőtársai). Jelen tanulmányban a botokra adott szabályozási válaszokra csak utalás található, azok konkrét tartalmával jelen tanulmány nem foglalkozik.⁸⁵

A funkció és cél mentén történő konkrét csoportosítások nem tökéletesek, a kategóriák között átfedés lehet, illetve néhány helyen tartalmazzak az eredeti szemponthoz nem illő elemet is. Ilyen oda nem illő elem például Gorwa

⁸⁴ Lebeuf, Zagalsky, Foucault, & Storey, 2019. 3.

⁸⁵ A tartalmi elemzés egy későbbi tanulmány tárgyát fogja képezni.

és Guilbeault esetében a hibrid fiók, amely nem a funkciót vagy célt jelenti (szemben például a chatbottal vagy a bábfiókkal), hanem azt, hogy az esetleges emberi felhasználó is kontrollt gyakorolhat a fiók felett. Egyértelműbb kivételt jelent Wani és Jabin, illetve Stieglitz és szerzőtársai esetében a botnet, mivel a botnet botok egész hálózatát jelenti és nem egyetlen megadott botot. A bothálózat egyes tagjai Wani és Jabin szerint eltérő funkcionalitással is rendelkezhetnek, nem feltétlenül sorolhatók be ugyanabba a kategóriába.⁸⁶ A csoportosítás további hibája, hogy egyes csoportosítások elnagyoltnak tűnnek (például Calo és Lamo esetében), míg mások csak szűk jelenségekre fókuszálnak (például Santini és szerzőtársa, akik a csoportosítást a brazil választások során tapasztaltakra szűkítették), vagy nem kapcsolódnak szorosan a közösségi médiához (Gorwa és Guilbeault, akik a csoportosításukat eredetileg minden botra kiterjesztették).

A politikai célra használt botok helyzete sem egyértelmű a fenti csoportosításokban. Santini és szerzőtársai, valamint Calo és Lamo is külön kategóriaként kezelik a politikai botokat, Woolley külön csoportosítja tevékenységüket, míg más szerzők esetében nem jelennek meg külön csoportként.

Ugyanakkor ki kell emelnünk a csoportosítások közös pontjaként, hogy majdnem mindegyik külön kategóriaként tartalmazza a spambotot, amelyek elsődleges előidézői a spam jelenségnek. Erre reagálnak kifejezetten a közösségi média platformok szabályzatai is,⁸⁷ míg a más kategóriákba sorolható botokkal kevéssé vagy egyáltalán nem foglalkoznak.⁸⁸ Több szerzőnél is megjelennek továbbá a chatbotok, illetve a különböző statisztikákat javító botok, mint például a kedvelések számát növelő like botok, a követőszámot vagy az adott közösségi média fiók látogatottságát növelő botok. Ez utóbbiakat az X (Twitter) szabályzata szintén tiltja.⁸⁹

A felsorolásszerű, nem a bot körülményeit figyelembe vevő csoportosítások problémája – mint ahogy Gorwa és Guilbeault rámutat a saját csoportosításuk esetében – a taxativitás hiánya. Bár szabályok alkotása során alkalmazható megoldás a nyílt végű felsorolás, a szabályok alkalmazhatósága és alkalmazása a konkrét ügyben könnyen kérdésessé válhat, különösen, ha az adott bot több meghatározott kategória jellemzőit is mutatja. Jobb

⁸⁶ Wani & Jabin, 2017. 9.

⁸⁷ X (Twitter), 2023. Meta, 2023.

⁸⁸ Kivétel ez alól az X (korábban Twitter) automatizálásra vonatkozó szabályzata, ami bármilyen automatizált tevékenységre alkalmazható és alkalmazandó.

⁸⁹ X (Twitter), 2022b., X (Twitter), 2023.

megközelítést jelent a botok egyes meghatározható tulajdonságainak vizsgálata, ami lehetővé teszi a pontosabb értékelést és szabályozást.

Álláspontom szerint a legrészletesebb a Lebeuf és szerzőtársai által felállított szempontrendszer, amelynek alkalmazásához behatóan ismerni kell a bot környezetét, beállításait és tudni kell elemezni az interakcióit. Meglátásom szerint ilyen mélységű tudás nem elvárható az átlagos felhasználtól, így sokkal inkább a döntéshozatalt megelőzően vizsgálandó körülmények felsorolására alkalmas. Professzionális és jóhiszemű felhasználók esetében természetesen elvárható, hogy a rendelkezésükre álló adatokat elemezzék, és ezeknek megfelelően módosítsák a botok beállításait.

A legjobb kiinduló pontokat Woolley, valamint Stieglitz és szerzőtársai szempontjai adják. A szerzők hangsúlyt fektetnek a bot cselekvésének bonyolultságára, az ember utánzására való lehetőségére. Míg Stieglitz és szerzőtársai mindössze alacsony és magas szintű utánzási képességet határoznak meg, addig Woolley két dimenziót is vizsgál: mennyire szofisztikált a bot (az egyszerűtől a mesterséges intelligenciáig), továbbá mennyire transzparensen kommunikálja bot voltát. Szintén könnyen használható kritérium a bot meghatározásánál és szabályozásánál, hogy jóindulatú, semleges vagy rosszindulatú botról van szó. A közösségi média platformok kifejezetten a rosszindulatú (elsősorban spam) botok szabályozására tesznek kísérletet, hogy csökkentsék káros hatásukat.

4. Milyen szempontok mentén érdemes szabályozni a botokat?⁹⁰

Amennyiben megjelenik a szabályozási igény, hogy a botok tevékenysége keretek közé szorítható legyen, úgy olyan szabályozás megalkotása szükséges, amely alapján egyszerűen meghatározható, hogy az adott tevékenység automatizálása megengedhető-e, és ha igen, akkor milyen feltételekkel. A könnyű csoportosíthatóság segíti a (jog)szabályalkotókat, jogalkalmazókat és a jogkövető felhasználókat abban, hogy eldönthessék egy-egy esetben, a botok használata kívánatos és engedélyezett-e, továbbá mely szabályozónak, milyen szempontok szerint érdemes szabályoznia a botok tevékenységét.

A fenti csoportosításokból látszik, hogy a botok több szempont szerint is kategorizálhatók. A szabályozás adhat választ egy-egy jelenségre

⁹⁰ Gorwa és Guilbeault szempontjait egy korábbi tanulmányban is felhasználtam. Lásd: Kovács, 2022. 212-213.

(spambotok, politikai botok) vagy lehet átfogó (egy vagy akár több szempont mentén).

A botok szabályozásának alapjaként Gorwa és Guilbeault sem az általuk felállított lehetséges tipológiát javasolják, hanem az alábbi kérdések vizsgálatát, amelyek alapján a botok szabályozhatók azok konkrét tipológiai besorolásától függetlenül:

- A bot struktúrája: milyen informatikai és közösségi környezetben működik (közösségi platformokon működik-e, mindegyiken vagy csak egy specifikus platformon); az adott célra létrehozott botról van-e szó vagy nyilvánosan elérhető, nyílt forráskódú bot-e, vagy tartalommenedzsment szoftver; teljes mértékben automatizált vagy hibrid fiók, vagy botnak tűnő, de ember által irányított fiók.⁹¹
- A bot funkciója: feladata-e a fiók működtetése; önmagát botként határozza-e meg vagy embernek tünteti fel magát, és ha igen, akkor az meggyőző-e; részt vesz-e tényleges kommunikációban vagy csak tömeges üzenetküldésben, esetleg spammelésben.⁹²
- A bot felhasználása: hogyan és milyen céllal kerül sor a bot használatára, vannak-e tiltott tevékenységek. Ehhez szükség van etikai és normatív szabályokra, melyek a pozitív, elfogadható viselkedésformák a közösségi médiában, ugyanis botok esetén is látható, hogy mind pozitív,⁹³ mind negatív célra felhasználhatók.⁹⁴

E megfontolások és a fent tárgyalt csoportosítások alapján a közösségi média botok magyar szabályozásának kialakításához az alábbi szempontrendszer használata javasolt. Kiemelendő ugyanakkor, hogy az egyes szempontok között átfedés van, azok szorosan összekapcsolódnak és nem választhatók el élesen egymástól.

A) Mennyire automatizált a fiók? Ezen kérdéskörön belül azt szükséges megállapítani, hogy ember kezeli-e a fiókot, hibrid fiókról vagy teljesen automatizált fiókról van-e szó. Hibrid fiók esetében az automatizálás mértékének feltárása szükséges, ugyanakkor felállíthatók olyan csoportok, amelyek alapján ez a mérték megállapítható. Szabályozás tekintetében azért érdemes különbséget tenni, mert míg az időzített

⁹¹ Gorwa & Guilbeault, 2018. 12-13.

⁹² Gorwa & Guilbeault, 2018. 13-14.

⁹³ Office of Cyber and Infrastructure Analysis, 2018. Konkrét pozitív cél lehet a botok használata a béke promotálásában, illetve a szélsőséges tartalmak visszaszorításában. Blasiak, Risius, & Martook, 2021. 3-4.

⁹⁴ Gorwa & Guilbeault, 2018. 14-16.

közzététel esetén a tartalmat teljes mértékben ember állítja elő, addig egy mesterséges intelligencia által működtetett fióknál kérdéses, hogy felmerülhet-e a véleménynyilvánítás szabadságának védelme.⁹⁵

- B) Transzparens-e a bot? E kérdéskör kapcsán azt kell vizsgálni, hogy egy átlagosfelhasználó tudhatja-e, hogy botról van szó. Álláspontom szerint – Woolley csoportosításával ellentétben – elegendőnek tekinthető, ha a bot közli bot-voltát a vele kapcsolatban álló felhasználóval. Az automatizáció alacsony fokán a transzparencia nem feltétlenül szükséges. Például nem szükséges az automatizáció jelzése, ha mindössze a bejegyzések közzétételének időpontja ütemezett, de magukat a bejegyzéseket ember állítja elő, és a fiókkal kapcsolatba lépő fiókokkal is kizárólag ember kommunikál.
- C) Milyen a fiók célja: jóindulatú vagy rosszindulatú? Ennek megállapítása nehézkes, ugyanis aki (vagy ami) az egyik ember szemében terjesztendő tartalom, azt a másik tiltandónak találja.⁹⁶ Egyszerűbb példával élve: a bot, amely az „Ön megnyerte a Dyson Supersonic hajszárítót” tartalmú üzenetet tömegesen küldte el több Instagram fióknak, egyértelműen nem lehet jóindulatú, mert aki ilyen üzenetet kapott, bizonyosan nem nyert hajszárítót.⁹⁷ A földrengések előrejelzése vagy jelzése ugyanakkor egyértelműen támogatandó cél.
- D) Mi a fiók célja? Itt a vizsgálatnak arra kell kitérnie, hogy a fiók célja a közérdekű tájékoztatás vagy pusztán csak népszerűsítés? Egyszerű példaként felhozható, hogy míg a földrengést jelző botok esetében kifejezetten a közérdekű tájékoztatás a cél, és nehezen ítélné problémásnak, ha egy esetlegesen érintett felhasználó üzenőfala földrengésre figyelmeztető üzenetekkel van tele, míg a vásárlásra buzdító bejegyzések esetében ez a közérdekű cél hiányzik. Kiemelendő, hogy a politikai kampányok esetében ez a kérdés nehezen dönthető el, hiszen a politikai botok esetében a cél lehet pusztán érzelmi provokáció, illetve a jelöltek és/vagy ideológiák ellenségként történő bemutatása is (azaz egyfajta népszerűsítés).
- E) Mi az automatizáció hatása? A hatásvizsgálat szorosan kapcsolódik az előző ponthoz, azaz szükséges megvizsgálni, hogy az automatizáció segítségével történő láthatóbbá tétel mikor okoz olyan mértékű torzulás a platformon

⁹⁵ A kérdés kapcsán lásd OSCE, 2020.

⁹⁶ Goldman, 2022.

⁹⁷ hvg.hu, 2021.

zajló kommunikációban, amely már meghaladja a szimpla tájékoztatás vagy népszerűsítés mértékét, azaz mikortól alkalmas a trendek módosítására vagy mikortól beszélhetünk spammelésről? Minden egyes alkalommal gondos mérlegelést igényel, hogy egy-egy közérdekű vagy politikai témáról folytatott diskurzus esetében hol húzódik a közérdekű tájékoztatás és a spammelés határa.

A szabályozási szempontok esetében az A, B, C és D kritériumnál felállíthatók egyértelmű kategóriák, míg az E kritérium esetében használhatók statisztikai mutatók (például, ha a kedvelések vagy megosztások x%-a botoktól származik, akkor az már alkalmas a trendek torzítására). E kritériumok alapján reális esély van hosszú távon megalapozott szabályozás elfogadására, míg ha a jogalkotók nem veszik ezeket figyelembe, bizonyos, hogy a botok szabályozását még jó ideig nem sikerül megoldani.

Felhasznált irodalom

Aro, J. (2022). *Putin's Trolls: On the Frontlines of Russia's Information War Against the World*. Ig Publishing: <https://books.google.hu/books?id=vPkrzgEACAAJ> (2023. 11.17.)

Assenmacher, D., Clever, L., Frischlich, L., Quandt, T., Trautmann, H., & Grimme, C. (2020). Demystifying Social Bots: On the Intelligence of Automated Social Media Actors. *Social Media + Society*, 6(3), 1-14. DOI: <https://doi.org/10.1177/2056305120939264>

Blasiak, K. M., Risius, M., & Martook, S. (2021). "Social Bots for Peace": A Dual-Process Perspective to Counter Online Extremist Messaging. *International Conference on Information Systems*. Atlanta (Online): Associations for Information Systems.: <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:6e37e03> (2023. 11.25.)

Boshmaf, Y., Muslukhov, I., Beznosov, K., & Ripeanu, M. (2013). Design and analysis of a social botnet. *Computer Networks*, 52(2), 556-578. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.comnet.2012.06.006>

Cai, M., Luo, H., Meng, X., & Cui, Y. (2022). Differences in Behavioral Characteristics and Diffusion Mechanisms: A Comparative Analysis Based on Social Bots and Human Users. *Frontiers in Physics*, 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fphy.2022.875574>

Calvo, D., Cano-Orón, L., & Abengoza, A. (2020): Materials and assessment of literacy level for the recognition of social bots in political misinformation contexts. *Icono*, 18(2), 111-136. DOI: <https://doi.org/10.7195/ri14.v18i2.1515>

Cantini, R., Marozzo, F., Talia, D., & Trunfio, P. (2022): Analyzing Political Polarization on Social Media by Deleting Bot Spamming. *Big Data and Cognitive Computing*, 6(1), 3. DOI: <https://doi.org/10.3390/bdcc6010003>

Chen, W., Pacheco, D., Yang, K.-C., & Menczer, F. (2021. 01. 05.): Neutral bots probe political bias on social media. *Nature Communications*, 12(1). DOI: <https://doi.org/10.1038/s41467-021-25738-6>

Chu, Z., Gianveccio, S., Wang, H., & Jajodia, S. (2010): Who is Tweeting on Twitter: Human, Bot, or Cyborg? *Proceedings of the 26th Annual Computer Security Applications Conference* (old.: 21-30). New York: Association for Computing Machinery. DOI: <https://doi.org/10.1145/1920261.1920265>

Cloudflare (2022. 06. 05.): *What is a social media bot? Social media bot definition.* cloudflare.com: <https://www.cloudflare.com/learning/bots/what-is-a-social-media-bot/> (2023. 11.20.)

Datadome (2021. 10. 15.): *Web scraping protection: How to protect your website against crawler and scraper bots.* : datadome.co: <https://datadome.co/learning-center/scrapper-crawler-bots-how-to-protect-your-website-against-intensive-scraping/> (2023. 10.27.)

Delwiche, A. (2020): Computational Propaganda and the Rise of the Fake Audience. In: P. Baines, N. O'Shaughnessy, & N. Snow, *The SAGE Handbook of Propaganda* 105-125. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781526477170.n8>

DiResta, R. (2018. 10. 01.): *Computational Propaganda. Public relations in a high-tech age.:* The Yale Review: <https://yalereview.org/article/computational-propaganda> (2023. 10.01.)

Elovici, Y., Fire, M., Herzberg, A., & Shulman, H. (2014): Ethical considerations when employing fake identities in online social networks for research. *Sci Eng Ethics*, 20(4), 1027-1043. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11948-013-9473-0>

Fergus, L., & Lorenzon, L. (2021). Bot. In L. Belli, Z. Nicolo, & Y. Curzi: *Glossary of Platform Law and Policy Terms*. Rio de Janeiro: FGV Diretio Rio. 59-61.

Ferrara, E., Varol, O., Davis, C., Menczer, F., & Flammini, A. (2016): The Rise of Social Bots. *Communications of the ACM*, 59(7), 96-104. DOI: <https://doi.org/10.1145/2818717>

Fire, M., Goldschmidt, R., & Elovici, Y. (2014): Online Social Networks: Threats and Solutions. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 16(4), 2019-2036. DOI: <https://doi.org/10.1109/comst.2014.2321628>

Goldman, E. (2022. 11): *Assuming Good Faith Online.*: <https://www.thecgo.org/wp-content/uploads/2022/11/Assuming-Good-Faith-Online-3.pdf> (2023. 10.28.)

Gorwa, R., & Guilbeault, D. (2018): Unpacking the Social Media Bot: A Typology to Guide Research and Policy. *Policy & Internet*, 12, 225-248. DOI: <https://doi.org/10.1002/poi3.184>

Graeff, E. C. (2013. 05 05): *What We Should Do Before the Social Bots Take Over: Online Privacy Protection and the Political Economy of Our Near Future.*: https://www.researchgate.net/publication/305432538_What_We_Should_Do_Before_the_Social_Bots_Take_Over_Online_Privacy_Protection_and_the_Political_Economy_of_Our_Near_Future (2023. 10.02.)

Guess, A. M., & Lyons, B. A. (2020): Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda. In: N. Persily, & J. A. Tocker, *Social Media and Democracy: The State of the Field, Prospects for Reform*. Cambridge: Cambridge University Press. 10-33. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108890960.003>

Hines, M. (2019): I smell a Bot: California's S.B. 1001, Free Speech, and the Future of Bot Regulation. *Houston Law Review*, 57, 405-435.

Hodgson, J. (2021): Reenvisioning Russian Propaganda: Media Decentralization and the Use of Social Networks as a Means to Government Continuity. *Open Political Science*, 4(1), 238-257. DOI: <https://doi.org/10.1515/openps-2021-0022>

Howard, P. N., Woolley, S., & Calo, R. (2018): Algorithms, bots, and political communication in the US 2016 election: The challenge of automated political communication for election law and administration. *Journal of Information Technology & Politics*, 15(2), 81-93. DOI: <https://doi.org/10.1080/19331681.2018.1448735>

hvg.hu. (2021. 11 15). *Őn is nyert hajszerítót az Instagramon? Ne dőljön be neki.*

https://hvg.hu/tudomany/20211115_instagram_atveres_nyeremenyjatek_hajzarito_kamu (2023. 10.13.)

Instagram (2022): *Közösségi irányelvek*. Letöltés dátuma: (2023. 10.24.): facebook.com:

https://www.facebook.com/help/instagram/477434105621119/?cms_id=477434105621119&maybe_redirect_pol=true

IT Cikkek. (2017. 06 05): *Mindent a spame-ekről, hasznos tanácsokkal.*: itcikkek.hu: <https://itcikkek.hu/tag/spamszures/> (2023. 10.27)

Kovács, A. (2022): Botok, automatizált fiókok a közösségi médiában. *ELTE In: Jogi tanulmányok 2022. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak Konferenciáján 2022.* Budapest. 209-223. <https://www.ajk.elte.hu/media/3f/a5/71ad5ce006c90666c85312f55c75f9d76658556f78ca3338bf1edb923424/jogitanulmanyok2022.pdf> (2023. 10.27.) DOI: <https://doi.org/10.56966/2022.14.Kovacs>

Lamo, M. (2018. 08 09): *Regulation Bots on Social Media Is Easier Said Than Done*. Slate.com: <https://slate.com/technology/2018/08/to-regulate-bots-we-have-to-define-them.html> (2022. 06.06.)

Lamo, M., & Calo, R. (2019): Regulating Bot Speech. *UCLA Law Review*, 988-1028. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3214572>

Lebeuf, C., Zagalsky, A., Foucault, M., & Storey, M.-A. (2019): Defining and Classifying Software Bots:. *2019 IEEE/ACM 1st International Workshop on Bots in Software Engineering (BotSE)*, (old.: 1-6.). Montreal, QC, Canada. DOI: <https://doi.org/10.1109/BotSE.2019.00008>

Lokot, T., & Diakopoulos, N. (2015): News Bots. *Digital Journalism*, 4(6), 682-699. DOI: <https://doi.org/10.1080/21670811.2015.1081822>

Martini, F., Samula, P., Keller, T., & Klinger, U. (2021): Bot, or not? Comparing three methods for detecting social bots in five political discourses. *Big Data and Society*, 8(2), 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1177/20539517211033566>

Merriam-Webster. (dátum nélk.). *troll.*: Merriam-Webster: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/troll#dictionary-entry-1> (2023. 10.28.)

Meta (2020. 08 31): *Developer Policies.*: developers.facebook.com: <https://developers.facebook.com/devpolicy> (2023. 10.24.)

Meta. (2023. 07 01): *Kéretlen tartalom.*: transparency.fb.com: <https://transparency.fb.com/hu-hu/policies/community-standards/spam/> (2023. 11.27.)

Meta-Guide. (dátum nélk.): *100 Best Earthquake TwitterBots.*: meta-guide.com: <https://meta-guide.com/bots/twitter-bots/100-best-earthquake-twitter-bots> (2023. 11.27.)

Murer, R. (2017. 10 8): *Big Data and the rise of bots in social media.*: https://www.researchgate.net/publication/320274343_Big_Data_and_the_rise_of_bots_in_social_media (2023. 03.02.)

Murthy, D., Powell, A. B., Tinati, R., Anstead, N., Carr, L., Halford, S. J., & Weal, M. (2016): Bots and Political Influence: A Sociotechnical Investigation of Social Network Capital. *International Journal of Communication, 10*, 4952-4971. (2023. 03. 02.)

Oentaryo, R. J., Murdopo, A., Prasetyo, P. K., & Lim, E.-P. (2016): On Profiling Bots in Social Media. *Lecture Notes in Computer Science*, 92-109. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-47880-7_6

Office of Cyber and Infrastructure Analysis (2018. 05.): Social Media Bots Overview.: https://niccs.cisa.gov/sites/default/files/documents/pdf/ncsam_socialmediabotsoverview_508.pdf?trackDocs=ncsam_socialmediabotsoverview_508.pdf (2022. 06.02.)

Öhman, C., Gorwa, R., & Floridi, L. (2019): Prayer-Bots and Religious Worship on Twitter: A Call for a Wider Research Agenda. *Minds and Machines*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11023-019-09498-3>

OSCE (2020): *Spotlight on Artificial Intelligence and Freedom of Expression #SAIFE*. Vienna: Office of the Representative on Freedom of the Media Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).: https://www.osce.org/files/f/documents/9/f/456319_0.pdf (2023. 11.27.)

Santini, M., Salles, D. G., Estrella, C., Barros, C. E., & Orofino, D. (2021): Bots as online impersonators: automated manipulators and their different roles on social media. *The International Review of Information Ethics, 30*(1). DOI: <https://doi.org/10.29173/irie402>

Stieglitz, S., Brachten, F., Ross, B., & Jung, A.-K. (2017): Do Social Bots Dream of Electric Sheep? A Categorisation of Social Media Bot Accounts.

Australasian Conference on Information Systems. Hobart, Australia: <https://arxiv.org/abs/1710.04044> (2023. 10.10.)

Tany, N. S. (dátum nélk.): *academia.edu*. A Review on The Development and Effects of Conversational Agents and Social Robots - draft: https://www.academia.edu/39140805/A_Review_on_The_Development_and_Effect_of_Conversational_Agents_and_Social_Robots (2023. 03. 02.)

Uddin, M. M., Imran, M., & Sajjad, H. (2014): Understanding Types of Users on Twitter. *Cornell University arXiv* : https://www.researchgate.net/publication/261994329_Understanding_Types_of_Users_on_Twitter (2023. 03.04.)

Vasilkova, V. V., & Legostaeva, N. I. (2020): Social Bots As an Instrument of Influence in Social Networks: Typologization Problems. *Culture, Personality, Society in the Conditions of Digitalization: Methodology and Experience of Empirical Research Conference, KnE Social Sciences*, 823-830. DOI: <https://doi.org/10.18502/kss.v5i2.8433>

Wani, M. A., & Jabin, S. (2017. 05. 30.): *A sneak into the Devil's Colony-Fake Profiles in Online Social Networks*. DOI: <https://doi.org/10.48550/ArXiv,abs/1705.09929>

Weaver, J. F. (2018): Everything is Not Terminator: We Need the California Bot Bill, But We Need It to Be Better. *The Journal of Robotics, Artificial Intelligence & Law*, 3(6), 431-438. DOI: <https://search.informit.org/doi/10.3316/agispt.20200604031266>

Woolley, S. (2016): Automating power: Social bot interference in global politics. *First Monday*, 21(4). DOI: <https://doi.org/10.5210/fm.v21i4.6161>

Woolley, S. C. (2017): Computational Propaganda And Political Bots: An Overview. In S. Powers, & M. Kounalakis, *Can Public Diplomacy Survive The Internet? - Bots, Echo Chambers, and Disinformation* (old.: 13-18). Advisory Commission on Public Diplomacy. <https://www.state.gov/can-public-diplomacy-survive-the-internet/>

Woolley, S. C., & Howard, P. N. (2016): Political Communication, Computational Propaganda, and Autonomous Agents. *International Journal of Communication*, 10, 4882-4890. <http://ijoc.org> (2023. 03.02.)

Woolley, S. C., & Howard, P. N. (2017): *Computational Propaganda Worldwide: Executive Summary Working Paper 2017.11*. Oxford, UK: Oxford University Press: <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp->

<content/uploads/sites/89/2017/06/Casestudies-ExecutiveSummary.pdf>

(2022. 06.01.)

X (Twitter). (2022a): *FAQ*. Twitter: <https://help.twitter.com/en/using-twitter/automated-account-labels> (2023. 10.10.)

X (Twitter). (2022b: 2022. 05.). *Copypasta and duplicate content policy*.: help.twitter.com: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/copypasta-duplicate-content> (2023. 11.26.)

X (Twitter). (2023. 03.). *Platform manipulation and spam policy*.: help.twitter.com: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/platform-manipulation> (2023. 11.27.)

Classification of Social Media Bots as Basis for Future Regulation

Summary

There are countless aspects of possible social media bot classifications. Bots can be classified based on their purpose, function, likeliness to humans etc. These classifications can be simple, exhaustive lists or complex systems of aspects for classification. This study describes what social media bots are and describes some examples of classifications. Based on these classifications the study attempts to set up a list of aspects which may be defined in future regulations as guidelines for users. These guidelines may help those willing to comply with regulations to decide whether their bots' activities are permissible.

Dr. Reines János
ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: Dr. Fuglinszky Ádám egyetemi tanár
DOI: <https://10.55052/themis.2023.2.62>

A right of publicity esélyei a magyar jogban¹

Absztrakt

Az amerikai társadalomban már a XX. század elején elterjedt az ún. „kommerciálizálódott” személyiség, amely akkoriban a magyar társadalom számára még szokatlan jelenségnek számított. Ugyanakkor némiképp megkésve, az influencer²-marketing, valamint az ahhoz kapcsolódó társadalmi folyamatok – így a közösségi platformok terjedése, vagy az internetes vásárlások népszerűségének növekedése – hatására hazánkban is egyre nagyobb teret kap ez a terület.

Az Európai Unióban és Magyarországon is kiemelt figyelem – s részletes szabályozás³ – irányul a személyes adatok védelmére a jogellenes felhasználásokkal szemben. Amire viszont hazánkban nem terjed ki teljeskörűen a szabályozás, az az egyes *személyiségi jogok*⁴ kereskedelmi értékének a védelme.

¹ A kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készül.

² Influencer alatt jelen tanulmányban a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) fogalommeghatározásának egy szűkített tartalmát értjük: „Az *influenszer olyan, a digitális környezetben befolyás gyakorlására, fogyasztói vélemény formálására képes - akár kiskorú – személy..., aki akár eseti vagy állandó partnerként, akár dedikált márkanagykövetként online tartalmat készít és tesz közzé saját weboldalán, közösségi média oldalán, videómegosztó- vagy más egyéb online platformon, függetlenül attól, hogy a tartalom a sajátja vagy vendégbejegyzés; a legtöbb esetben a véleményvezér elkötelezett követőbázissal rendelkezik.*”

A GVH influncerként határozza meg a személyeken túl a dolgokat és virtuális entitásokat (így például állat, kabala, digitális karakter, avatar) is, amelyekről azonban a tanulmányban nem esik szó. Ld. Gazdasági Versenyhivatal:

Tájékoztató az influencer marketingről

https://gvh.hu/pfile/file?path=/szakmai_felhasznaloknak/tajekoztatok/Tajekoztato_az_influenszer_marketingrol.pdf1&inline=true (2023. május 30.)

³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet); az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény

⁴ E körben elsősorban a képmáshoz, a hangfelvételhez, a képmás- és hangfelvételhez, valamint a névviseléshez

Jelen tanulmányban arra kísérünk meg választ adni, hogy a right of publicity magyar jogrendbe történő implementálására van-e lehetőség, illetve milyen indokok szólnak-az átvétel mellett vagy ellene.

A jogtörténeti és jogösszehasonlító vizsgálatainkat követően megállapítható lesz, hogy e gazdasági megközelítés nem idegen a magyar szabályozástól, s van elméleti lehetőség a kereskedelmi érték védelmére.

Összességében, miként az látni fogjuk, az átvételben rejlő veszélyekkel talán többet veszíthetünk társadalmi szinten, mint amit az egyes szereplők egyénileg nyerhetnek.

Kulcsszavak: személyiségi jog, vagyoni érték, right of publicity, post mortem érvényesíthetőség

1. A személyiség fogalma

Ahhoz, hogy a személyiség kereskedelmi értékéről, illetve annak védelméről beszélhessünk, célszerűnek mutatkozik annak meghatározása, mit értünk a személyiség fogalma alatt. Ugyanakkor erre a kérdésre, ha teljeskörű választ kívánnánk adni, akárcsak a polgári jog területén maradvá,⁵ úgy túlfeszítenénk jelen tanulmány terjedelmi kereteit. Amire itt vállalkozhatunk, az az, hogy megvizsgáljuk, hogy személyiségi jogi szempontból a személyiség mely elemét tekintették mérvadónak az elmúlt évszázad hazai jogirodalmában.

Már a XX. század elején megjelent az az elméleti kiindulópont, hogy a személyiség mint fogalom nem csupán az egyes részjogosítványok összessége; több annál. Meszlény Artúr szavaival élve: *„Miként a tulajdonos jogkörét hiába kísérelnénk meg körülírni oly módon, hogy elmondanánk, mi mindent tehet a dolgával, amiként az állampolgár polgári szabadságát nem meríthetjük ki efféle felsorolással: úgy ki nem meríthető **az egyénnek az a pozíciója** sem, amelyet ő, mint a társadalom aktív szerve, mint a társadalmi szervezet végső célja és egyúttal primer alkotórésze ebben **a társadalomban elfoglal.*** (kiemelés tőlem) *Márpedig semmi más, mint ez a pozíció az, amelyet*

való jogra gondolva. Az amerikai szabályozás a védelmi körébe vonja az adott személyhez való hasonlóságot/összetéveszthetőséget (*likeness*), azonban látni fogjuk, hogy a jogvédelem tárgyának ennyire tágan történő meghatározása nem feltétlenül célravezető. E jogok közvetett tárgyát jelen tanulmányban összefoglalóan személyiségjegy megnevezéssel használjuk.

⁵ Figyelmen kívül hagyva más jogterületek, illetve különösen a jogfilozófia gazdag jogirodalommal rendelkező személyiségfogalmait.

a „személy” minőségével jelezni akartunk. Ennek a pozíciónak egyes nyilvánulásait kiemelheti a jog, és oltalomban részesítheti, egyúttal szorosabban körül is írhatja, de ezek a kiemelt nyilvánulások együtt sem fogják soha reprezentálni magát a személyiséget, amely magának a társadalmi szervezetnek az alapfogalma.”⁶ Vagyis már egy évszázada kikristályosodott az az álláspont, amely a személyiséget, mint a társadalom alkotórészét határozza meg. Sólyom László megfogalmazásában: „a személyiségi jogok az ember jogállásának alapvető kifejezői közé tartoznak.”⁷

Az ember személyiségének definícióját maga a Ptk. sem határozza meg. Talán a legpontosabban az alábbi Petrik Ferenc idézet ragadja meg a fogalom lényegét: „A személyiség, a test és a szellem elválaszthatatlan egysége, amely kifejezésre juttatja az egyén viselkedését és gondolkodását, ez a viselkedés és gondolkodás jelenti a személyiség értékminőségét, azt, amiben a személyiség különbözik mástól, és ami lehetővé teszi, hogy más legyen, mint a többi. A személyiségi jog az általánosan jellemző értékminőséget védi. A személyiségi jogok ennek érdekében egyfelől megteremtik az ember önmegvalósításának feltételeit (elsősorban az egyén autonóm szférájának körülhatárolásával), másfelől biztosítják, hogy e feltételeket – a magánszférát – senki jogtalan külső beavatkozással meg ne sérthesse.”⁸

Ugyanakkor, ha Petrik Ferenc fenti magasztos gondolatmenetét tekintjük a személyiségvédelem kiindulópontjának, akkor szükségképpen *metodikai problémákba ütközünk* a jogi szabályozásban. Egyrészt, ha értékminőséggel és tartalommal töltjük meg a személyiség fogalmát, akkor azzal egyben ki is jelöljük annak határvonalait: vagyis mi az, ami még a személyiség részét képezi – és ekként védelemre szorul, illetve arra érdemes –, és mi az, ami már nem. Másrészt magának az értékminőségnek a fogalmi elemmé emelésével is sérülhet a tartalomsemlegesség elve, hiszen innen már csak egy lépés választhat el attól, hogy a jogalkotó határozza meg azt, mely tulajdonság számít értéknek és mely attribútum nem.

Félreértés ne essék, természetesen a jogalkotó által a különböző jogpolitikai célok keretében, a kívánatos és a nem kívánatos magatartások kijelölése szorgalmazandó, azonban magának a személyiségnek, mint emberi minőségnek a tartalmi keretek közé szorítása a jogalkotó által nem tanácsos.⁹

⁶ Meszlény, 1912. 7.

⁷ Sólyom, 1983. 10.

⁸ Petrik, 2002. 44.

⁹ Az emberi élet és az emberi méltóság alapjogi relációjában azonos álláspontot foglal el Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön; ld. 23/1990. (X.31.) AB határozat párhuzamos indoklása

Ezzel a gondolatmenettel nem azt akarjuk mondani, hogy a személyiség fogalmának meghatározására irányuló kísérletek nem volnának szükségesek, illetve e célkitűzés téves volna, hanem arra szeretnénk rávilágítani, hogy a fogalomalkotás elkerülhetetlenül szabályozásbéli problémákhoz vezet, ha az megjelenik a jogalkotásban.

Ugyanakkor ahhoz, hogy személyiségvédelemről tudjunk beszélni, mindenképpen szükségesnek mutatkozna annak meghatározása, mely attribútumokat védünk és melyek azok, amelyeknél a védelem elhagyható.

E körben a Ptk. normái egyrészt védik a személyiség szabad kibontakozásához való jogot,¹⁰ másrészt az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat.¹¹ Vagyis a jogalkotó – tudatosan, s álláspontunk szerint helyesen – megkerülve a személyiség fogalmának meghatározását, abból eredő egyes jogokat jelöl meg a védelem tárgyaként.

A személyiség definiálási kísérleteivel szemben Székely László a magánjog személyiség fogalma kapcsán akként foglal állást, hogy az pusztán *technikai jellegű külsődleges absztrakcióként* jelenik meg jogrendszerünkben, ugyanis a jognak nem feladata a személyiség belső összetevői kapcsán bármilyen tartalmi kritériumot adni, az ember személyiség mivolta pusztán egy megdönthetetlen vélelem.¹² Ha elfogadjuk Székely álláspontját, hogy maga a személyiség fogalom a polgári jogban pusztán absztrakció, a jog annak tartalmáról nem ad – nem adhat – eligazítást, felmerül kérdésként, hogy a személyiség védelmét miért szorítja a jog korlátok közé. Vizsgáljuk meg először is, melyek is ezek a korlátok!

2. A hatályos szabályozásból eredő probléma

A személyiségi jogok hazai szabályozásának egyik alaptétele, hogy e jogosultságainak a védelme érdekében a jogosult személyesen tud eljárni. Ebből kifolyólag, amennyiben egy ismert személynek a személyiségjegyét valaki jogellenesen felhasználja, ő maga ugyan jogosult fellépni a jogsértővel szemben, azonban arra nincs jogi lehetőség, hogy üzleti partnere is – akinek adott esetben a termékeit influencerként eljárva hirdeti – saját nevében éljen ezzel a lehetőséggel, s így a kereskedelmi partner által elérni kívánt marketing

¹⁰ Ptk. 2:42.§ (1) bekezdés

¹¹ Ptk. 2:42.§ (2) bekezdés

¹² Székely, 2021. 93.

cél – a jogellenes felhasználás következtében – megghiúsulhat.¹³ Különösképpen szembetűnő a szabályozás hiánya a post mortem személyiségi jogok kapcsán, amikor is az elhunyt személy személyiségi jogai közkinccsé válnak, a kegyeleti jog szabta határok között.

A hazai megoldástól eltérő normarendszert alkalmaz az amerikai jogrend. A *right of publicity* révén a jogosult megakadályozhatja a személyiségjegyeinek a hozzájárulása nélkül - kereskedelmi célra - történő felhasználását, továbbá – ami témánk szempontjából releváns – lehetővé teszi számára a jogrendszer azt is, hogy ezen személyiségjegyek hasznosítására vonatkozó kizárólagos jogot biztosítson más személyek számára, akik e jogosultságukat harmadik személyekkel szemben is kikényszeríthetik.

A személyiségvédelem személyhez kötöttsége a tételes jog alapján egyrészt a Ptk. 2:54.§ (1) bekezdéséből¹⁴, másrészt a Ptk. 2:42.§-ából¹⁵ vezethető le.

A hazai kommentárirodalom – helyesen – axiómaként kezeli a Ptk. azon rendelkezését, miszerint a személyiségi jogokat *személyesen lehet érvényesíteni*.¹⁶

A jogirodalomban a személyes igényérvényesítés indokaként Törő Károly kifejti, hogy mivel a személyiséget megvalósítani is csak az ember képes, úgy ebből következik, hogy a személyiségi alanyi jog érvényesítése is csak személyesen történhet.¹⁷

¹³ Képzelnék el, hogy a Nike ikonikus reklámarcának, Michael Jordannek a személyiségjegyei felhasználásával az Adidas kezdene reklámkampányba. Amennyiben a személyiségjegyek forgalomképtelenek, úgy kizárólag Michael Jordan volna jogosult a jogsértővel szemben fellépni, a versenytárs Nike azonban nem. Ugyanakkor koránt sem biztos, hogy a híres kosárlabdázó ellenezné az Adidas kampánya nyomán ráirányuló média figyelmet, s érdekelt volna a fellépésben. Mi több elképzelhető, hogy éppen a sportoló volna az, aki – ellenérték fejében – ehhez hozzájárulást is adott. Ez utóbbi esetben persze felmerülhet Michael Jordan kártérítési felelőssége a szerződészegés miatt a Nike-val szemben, ugyanakkor a kártérítés – vagy a kosárlabdázó végrehajtás alá vonható vagyona – korántsem biztos, hogy elegendő a sportszergyártót ért károk reparálásához.

¹⁴ Ptk. 2:54. § (1) bekezdés szerint a személyiségi jogokat személyesen lehet érvényesíteni.

¹⁵ Ptk. 2:42. § [A személyiségi jogok általános védelme]

(1) Mindenkinnek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiséget, így különösen a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való - bármilyen módon, illetve eszközzel történő - kapcsolattartás és a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.

(2) Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.

(3) Nem sért személyiségi jogot az a magatartás, amelyhez az érintett hozzájárult.

¹⁶ Lukácsi 2021, 217.; Székely, 2018, 193.; Fézer, 2014, 349.

¹⁷ Törő, 1992, 205.

Ugyanakkor álláspontunk szerint a Ptk.2:54.§ (1) bekezdésének normaszövege nem foglalja magában a személyiségi jogok elidegeníthetlenségének követelményét. A norma helyes értelmezése az, hogy amennyiben egy személyiségi jogot megsértenek, akkor az igény jogosultja – akinek személyére vonatkozóan nem találunk iránymutatást – a jogsértővel szemben személyesen jogosult fellépni, s magát az igényt nem ruházhatja át másra. Tehát e norma a már megsértett alanyi jog igényállapota kapcsán tartalmaz alaki legitimációs szabályt.¹⁸ Vagyis, ha a személyiségjegy eredeti jogosultja (akitől ered a személyiségjegy) átruházza a kizárólagos hasznosítás (és a jogsértő harmadik személlyel szemben történő fellépés) jogát, úgy az új jogosult lenne az, aki személyesen felléphetne a jogsértővel szemben.

Ezzel szemben a Ptk. 2:42.§ (2) bekezdése, valamint a személyiségvédelem körét kiegészítő jogszabálynak, a magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvénynek a preambuluma¹⁹ valós aggályokat vet fel az elidegeníthetlenséget, mint jellegadó ismérvet tekintve. Ugyanis azzal, hogy a jogalkotó a Ptk.-ban implicite, a magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvényben²⁰ pedig explicite is alanyi joggá emelte az emberi méltóságot, azzal a személyiségjegyek forgalomképességét kizárta, hiszen *az emberi méltóság jellegénél fogva tiltja, hogy a személyiség a jogban tárggyá váljon.*²¹

E körben Schultz Márton azt az álláspontot képviseli,²² hogy az emberi méltóság a személyiségvédelmen belül pusztán egy szűk magot jelöl, a személyiség szabad kibontakozásának fogalmi keretein belül foglal el egy részterületet, s e halmazon belül a személyiség vagyoni elemei pedig másik

¹⁸ Ezzel azonos álláspontra helyezkedik Schultz Márton is: ld. Schultz, 2022, 209.

¹⁹ A magánélet, a családi élet, az otthon és a kapcsolattartás tiszteletben tartásához fűződő jog együttesen az ember veleszületett méltóságából ered, ami mindenkit megillet. A magánélethez való jog az emberi lét és önazonosság kiteljesedéséhez elengedhetetlen, hiszen az az emberi személyiség érinthetetlen tartományát határolja körül.

²⁰ Vö. az Alaptörvény 28. cikk szerint a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály *preambulumát* (kiemelés tőlem), illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni.

²¹ Megjegyzendő, hogy a Ptk.-ban szereplő emberi méltóság fogalom nem azonosítható annak alkotmányjogi megfelelőjével, önálló magánjogi normatartalommal bír. A Ptk. „*az alkotmányos alapjogok és a polgári jog kapcsolata körül kialakult elméleti vita kapcsán azt az álláspontot követi, hogy a polgári jogi személyiségvédelem köre nem azonos az alapjogok katalógusával*”; ld. Ptk. miniszteri indokolása 388.

Az emberi méltóság – és más korlátozhatatlan alapjogok – relációjában nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az elidegeníthetlenség mögött lévő jogpolitikai indok igen jelentős mértékben paternalista eredetű, az állam még kívánja óvni a személyeket a felelőtlen, hosszabb távra kiható káros döntéseiktől, mint például a véleménynyilvánításhoz való jogról lemondás, vagy önmagunk rabszolgának történő eladása; ld. Calabresi – Douglas, 1972, 1112-1113.

²² Schultz, 2022, 111-114., 135-136., 210.

részahalmazt képeznek. Kifejti, hogy a Ptk. 2:42.§ (2) bekezdése pusztán értelmező szabálya az Ptk. 2:42.§ (1) bekezdésnek, és a személyiségi jog generálklauzulája valójában a személyiség szabad kibontakozásához való jog. Schultz álláspontjának elfogadása a dogmatikai probléma feloldására ugyan alkalmas volna, azonban álláspontom szerint a jelenlegi normakörnyezetben nem tartható, figyelemmel arra, hogy a hivatkozott preambulum kifejezetten akként rendelkezik, hogy a magánélethez való jog az önazonosság kiteljesedéséhez elengedhetetlen, vagyis közvetve maga az önazonosság kiteljesedése is az emberi méltóságból keletkezik.²³

Felmerülhet még további aggályként a személyiségi jogok átruházásának kapcsán a *személyiségi jogok korlátozhatatlanságának kérdésköre* is. A régi Ptk. kifejezetten tartalmazta azt a kitétel, hogy a személyhez fűződő jogokat egyébként korlátozó szerződés semmis.²⁴ Ugyan e rendelkezés a Ptk.-ból kimaradt, azonban közvetve továbbra is levezethető a jognyilatkozatra irányadó szabályokból.²⁵

Amiről e tanulmány szól, az természetesen nem a személyiségi jogokról való lemondás, mint abszolút jogosultság. A potenciális szabályozás követendő iránya inkább²⁶ a célhoz kötött *felhasználás engedélyezése* lehetne.

A következő fejezetben azt vizsgáljuk meg vázlatosan, milyen lehetséges megoldásai vannak a személyiségvédelemnek, s ezek a változatok miként alakultak ki.²⁷

3. Nemzetközi áttekintés

3.1. Római jogi alapok (nélkül)

Ha visszatekintünk egészen az ókorig, leszögezhetjük, hogy a római jog a mai értelemben vett polgári jogi személyiségvédelmet nem ismerte. Az ember személyiségét a magánüldözés alá eső bűncselekmények (delictum) körében

²³ Továbbá nincs összhangban az Alkotmánybíróság következetes gyakorlatával sem e megszorító értelmezés. „Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. »általános személyiségi jog« egyik megfogalmazásának tekinti.” [8/1990. (IV.23.) AB határozat]

²⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 75.§ (3) bekezdés

²⁵ Lukácsi, 2021, 131.

²⁶ Egyetértve Schultz Mártonnal, ld. Schultz, 2020, 20.

²⁷ Előrebocsátandó, hogy – figyelemmel a terjedelmi korlátokra is – nem teljeskörű bemutatásra törekszünk, pusztán egy vázlatos fejlődési ívet kívánunk bemutatni.

védte, ahol „személyisértés” (iniuria) esetén időnként büntetőjogi védelmet adott a sértettek részére (pl. gúnydalok éneklése esetén).²⁸

3.2. Középkori jogfejlődés: az elmosódott határok

A középkori jogfejlődés során továbbra is a büntetőjogias szemlélet érvényesült, elmosódottak voltak a határok a büntetőjogi és polgári jogi személyiségvédelem között. Az enyhébb esetekben polgári jogi védelemként felfogható a megkövetés és a bocsánatkérés (veniam postulare, deprecatio), de akár ilyen jellegű védelmi eszköznek foghatjuk fel a „bajvívás”-t, a párbajt is.²⁹

A tulajdonjogi alapú személyiségvédelem kialakulásához vezető jogelméleti megalapozást a jogirodalom jellemzően John Locke-nak az embert „*saját személye tulajdonosaként*” leíró koncepciójához kapcsolja.³⁰ E megközelítést alapul véve Macpherson egészen a személyiség elidegeníthetőségének elfogadhatóságáig jut el, figyelemmel arra, hogy a tulajdonjog magába foglalja a rendelkezési jog tartalmát is.³¹ E radikális nézőponttal szemben Brian Tierney és Annabel S. Brett már hangsúlyozzák, hogy nem szabad összekeverni a tulajdonjogot (*right of ownership*) és a jogok tulajdonát (*ownership of rights*), ugyanis nem ugyanaz tulajdonjoggal rendelkezni egy másik személy és dolog kapcsán (*to have dominium in relation to another person or thing*), mint tulajdonjoggal rendelkezni saját magunk felett (*having dominium over oneself*).³²

A hazai jogirodalomban pedig Menyhárd Attila világít rá arra, hogy a személy és a dolog közti különbségtételnek az alapja társadalmi értékelésen múlik, ebből kifolyólag elképzelhető, hogy a személy is a tulajdon fogalmi körébe tartozzon.³³

Hasonló álláspontra helyezkedett a múlt század elején Almási Antal is, aki rávilágított arra, hogy a vagyoni jogi és a személyjogi szabályok közti

²⁸ Jobbágyi, 2012, 25.

²⁹ Uo.

³⁰ Locke, 1988, 287-288.

³¹ Macpherson, 1962.

³² Brett, 1997, 42., 44-45., Tierney, 1983, 431-432., A témakörhöz részletesen ld. Tattay Szilárd: Az emberi személy mint „önmaga tulajdonosa”: a dominium sui fogalmától a self-ownership eszméjéig. In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban. Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 13-33.

³³ Menyhárd, 2016, 68.

határvonal pusztán didaktikai szempontból jelentős, hiszen a vagyon sérelme egyben a személy sérelmét is jelenti, és fordítva.³⁴ Almási úgy véli, hogy a tulajdonjog is értelmezhető „személyi jogként”, s a tulajdonjog körének a tárgyi dolgokra való korlátozása pusztán jogalkotói döntés kérdése, ugyanis az elhatárolás jogtechnikai jellegű, nem pedig az intézmények lényegéből fakadó szükségszerűség.

3.3. Az Amerikai Egyesült Államok

A személyiségi jogok fejlődésének körében el kell különíteni egymástól az angolszász és a kontinentális jogfejlődést.³⁵ Az angolszász jogrendszerek a személyiségi jogot a rendelkezési szabadságból vezetik le, s két részjogosultságból áll össze a védelem. Egyrésztől beszélhetünk a magánszférába való beavatkozástól védő *right of privacy*-ről, másrésztől pedig a személyiség vagyoni jellegű hasznosítására irányuló *right of publicity*-ről.³⁶

Az USA jelenlegi szabályozási környezetéről megállapítható, hogy nincs egységes szabályozás, a *right of publicity* több mint harminc tagállamban van szabályozva (részben bírósági döntésekben, részben tagállami jogszabályokban). Ezeket összehasonlítva az egyes normák között több-kevesebb átfedést fedezhetünk fel. Eltérés tárgya lehet egyebek mellett a perbeli legitimáció kérdése (csak a tagállamban honossággal rendelkezők jogosultak-e kereset előterjesztésére), az anyagi jogi jogosult meghatározása (szükséges-e az igényérvényesítéshez kereskedelmi szempontból értékkel bíró személyiségjegy), a védett jogtárgy terjedelme (a név, a képmás, a hangfelvétel vagy már a személyiségjegyhez való hasonlóság felidézése (sic!) is a védelem tárgya), a védelmi idő (a jogosult halálával megszűnik-e a jogosultság, vagy öröklés tárgyát képezi-e; amennyiben öröklődik, úgy a halál után mennyi időre terjed ki a védettség) és a jog átruházhatósága.³⁷

³⁴ Almási, 1907, 157.

³⁵ Ezen elhatárolás megjelenik az Alkotmánybíróság gyakorlatában is Ld. Alkotmánybíróság 28/2014. (IX.29.) AB határozat [22] bekezdés: „A képmáshoz való jognak más gyökerei vannak az angolszász országokban és más a kontinensen. Az Egyesült Államokból kiindulva azt a *privacy*, a „békén hagyás joga”, az alkotmányosan védett magánszféra körébe tartozónak tekintik, amelynek három lényeges aspektusa a titkosság, az anonimitás és a magányhoz való jog; Európában az önrendelkezési jogból, az emberi méltóságból vezetik le, és különös személyiségi jognak tartják.”

³⁶ Rothman monográfiájában ezt a *right of privacy* – *right of publicity* felosztást önkényesnek találja, s nem feltétlenül tartja indokoltnak: ld. Rothman, 2018, 4-5., illetve részletesen a soron következő alfejezetben.

³⁷ Rothman, 2018, 3.

Ahhoz, hogy le tudjuk vonni a megfelelő tanulságokat az amerikai jogfejlődésből, vizsgáljuk meg alaposabban a right of publicity mai tartalmához vezető utat!

3.3.1. A right of privacy kialakulása

Figyelemmel arra, hogy a right of publicity a right of privacy jogintézményéből fejlődött ki, annak különvált ágaként tekintendő, így első körben szükséges a right of privacy kialakulásáról szót ejtenünk.

Az amerikai jogtudományban először Thomas M. Cooley kártérítési jogi értekezésében találunk hivatkozást a *személyes immunitásra* (right of „personal” immunity), ami tartalmában a békén hagyáshoz való jogot jelentette (*right of complete immunity: to be let alone*).³⁸

A right of privacy kialakulásához vezető társadalmi okokat a technológiai fejlődésben kell keresnünk. Amíg a fényképfelvételek elkészítéshez a modellnek mozdulatlanul kellett ülnie és a többszörözés is technológiai akadályokba ütközött, a jogsértések elbírálásához elegendő jogalapot teremtett a szerződésszegés a fényképész részéről. Azonban a technika fejlődésével a felvételkedészítő személye bizonytalanná vált és a sokszorozás is sokkal egyszerűbb lett, így a szerződésszegés többé nem nyújtott elegendő jogvédelmet a sértett számára.³⁹ Az első elfogadott törvény, ami tiltotta a fényképfelvételek (és az akkoriban nagy népszerűségnek örvendő karikatúrák) engedély nélküli felhasználását, 1899-ben született Kaliforniában⁴⁰, azonban a gyakorlatban vélhetően sosem került sor a kikényszerítésére, s 1915-ben vissza is vonták.⁴¹

A jogtudományban az igazi áttörést Samuel Warren és Louis Brandeis *The Right to Privacy* c. tanulmánya hozta, akik a Cooley által meghatározott békén hagyáshoz való jog elismerése mellett hoztak fel hathatós érveket.⁴²

³⁸ Cooley, 1879, 29.

³⁹ Warren – Brandeis, 1890, 211.

⁴⁰ Act of Feb23, 1899, ch. 29., 1899, Cal. Stat.28.

<https://clerk.assembly.ca.gov/sites/clerk.assembly.ca.gov/files/archive/Statutes/1899/1899.pdf#page=55> (2023. 07. 16.)

⁴¹ Act of May 22, 1915, ch. 459, 1915 Cal. Stat. 761.

https://clerk.assembly.ca.gov/sites/clerk.assembly.ca.gov/files/archive/Statutes/1915/15Voll_Chapters.pdf (2023. 07. 16.); ld. Rothman, 1918, 19.

⁴² Tanulmányukban arra a megállapításra jutottak, hogy a nem akart „nyilvánosságot” követő mentális fájdalom és szorongás sokkal nagyobb lehet, mint amelyet a sértettek akár egy fizikai sérülés nyomán átélnek. Ld. Warren –

A *right of privacy* alkalmazása a joggyakorlatban először a Robertson v. Rochester Folding Boks Co. ügyben született, az akkori társadalmi közvéleményt felháborító ítéletet kapcsán merült fel, amikor a *right of privacy* alapuló jogvédelem megtagadására került sor.⁴³ Ezzel a döntéssel szemben Georgia Állam Legfelsőbb Bírósága elismerte a *right of privacy* létezését, mégpedig akként, hogy annak eredete a *common law*-ból levezethető, vagyis nem szükséges a tagállami szabályozása.⁴⁴ E döntés nyomán 1941-ig a legtöbb tagállamban elismerték a *right of privacy* alapuló jogvédelmet.⁴⁵

3.3.2. A vagyoni érték védelme a *right of privacy* keretében

A *right of privacy* elismerését követő kezdeti időszakban ugyan többségében az emberi méltóságon, érzelmi sérelmeken alapuló igények voltak előtérben, azonban már ekkor megjelentek azon követelések is, ahol ugyan az emberi méltóság nem sérült, azonban sérelmes volt a jogosultak számára, hogy a nevük vagy képmásuk felhasználásáért nem kaptak megfelelő ellenértéket.⁴⁶

Brandies, 1890, 196.

⁴³ Robertson v. Rochester Folding Boks Co., 171. N. Y. 538, 1902.: New York Állam Felsőbb Bírósága kimondta, hogy Abigail Roberson képmását ugyan felhasználták 25.000 db lisztet reklámozó poszteren, azonban a hatályos jogban – a jogirodalomban már megjelent – *right of privacy* nem létezett, a bíróság pedig nem jogosult jogot alkotni, így a felperes nem jogosult a jogvédelemre. John Clinton Gray a New York-i Fellebbviteli Bíróság bírója az esetet akként jellemezte, mint a magánszférába történő oly mértékű behatolás, amely lehet, hogy félelmetesebb és fájdalmasabb a jogkövetkezményeit illetően, mint egy testi sértés. Ld. Roberson v. Rochester Folding Boks Co., 64 N.E. 442, 450 (N.Y. 1902); Gray, J. (ellenvélemény) 563.

Megjegyzendő, hogy ezt az esetet megelőzően, a Schuyler v. Curtis ügyben is már felmerült a *right of privacy* alkalmazhatósága. A keresetet Mary M. Halimton Schuyler örökösei terjesztették elő, s a New York-i Fellebbviteli Bíróság akként foglalt volna állást, hogy amennyiben Schuyler esetében a *right of privacy* alkalmazható is lenne, akkor is személyhez kötött jogosultságról volna szó, amely a jogosult halálával megszűnt. Ezért a keresetet érdemben nem bírálták el, így e döntésben még nem született állásfoglalás a *right of privacy* létezéséről. Ld. Schuyler v. Curtis, 42 N.E. 22 (N.Y. 1895), 787. Természetesen John Clinton Gray bíró e döntéssel szemben is különvéleménnyel élt: álláspontja szerint a *right of privacy* inkább tulajdon jellegű jogosultság, így az – hasonlóan a tulajdonjog egyéb formáihoz – nem szűnik meg a jogosult halálával. Ld. Schuyler v. Curtis, 42 N.E., 27-29. pontok (Gray, J. ellenvélemény)

⁴⁴ Pavesich v. New England Life Insurance Co. 122 Ga. 190 (Ga.1905) 218-219. bekezdések

⁴⁵ Prosser, William Loyd: Handbook of the Law of Torts, St. Paul, West Publishing Company, 1971, 1050, 1052, idézi Rothman, 2018, 27.

⁴⁶ Ld. Loftus v. Greenwich Lithographing, 182 N.Y.S. 428, NYSL: a színésznő felperes Gladys Loftus egyedi tervezésű – és más színésznő által korábban sosem viselt – kosztümjét viselő női alakot használtak a Szégyen (Shame) című film reklámozása céljából. A felperes keresetében nem hivatkozott arra, hogy sértette volna az emberi méltóságát, hogy a Szégyen „tárgyává” tették, hanem pusztán a képmása jogosulatlan kereskedelmi felhasználása volt követelésének jogalapja. Redmond v. Columbia Pictures, 14 N.E.2d 636: a baseball játékos felperes Jack Redmond az egyedi dobásairól (ún. trick shots) készült videófelvetelek engedély nélküli felhasználása miatt indított keresetet, amelynek alapja az elveszett üzleti lehetőség volt, ugyanis állítása szerint a felvétel felhasználása miatt elesett egy, a dobásait megfilmesítő üzleti lehetőségtől. A döntés teljes tartalma elérhető: https://rightofpublicityroadmap.com/wp-content/uploads/2017/10/redmond_v_columbia_pictures_0.pdf (2023.07.17.)

Ugyanakkor nem kerülte el a korszak jogalkalmazóinak figyelmét az a nyilvánvaló ellentmondás, hogy a *békén hagyáshoz való jogból* (*right to be let alone / right of privacy*) eredő igények tartalmilag nehezen egyeztethetők össze a kereskedelmi hasznosításból eredő követelésekkel. Hiszen aki a személyazonosságát hasznosítani kívánja, az éppen hogy vágyik a figyelemre, sőt éppen az a célja, hogy minél nagyobb figyelmet kapjon az identitása.⁴⁷

Az 1950-es évekre kikristályosodott a *right of privacy* hatóköre: mind a közszereplők, mind a magánemberek által igénybe vehető jogvédelemmé alakult, mind a gazdasági, mind az érzelmi sérelmek reparálása céljából. Tulajdonjoghoz hasonló jogintézmény lett, amely azonban nem vált átruházható joggá, a jogosult halálával megszűnt.⁴⁸

3.3.3. A Haelan ügy és annak előzményei

A *right of privacy*-n alapuló jogvédelem nem kielégítő volta elsősorban azon gazdasági társaságok számára volt sérelmes, akik ki akarták zárni annak a lehetőségét, hogy a jogosultak személyiségjegyeik kizárólagos hasznosítására egynél több társaság részére adjanak felhatalmazást.

Ennek nyomán a személyiségjegyek gazdasági értékének védelmére, a *right of publicity* elismerésére a jogtudomány többségi álláspontja szerint a *Haelan Laboratories, Inc. v. Topps Chewing Gum* ügyben⁴⁹ került sor, amikor a bíróság akként határozott, hogy egy baseball játékos adhat kizárólagos hasznosítási jogot a képmásának baseball kártyákon történő felhasználására.

Ugyanakkor – figyelemmel az előző két alfejezetben kifejtettekre – a személyiségjegyek gazdasági vonatkozásainak védelme – ugyan a *right of privacy* keretein belül – korábban is megvalósult, így egyetértünk Rothman álláspontjával,⁵⁰ aki rávilágít arra, hogy a Haelan döntés újdonsága kizárólag abban állt, hogy a *right of publicity* lehetséges átruházhatóságára mutatott rá.

A Haelan ítéletben mindenekelőtt nem a megsértett személyiségjegy jogosultja állt szemben a jogsértővel, hanem két, baseballkártyák

⁴⁷ A korszakbéli döntések közül a leggyakrabban idézett határozat az alábbiak szerint fogalmaz: „*The publicity he got was only that which he had been constantly seeking.*” [O’Brien v. Pabst Sales Co., 124 F.2d 167 (5th Cir.1941) 170. bekezdés]. Tárgyi ügyben a kereset elutasításának alapja a felperes – kifejezett – hozzájárulása volt a jogsértéshez.

⁴⁸ Rothman, 2018, 45.

⁴⁹ *Haelan Laboratories, Inc. v. Topps Chewing Gum, Inc.* 202 F.2d (2nd Cir. 1953) 868

⁵⁰ Rothman, 2018, 45.

forgalmazásával foglalkozó gazdasági társaság jogvitájára került sor, akik erősebb jogosultságot akartak a személyiségjegy eredeti jogosultjával szemben, hogy e jogosult ne létesíthessen párhuzamosan egyszerre több hasznosítási jogot. Az alapvető problémát abban látták a hasznosítási jog jogosultjai, hogy a jogsértő harmadik személyekkel szemben a személyiségjegy jogosultja nem kívánt fellépni (mert a nyilvánosság nem sértette érdekeit) vagy nem akart (mert éppen ő volt az, aki e harmadik személlyel is szerződést kötött a személyiségjegy hasznosítására), számukra pedig erre nem nyílt jogi lehetőség.

A Haelan ügyet megelőzően a probléma már két másik határozatban is megjelent,⁵¹ azonban széleskörű nyilvánosságot ekkor még nem kapott. A Haelan eset tényállása szerint az amerikai baseball liga játékosai a nevük és képmásuk baseballkártyán történő hasznosítására jogosultságot biztosítottak a peres feleknek, a Bowman Gum-nak (a Haelan Laboratories jogelődje), illetve a Topps Chewing Gum-nak, akik kölcsönösen ki akarták zárni a másik felet az adott játékos nevének/képmásának hasznosításából. A védjegybitorláson és tisztességtelen kereskedelmi gyakorlaton alapuló kereseteken túl a felperes keresetet terjesztett elő annak megállapítására is, hogy az alperes rá akarta kényszeríteni a játékosokat arra, hogy megszegjék a felperessel kötött kizárólagos hasznosításra irányuló szerződéseiket.

A bizonyítási nehézségen túl a jogvita eldöntésének előkérdése volt, hogy egyáltalán érvényes volt-e a baseball játékosok felperessel kötött szerződése, ugyanis az alperes jogi képviselője szerint a felperesi szerződések a személyiségjegy jogosultjának forgalomképtelen jogait kívánták átruházni a felperesre.

Az elsőfokú bíróság – a Pakas és Hanna Manufacturing ügyekkel egyezően – megerősítette, hogy a felperes nem rendelkezik kereseti jogosultsággal, a right of privacy ugyanis átruházhatatlan jognak minősül. A Haelan ügy fontosságát a fellebbezés és az annak nyomán hozott másodfokú döntés jelentette. A felperes fellebbezésében arra hivatkozott, hogy a baseball játékosok nevének és egyéb személyiségjegyeinek vagyoni értéke van, és a

⁵¹ Pakas Company v. Leslie (N.Y.Sup.Ct. Mar. 19, 1915): A felperes kizárólagos hasznosítási jogot kapott számos színészről képmásának posztereken és bélyegeken történő terjesztésére, az alperesek pedig szintén e képmásokat használták az általuk forgalmazott bélyegeken. A felperesi kereset szerint a színésznők átruházták a kapcsolódó right of privacy-n alapuló igényeiket (a jogosulatlan használat elleni tiltakozás és kártérítés követelése) a szerződés megkötésével egyidejűleg. A színésznők természetesen akként nyilatkoztak, hogy nem tettek ilyen tartalmú nyilatkozatot, s a bíróság is akként foglalt állást, hogy elidegeníthetetlen jogokról beszélünk.

Ezzel érdemben egyezően foglalt állást a bíróság a baseball játékosok nevének és aláírásának átruházhatatlansága tárgyában Ld. Hanna Manufacturing v. Hillerich Bradsby Co., 78 F.2d 763 (5th Cir. 1935), 766-767. bekezdések.

right of privacy-n alapuló jogvédelem erre a vagyoni értékminőségre nem is terjed ki, az ettől elkülönült és független jogosultság; a right of privacy-n túl a jogosultak *right in the publicity*-vel is rendelkeznek a fényképeik értékére vonatkozóan.⁵² E hivatkozott idézet volt az, ami a right of publicity, mint önálló jog elterjedésének kiinduló pontja lett.

Ugyanakkor – figyelemmel a 3.3.2. alfejezetben kifejtettekre – egyetértve a felperes felülvizsgálati kérelmében leírtakkal⁵³, Rothmanhoz⁵⁴ hasonlóan úgy véljük, hogy valójában a másodfokú döntésben leírt jogvédelem eddig is létezett, az a right of privacy védelmi körén belülre esett. Ezzel egyező álláspontra helyezkedett Prosser is, aki az 1960-as tanulmányában – a right of privacy 70 éves joggyakorlatát áttekintve – kifejti, hogy a right of publicity a privacy law része, nem pedig attól független jogosultság.⁵⁵

3.3.4. A Haelan ügy hatása

A Haelan ügyet szokás a right of publicity szülőatyjaként emlegetni, ami az elnevezés szempontjából ugyan helytálló, azonban annak széleskörű elismerése és elterjedése hosszabb időszak alatt zajlott le. E körben a jogirodalom⁵⁶ két tanulmányt tekint kiemelkedő hatással bírónak. Az első tanulmányban egy hollywood-i filmstúdió ügyvédje látta meg a lehetőséget a filmipar számára, amelyet a színészek képmásának és identitásának átruházhatósága jelentene. A szerző egészen odáig ment, hogy az állat- „színészeknek” – mint Lassie-nek – is jogképesnek kellene lennie a right of publicity vonatkozásában, hogy a filmstúdiók megfelelő mértékben ki tudják termelni az identitásban rejlő gazdasági potenciált.⁵⁷

A második tanulmány szerzője Harold R. Gordon – szintén ügyvéd – Al Capone örököseinek, illetve Nathan Leopoldnak⁵⁸ a képviseletében keresett

⁵² „In addition to and independent of the right of privacy, a man has a right in the publicity value of his photograph”. Ld. Haelan Labs v. Topps Chewing Gum, 202 F.2d 868-869. bekezdések

⁵³ „Judge Frank’s newly created ‘right of publicity’ turns out to be our old friend, the right of privacy, in a different verbal dress.” Ld. Topps Chewing Gum v. Haelan Labs. 346 U.S. 816 (1953) (No.11852) Petition for Writ of Certiorari 18-19, 21-24.

⁵⁴ Rothman, 2018, 64.

⁵⁵ Prosser, 1960, 408.

⁵⁶ Rothman, 2018, 67.

⁵⁷ Nimmer, 1954, 210.

⁵⁸ Nathan Leopold (1904-1971): társával Richard Loebbel 1924-ben 7 hónapnyi tervezés és előkészület után meggyilkolták egy vésővel a 14 éves Bobby Franks-t, Loeb másodunokatestvérét. A bűncselekményt a korabeli média az évszázad bűntényeként emlegette. Ld.

lehetőséget ügyfelei identitásának megvédésére a hatalmas médiafigyelemmel szemben. Posser álláspontjával szembehelyezkedve úgy vélte, hogy a magánszemélyek békén hagyáshoz fűződő érdeke (*let alone*) elkülönítendő a közszereplők identitás hasznosításhoz fűződő érdekétől (*right to commercially exploit his identity*).⁵⁹ Ugyan Illinois Állam Fellebbviteli Bírósága akként foglalt állást, hogy Al Capone halálával a személyiségi jogai megszűntek⁶⁰, – mivel az örökösök jogvédelmi igénye személyiségi jogi jellegű igény (*privacy claim*) volt dologi jogi köntösbe (*property-based claim*) bújtatva –, Gordon tanulmányának hatására az eljáró bíróságok mégis egyre gyakrabban ismerték el a right of publicity örökölhetőségének lehetőségét.

A joggyakorlatban pedig három jelentős eseményt tekinthetünk a right of publicity elterjedésének katalizátoraként: a Zacchini ügyet, valamint Lugosi Béla és Elvis Presley halálát.

A *Zacchini v. Scripps-Howard Broadcasting* ügy⁶¹ tényállása szerint a felperes sajátos produkcióját (ami az alacsony termetű felperes emberi ágyúgolyóként történő kilövését jelentette) az alperes teljes terjedelmében rögzítette és a TV műsora keretében országosan sugározta. Ennek hatására az attrakció vonzereje és nézőközönsége számottevően csökkent, ugyanis a mutatvány felvételről történő megtekintéséhez képest az élőműsor már csekély értéket adott hozzá. Az eset az amerikai joggyakorlatban két szempontból bír a mai napig döntő jelentőséggel. Egyrésztől ez volt máig az első és az utolsó alkalom, amikor az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a right of publicity-n alapuló igény kérdésében döntött. Másrésztől a right of publicity és a szólásszabadság közötti érdekmérlegelés során a right of publicity javára foglalt állást, akként, hogy a right of publicity védelmét nem írhatja felül még a nyilvánosság hírekről történő tájékoztatására való hivatkozás sem, ugyanis az adott esetben a hírértékkel szemben a sérelmet szenvedett fél gazdasági érdeke magasabb szintű védelmet igényel.⁶² A bíróság a döntésében továbbá – párhuzamot vonva a szellemi alkotások joga által védett érdekekkel – felhívta a figyelmet arra, hogy a right of publicity célja, hogy gazdasági ösztönzést adjon a közérdeklődésre számot adó

<https://web.archive.org/web/20101103143040/http://www.jurist.law.pitt.edu/trials5.htm> (2023.07.19.)

⁵⁹ Gordon, 1960, 554-561., 613.

⁶⁰ *Maritote v. Desilu Prods.*, 345 F.2d 418 (7th Cir. 1965)

⁶¹ *Zacchini v. Scripps-Howard Broadcasting Company*, 433 U.S. (No.76-577)

⁶² *Zacchini v. Scripps-Howard Broadcasting Company*, 433 U.S., 572-573. bekezdések

Különösképpen jelentős e döntés abban a relációban, hogy a sajtószabadságot az USA jogrendszerében az első alkotmánymódosítás rögzítette, míg a right of publicity nem bírt közvetlenül alkotmányon alapuló védelemmel.

teljesítménybe történő befektetésre.⁶³ Végül a határozat kiemelte a felperes jogalap nélküli gazdagodás megtérítésére irányuló igényét, ugyanis a felperes teljesítményét használta fel az alperes.⁶⁴

A második jogeset a magyar színészhez, Lugosi Bélához, Drakula gróf megformálójához kötődik. Lugosi fia, ifj. Lugosi Béla a right of publicity térhódításának idején, jogi tanulmányainak befejezését követően akként határozott, hogy ha valaki pénz szeretne csinálni édesapja személyiségjegyeiből, akkor arra harmadik személyek helyett leginkább a néhai családja jogosult.⁶⁵ A *Lugosi V. Universal Pictures* ügyet megelőzően az irányadó joggyakorlat a right of privacy kapcsán – annak személyes jellege miatt – az volt, hogy az a halállal megszűnik. Ugyanakkor az elsőfokú bíróság akként foglalt állást – utalva a Haelan ügy megállapításaira –, hogy a right of publicity tulajdon jellegű jogosultság, így öröklődik.⁶⁶ E döntés katalizátorként hatott más államok jogalkotására is.

Az utolsó jogeset pedig Elvis Presley halálához, illetve az énekes nevének és egyéb személyiségjegyeinek hasznosítását övező jogvitákhoz kapcsolódik: Tennessee Állam bíróságai – Kalifornia példáját követve – kimondták, hogy a right of publicity postmortem elismerése nem történhet jogalkalmazás útján, ugyanis ez a jogalkotó döntési jogkörébe tartozik.⁶⁷

⁶³ „[The right of publicity] provides an economic incentive to make the investment required to produce a performance of interest to the public.” *Zacchini v. Scripps-Howard Broadcasting Company*, 433 U.S., 572 -577

⁶⁴ *Zacchini v. Scripps-Howard Broadcasting Company*, 433 U.S., 573.

⁶⁵ Ifj. Lugosi Béla motivációjáról ld. Rothman, 2018, 208.

⁶⁶ *Lugosi v. Universal Pictures*, 172 U.S.P.Q. 541. Megjegyzendő, hogy az eljáró másodfokú bíróság és a Kaliforniai Legfelsőbb Bíróság is akként foglalt állást, hogy mivel Lugosi életében a személyiségjegyeit nem hasznosította, így nem keletkezett olyan jogosultság, amely tekintetében jogutódlás történhetett volna. Ld. *Lugosi v. Universal Pictures*, 139 Cal. Rptr. 35, 39-40. (Ct. App. 1977); *Lugosi v. Universal*, 603 P. 2d 425. Utóbb Kalifornia Államban a jogalkotó akként határozott, hogy a postmortem right of publicity megilleti a jogosultakat függetlenül attól, hogy az örökhagyók életükben a személyiségjegyeiket kereskedelmileg hasznosították-e vagy sem, s így Lugosi Béla leszármazottjai is elérték céljukat. Ld. Act of Sept 30, 1984, ch. 1704, 1984 Cal.Stat. 6169; jelenleg a hivatkozott jogszabályhely Kalifornia Állam Polgári Törvénykönyvének 3344.1.§-ában található: <https://advance.lexis.com/open/document/openwebdocview/Cal-Civ-Code-3344-1/?pdmfid=1000522&pddocfullpath=%2Fshared%2Fdocument%2Fstatutes-legislation%2Furn%3Acontentitem%3A5J6R-DKP1-66B9-84VX-00000-00&pdcomponentid=4867> (2023. 07. 19.)

⁶⁷ *Factors Etc. V. Pro Arts*, 652 F.2d 278, 279-284 (2d Cir. 1981); *Factors Etc. v. Pro Arts*, 701 F.2d 11, 11-13 (2d Cir. 1983); Personal Rights Protection Act of 1984, ch. 945, 1.§, 1984 Tenn. Pub. Acts 950., elérhető: <https://law.justia.com/codes/tennessee/2014/title-47/chapter-25/part-11/section-47-25-1101/> (2023. 07. 19.)

3.3.5. Napjainkban

2018-as adatok szerint több mint 30 tagállam jogrendszere rendelkezik a right of privacy-től elkülönült right of publicity-vel, amelyből legalább 25 elismeri a right of publicity post mortem továbbélését. A legtöbb tagállam a néven és a képmáson túl a védelem körét kiterjeszti az adott személy identitására is, sőt bizonyos államok már akkor is védelmet biztosítanak a jogosult számára, ha a jogsértés tárgya pusztán „emlékeztet” (*evoking a person in the mind*) a jogosult személyazonosságára.⁶⁸

3.4. A kontinentális jogfejlődés

Az angolszász jogrendszerektől részben eltérően a kontinentális jogrendszerek a személyiségvédelmet az emberi méltóságból eredeztetik, s a nem vagyoni érdeksérelmekkel szemben nyújtanak védelmet.

A kontinentális jogfejlődés lapcsán elsősorban a hazánk jogrendszerére orientálón ható német jogrendszerről érdemes szót ejteni.⁶⁹ A német magánjogban a személyiségvédelem a mai napig kodifikálatlan, annak kialakulása a bírói gyakorlathoz kötődik.⁷⁰

A személyiségvédelem német modellje – hasonlóan a magyar megoldáshoz – az általános személyiségi jog fogalmára épít, amelynek kidolgozására a Szövetségi Törvényszék jogfejlesztő tevékenységének keretében került sor.⁷¹ Ezt az általános személyiségi jogot a judikatúra a német *alaptörvényben biztosított emberi méltóságból* vezette le.⁷²

⁶⁸ Rothman, 2018, 87.

⁶⁹ Ugyanakkor megemlítenéd, hogy a személyiség vagyoni vonatkozásait már az osztrák jogrendszer is elismeri, Vö. OGH SZ 2010/70 – Maria Treben ítélet

⁷⁰ Ehhez ld. Savigny, Friedrich Carl von: System des heutigen römischen Rechts. Erster Band, Berlin, Veit und Comp., 1840, 336.; Horst, Ehmann: Das Allgemeine Persönlichkeitsrecht. In: Juristische Ausbildung, 2011/6., 437-448., idézi: Szilágyi, 2013, 347-380.

⁷¹ BGH 1954. május 25-ei *Olvasói levél* ítélete, in: BGHZ 13, 334-341.; ismert még a hazai jogirodalomban a Leserbrief-döntés megjelölés is, ld. Schultz, 2022, 45.

⁷² Ugyanakkor az emberi méltóságból való levezetésnek részben politikai okai is voltak. Ugyanis a német jogrend az alaptörvény 1949-es hatálybalépésével került abba a helyzetbe, hogy az alaptörvény 1. cikk (1) bekezdése tartalmazta az emberi méltóság, a 2. cikk (1) bekezdése pedig a személyiség szabad kibontakozásához való jogát, s a BGH erre a megváltozott jogi környezetre alapítottan mond(hat)ta ki, hogy ezek az alkotmányos jogok implikálják a magánjogba az általános személyiségi jog megjelenését.

Ugyanakkor szükséges felhívni a figyelmet arra is, hogy az emberi méltóságon alapuló kontinentális jogrendszerek esetében is elmozdulás történt a *személyiség vagyoni értékének elismerése* felé. Ennek kiváló példája Németország, ahol a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság, amely nemcsak azt ismerte el, hogy a személyhez fűződő jogok bizonyos esetben vagyoni értékkel bírnak, s a jogosult pénzt követelhet a *merchandising* típusú felhasználás ellenében,⁷³ hanem a jogoknak a *post mortem* továbbélését is akceptálta.⁷⁴

A Marlene Dietrich döntésben a BGH kifejtette, hogy az általános személyiségi jog és annak különös megjelenési formái nemcsak eszmei, hanem vagyoni érdekeket is védenek, s e vagyoni vonatkozásokra irányuló védelem a személyiségi jog jogosultjának halála után mindaddig fennáll, amíg az eszmei érdekeken való jogosultság is fennmarad, azaz e jogok átszállnak az örökösökre.

A német és az amerikai rendszert összehasonlítva Szeghalmi Veronika hangsúlyozza, hogy az emberi méltóságból kiinduló német rendszerrel szemben az amerikai jogrendben szankció nélkül maradhatnak az emberi méltóságot ugyan sértő, azonban a rendelkezési joggal összefüggésbe nem hozható jogsértések. A német rendszerben viszont – álláspontja szerint – a személyiség *post mortem* elismerésére nyílik szűkebb lehetőség, tekintettel arra, hogy adott esetben az emberi méltóságot nem sértő személyiségjegyek felhasználás nem szankcionálható.⁷⁵

Történeti kontextusban tekintve elmondhatjuk, hogy azokban a kontinentális jogrendszerekben – így elsősorban Németországban –, ahol a szocialista jogrend nem szorította vissza a személyiségvédelmet, ott – hasonlóan az Egyesült Államokhoz – már az 1950-es évektől⁷⁶ megjelent a személyiségi jogok vagyoni értékének elismerése.

Fordítsuk figyelmünket a némethez hasonló helyzetből induló magyar jogrendre!

⁷³ BGH GRUR 198, 12-129 – NENA; hasonlóan BGHZ 50, 133 – Mephisto

⁷⁴ BGH (1999.12.1) NJW 2000, 2196 – Marlene Dietrich; ugyancsak Marlene Dietrich képmásának ügyében még aznap egy további, azonos tartalmú döntés született: NJW 2000, 2201 – a Der Blaue Engel ügyben a védelmi idő 10 évben lett meghatározva.

⁷⁵ Szeghalmi, 2017, 228.

⁷⁶ Ld. 44. lábjegyzet

4. Hazai jogfejlődés

4.1. Közjog és magánjog vegyítése

A személyiségi jogok fejlődéstörténetének archetípusait vizsgálva Székely László arra a megállapításra jutott, hogy az egészen sajátos – ugyan kezdetleges –, jogágakon átívelő, közjogi és magánjogi, büntető és kártérítési elemeket tartalmazó, komplex hazai személyiségvédelmi rendszer előképe már a XIX. században megjelent, és ennek kapcsán megvolt a lehetőség egy modern jogág kifejlődésére.⁷⁷ Jellemzően a kártérítési jogi tényállásokat, a jegyszegést, a cselédtörvény egyes rendelkezéseit sorolhatjuk ide a magánjog területéről; míg a közjogi elemeket a becsületsértés és rágalmozás tényállásai jelentették. Ugyanakkor ennek a fejlődésnek az Optk. hatálybalépése véget vetett.⁷⁸

4.2. A XX. század elejének jogirodalma

Petrik Ferenc a személyiségi jogok fejlődésének egyik korlátjaként mutatja be, hogy a személyek jogi védelme szoros kapcsolatban állt a vagyoni viszonyokkal, azokkal mintegy járulékos viszonya volt.⁷⁹

A XX. század jogirodalma a személyiségi jogok elméleti megalapozásában jelentős fejlődési ívet írt le. Szladits Károly felhívja a figyelmet arra, hogy míg korábban a személyiségi jog csupán bizonyos – másodlagos – vagyoni jogok keletkezésének alapja volt, utóbb azonban önállósult, és – a vagyoni jog és a családjog mellett – a magánjog harmadik önálló ága lett.⁸⁰

Szintén Szladits osztja e jogokat két csoportra: személyi és eszmei javakon való jogokra, azzal, hogy az előbbi az embernek a szorosan személyi érdekeit védő jogok csoportja, s e jogok a személytől el nem választhatók.⁸¹

Más felosztással találkozunk Almási Antal 1927-es tanulmányában. Ő a személyiségi jogok három csoportját határozta el egymástól: így beszél

⁷⁷ Székely, 2011., 67. E személyiségvédelmi rendszer elemeihez; ld. Kolosváry, 1927., 71.

⁷⁸ 1852. évi november 29-i nyílt parancs RGB 246. sz.

⁷⁹ Petrik, 1992, 12.

⁸⁰ Szladits, 1933, 5.

⁸¹ Szladits, 1933, 359-360.

megjelölési jogokról, meghatározási jogokról és védelmi jogokról. Témánk szempontjából a fenti három kategória közül a *meghatározási jogok* relevánsak, amelyek – Almási megfogalmazásában – módot adnak a jogosult számára – egyebek mellett – arra, hogy a „*társadalmi jelentőségű működésének helyét, módját, irányát és körét maga választhassa, irányíthassa és ennek gazdasági és egyéb társadalmi erényét maga aknázza ki* (kiemelés tőlem).”⁸²

Meszlény Artúr a személyiség jogok körén belül elhatárolja egymástól azokat, amelyek valamilyen *külső megjelenéssel rendelkeznek* (képmás, név, levéltitok) és azokat, amelyek ilyen külső megjelenési formával nem bírnak (testi épség, becsület). A külső megjelenéssel bíró jogcsoportok kapcsán hangsúlyozza, hogy a védett jogtárgy a jogalanytól még bizonyos mértékig elidegenedett (sic!), s ebből következően lehetséges, hogy a jövőben ezek a jogok a tulajdonjog egyetemleges oltalmába fognak beolvadni.⁸³

Reiner János álláspontja szerint e jogok is abszolút jogok, azonban nem nevezi ezeket legszemélyesebb jogoknak, hanem vagyonjognak minősíti. Álláspontja szerint minden magánjognak célja és alanya a személy, s a személyiség előfeltétele minden további jogosítványnak és jogviszonynak, azonban tárgya nem lehet semmilyen jogosítványnak.⁸⁴

4.3. A szocialista jogfejlődés

A fenti ígéretes fejlődési ívet követően a szocializmus éveiben olyannyira kiüresedett a személyiségi jog védelme, hogy egy időre még a nem vagyoni kártérítés jogintézményét is eltörölték.⁸⁵ A személyiségi jogok helyét – a polgári jog árucseré viszonyként való felfogásával összefüggésben – éppen a *vagyoni viszonyokkal való szembeállításban* találták meg, ekként e jogoknak a vagyoni jellege teljesen elhalványult. A korszak alapvető ideológiája az volt, hogy a személyiségi jogokat nem lehet pénzre váltani, és ez a koncepció sajátos módon megmaradt a rendszerváltás után is.

A személyiségi jogok védelméért indított perek csekély számát a kortársak azzal magyarázták, hogy a sértettek nem tudtak a polgári bíróság által

⁸² Almási, 1927, 134.

⁸³ Meszlény, 1903,4-7.

⁸⁴ Zlinszky – Reiner, 1902, 152.

⁸⁵ Legfelsőbb Bíróság III. sz. Polgári Elvi Döntése (1953)

nyújtható védelemről; továbbá annál fogva, hogy 1953-tól 1977-ig a Ptk. nem ismerte a nem vagyoni kártérítést, nem volt a személyiségi jogsérelmeknek adekvát szankciója; végezetül pedig a személyhez fűződő jogok védelmét általában kimondó generálklauzulát nehéz volt alkalmazni.⁸⁶

Az 1977. évi Ptk. módosítás során visszakerült a Ptk.-ba a nem vagyoni kártérítés, továbbá bővült a személyiségi jogok katalógusa is, illetve az egyes személyiségi jogok részletezésére is sor került.⁸⁷

E módosítást követően a személyiségi jogok terén jelentős változás nem történt egészen a Ptk. hatályba lépéséig.

Sólyom László monográfiájának bevezető fejezetében találóan hangsúlyozza, hogy a szocialista jogirodalomban a személyiségi jogok elméleti megközelítése külsődleges, ugyanis pusztán azt vizsgálták, hogy e nem vagyoni jogok miként illeszthetők be a vagyoni viszonyokat szabályozó polgári jogba.⁸⁸

Ugyanakkor szükséges megemlíteni, hogy a jogirodalomban nem felejtődött el a személyiségi jogok vagyoni értékének védelme még ebben a korszakban sem.⁸⁹

4.4. Napjainkban

A Ptk. hatálybalépésével némi elmozdulás történt a személyiség vagyoni elemeinek elismerése irányába. Ez az elmozdulás két mozzanatban érhető tetten. Egyrészt az üzleti titokra vonatkozó kezdeti szabályozás kapcsán, másrészt a jogkövetkezményeket tekintve a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének körében.

Sztoján Krisztina tanulmányában⁹⁰ az *üzleti titok kapcsán* annak forgalomképessége mellett foglal állást: ugyanis az üzleti titok a relatív

⁸⁶ Lásd: Erőss Pál: Emberi mivoltunk polgári jogi védelme. Magyar Jog 1972. évi 11. szám, 668.; Törő Károly: A személyiségvédelem helye és szerepe a polgári jog rendszerében. Magyar Jog. 1970. évi 2. szám, 79.; Törő Károly: A személyiség polgári jogi védelme bíróságaink gyakorlatában. Magyar Jog. 1971. évi 11-12. szám, 667., a kortársakat idézi Sólyom, 1983, 13.

⁸⁷ Lásd: Sólyom, 1983, 13.

⁸⁸ Sólyom, 1983, 15skk.

⁸⁹ Sólyom, 1983, 21.: „...*(az általános személyiségi jognak – R. J.) gazdasági vonatkozásait nem szokás említeni... Svájcban azonban egyértelmű a közvetlenül gazdasági érdekű személyiségvédelem túlsúlya.*” Továbbá Csanádi, 1960, 123-124.

⁹⁰ Sztoján, 2018, 17-22.

titkossága folytán bír vagyoni értékkel, s mint vagyoni értékű jog, forgalomképes is. Felhívja a figyelmet arra, hogy éppen e forgalomképessége miatt a know-how meghaladja a személyiségi jogok hagyományos felfogását. Az ellentmondás feloldását azonban nem a know-how szabályozásának átalakításában, hanem a személyiségi jogok rendszerének felülvizsgálatában látja akként, hogy – hasonlóan a szerzői jogi oltalomhoz – a jogosultat megillető abszolút alanyi jog mellett az ebből fakadó forgalomképes vagyoni jogok is megilletik, azaz szükséges a személyiségi jogok egyes összetevőinél a vagyoni aspektus implementálása.

E tanulmányában Sztoján Krisztina szintén felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes személyiségjegyek átruházhatóságának megítélése során az átruházás jogszerűségének vizsgálatát megelőző kérdés, hogy maga az átruházhatóság fogalmilag kizárt-e vagy sem.

Görög Márta hangsúlyozza, hogy a személyiség vagyoni értékének elismerése – burkoltan ugyan – megjelenik a hatályos Ptk. normaszövegében is, nevezetesen a *jogsértéssel elért vagyoni előny* elvonása, valamint a sérelemdíj révén.⁹¹ Álláspontja szerint azzal, hogy a jogalkotó a jogsértéssel elért vagyoni átengedéséről rendelkezett,⁹² benne foglaltatik a szabályozásban az is, hogy maga a személyiség rendelkezik vagyoni értékkel.

5. Aktuális kérdések, a jogirodalom álláspontja

5.1. A jogirodalom álláspontja

A jelen cikkben érzékeltetett probléma nem ismeretlen a jogirodalom számára, az elmúlt évtizedben számos szerző felhívta a figyelmet a jelenlegi rendszer hiányosságaira.

Szeghalmi Veronika hangsúlyozza, hogy a név, a képmás, az aláírás, a hang, stb. felhasználására adott kizárólagos jogosultságok forgalomképességét és *in rem* védelmét – a know-how-hoz hasonlóan – a magyar jognak el kell

⁹¹ Görög, 2016, 108.

⁹² Ptk. 2:51.§ (1) bekezdés e) pont: akit személyiségi jogában megsértének, a jogsértés ténye alapján - az elévülési időn belül - az eset körülményeihez képest követelheti azt, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át javára a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint.

fogadnia, a megfelelő megoldásnak pedig a *right of publicity*-hez hasonló védelem megjelenését tartaná.⁹³

A személyiségvédelem nem kielégítő voltát, s az erőteljesebb védelem szükségességét hangsúlyozza Görög Márta is.⁹⁴

A *right of publicity* kodifikálása mellett foglal állást Stump Krisztina, aki a szabályozás mellett szóló érvként megemlíti, hogy az tisztább és biztosabb jogi alapot nyújt az ilyen tárgyú szerződéseknek, illetve garanciákat biztosíthat a jogosultaknak (pl. a teljes eladás tilalma és a szerződés felmondásának lehetősége). Célszerűnek tartja a magánszférába való beavatkozástól védő tiltó, kizáró jog mellett a személyiségi jogok vagyoni elemének forgalmát biztosító engedélyezési jog elismerését is.⁹⁵

Az átruházhatóságra vonatkozó részletszabályok mellett érvel Czapári Dóra, aki tanulmányában kifejti, hogy a személyes adatok megfelelő (tulajdonjoghoz hasonló) védelme nélkül a gazdasági erőfölényben lévő informatikai cégeknek az információs önrendelkezési jogot korlátozó visszaéléseivel szemben az érintettek védtelenek maradnak.⁹⁶ Czapári a megoldást a gyengébb fél (a személyes adat eredeti jogosultja) védelmét szolgáló szabályozásban látja, különösen a tájékoztatási kötelezettség, az érintett befolyásolása, az érintetti joggyakorlás foganatosítása témakörökben. Az általa javasolt szempontok megfontolandók lehetnek a *right of publicity* hazai szabályozása kapcsán is, figyelemmel arra, hogy a *right of publicity* közvetett tárgya is személyes adat.

Menyhárd Attila tanulmányában hangsúlyozza, hogy a forgalomképesség, illetve forgalomképtelenség nem a jog belső logikájából fakadó szükségszerűség, hanem a jog alapját képező *társadalmi értékrend*, morális értékelés következménye.⁹⁷ Kifejti, hogy a személyiségjegyek felhasználásával kapcsolatos vagyoni érdekek biztosításához ugyanakkor e jog forgalomképességének és örökölhetőségének elismerhetőségére van szükség.

Menyhárd párhuzamot von a személyiségi jog és a szellemi alkotások joga között: úgy véli, hogy ha a jog az egyes személyiségi jogok esetében a felhasználás engedélyezését a jogosult hozzájárulásához köti, azzal a személyiségi jog is piacképessé válik.⁹⁸

⁹³ Szeghalmi, 2017, 233.

⁹⁴ Görög, 2016., 100.

⁹⁵ Stump, 2014., 617.

⁹⁶ Czapári, 2021., 47. bekezdés, 83. bekezdés

⁹⁷ Menyhárd, 2016., 82.

⁹⁸ Menyhárd, 2014., 402.

Ugyanakkor későbbi tanulmányában élesen elválasztja egymástól a tulajdont és a személyt. Úgy véli, a személyiség nem válhat szabad rendelkezés tárgyává, ugyanakkor való igaz, hogy az esetek többségében a személyiségvédelem egyben vagyoni érdeket is véd.⁹⁹

Schultz Márton monográfiájában az ún. tárgyasulás intézményében látja a személyiségjegyek forgalomképességének megoldását.¹⁰⁰ Nézete szerint a személyiségi jogok – hasonlóan a szellemi alkotásokhoz – kapcsolatba kerülhetnek testi tárgyakkal, megjelenhetnek a kívülágban, tárgyasulhatnak, s ezzel e *tárgyasult személyiségjegy* eltávolodik a személyiségtől, önálló jogvédelemre alkalmassá válik. Ennek két típusát különbözteti meg: a külső megjelöléseket (név, képmás, jelmondat) és az ismereti személyiségjegyeket (életkép, image). Elhatároló ismérvként ugyanakkor a tárgyasulás fogalmi köréből kizárja azokat a jogokat, amelyek kizárólag eszmei, erkölcsi érdekeket védenek (jóhírnév, becsület) és az olyan jogokat, amelyek már eleve a fizikai valóságban léteztek (testi épség, szabadság).

A német jogelméletben a személyiség személyi és vagyoni elemei mentén két nézet állítható szembe egymással.¹⁰¹ A monizmus képviselői szerint a két rész elválaszthatatlan egységet alkot, míg a dualizmus képviselői szerint a vagyoni érdekeket önálló alanyi jogként volna szükséges nevesíteni.

E kérdéskör – elméleti szinten – a hazai potenciális szabályozás kapcsán is felmerülhetne. Azonban hazánk egységes személyiségvédelmi rendszerétől idegen a dualista szemlélet. A Schultz Márton által javasolt megoldás álláspontom szerint igencsak hasonló a német dualista elmülethez. Aggályokat vet fel, hogy a tárgyasult személyiségjegy minőségileg mitől lesz más, miként lesz elhatárolható a személyiségtől.

Schultz elgondolása nem idegen az amerikai jogirodalom számára sem, Post és Radin munkáiban is megtalálhatjuk azt a gondolatot, hogy a személyiség kereskedelmi forgalom tárgyává válik, amint megjelenik a kívülágban, elválasztva a személytől.¹⁰²

⁹⁹ Menyhárd, 2016, 73-74.

¹⁰⁰ Schultz, 2022, 152-163., 224-259.

¹⁰¹ Ehhez részletesen Ld. Schultz, 2022, 46-49.

¹⁰² „Personality is commodified when it becomes 'something in the outside world, separate from oneself'”. Ld. Post, 1991, , 668; Radin, 1982, 966.

5.2. Vagyoni érték kontra forgalomképesség

Álláspontom szerint abból a tényből, hogy a jogrendszer elismeri a személyiségi jog vagyoni értékét,¹⁰³ még önmagában nem következik annak forgalomképessége.

Hasonlóan, ha a személyiségjegyeket tulajdonjog tárgyává tennénk, abból még nem vonhatnánk le következtetést arra, hogy egyben átruházhatóak is e vagyonelemek. Jogrendszerünk számos forgalomképtelen dolgot ismer.¹⁰⁴

A jogsértéssel elért vagyoni előny elvonásának mint szankciónak a megjelenésén kívül fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy hazánkban sem idegen az egyes személyiségi jogokból eredő jogosultságok felhasználásához kapcsolódó engedélyadás (merchandising).¹⁰⁵ Azonban erre kizárólag a felek jogviszonyában (relatív hatályú hasznosíthatóság) kerülhet sor, abszolút hatályú hasznosítási jog alapítására¹⁰⁶ nincs lehetőség

Vagyis a probléma gyökere álláspontunk szerint nem a személyiségi jog vagyoni értékminőségének elismerésében van, hanem az ehhez tapadó jogosultság forgalomképességének hiányában fedezhető fel.

Ugyan a Ptk. kodifikációja során Faludi Gábor által a licencia szerződésekre megalkotott szabályok¹⁰⁷ kiterjesztették volna az alkalmazási körüket a személyhez fűződő jogok gyakorlására is, azonban az általa megalkotott normaszöveget nem fogadták el. Faludi e tervezetben – újítként – normát alkotott a hasznosítási jog átruházására (abban az esetben, ha a szerződésben külön engedélyezik) és öröklésére (e jogosultság örökölhető). A normaszöveg indoklásában Faludi kifejti, hogy ha a természetes személy a forgalom részévé teszi az egyes személyhez fűződő jogainak gyakorlását, akkor számoljon az engedély átszállásával is, azzal azonban, hogy ennek az átszállásnak lehetősége szerződésben kizárható.

¹⁰³ Ld. 92. lábjegyzet

¹⁰⁴ Pl. a kizárólagos állami tulajdonban álló dolgok: ld. a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 4.§

¹⁰⁵ Strihó Krisztina monográfiájában a merchandising szerződés e típusát *személyiség merchandising* névvel illeti, s akként foglal állást, hogy halott személy esetében az örökösök jogosultak a felhasználási jog megadására. Ld. Strihó, 2020, 89.

¹⁰⁶ Abszolút hatály alatt értve a hasznosítási jog jogosultjának azon jogát, hogy a jogsértőkkel szemben saját jogán jogosult legyen fellépni. Ugyanis, ha a személyiségi jog jogosultja hozzájárul a személyiségjegye megsértéséhez/felhasználásához (akár utólag), az valóban "megszünteti" a jogsértő/felhasználó és a jogosult között a szankciót. Ellenben, ha a hasznosítási jog jogosultján kívüli harmadik személy sérti meg az eredeti jogosult személyiségi jogát, akkor e harmadik személlyel szemben csak a személyiségi jog jogosultja léphet fel, a hasznosítási jog jogosultja nem.

¹⁰⁷ Ld. Faludi, 2008, 12-23.

Az amerikai jogirodalomban Rothman éles kritikával illeti a right of publicity forgalomképességét.¹⁰⁸ Rávilágít az abban rejlő veszélyekre, úgy véli, hogy a személyiségjegyek hasznosításához kapcsolódó engedélyezési – vagy épp megtiltási – jog akár véglegesen átruházható lehet, vagy éppen elvonás tárgya is lehet. Szemléletes példái komoly aggályokat ébreszthetnek a jogtudományban. Hogy csak három példát említsünk a magyar jogrendszerre vetítve:

Rothman álláspontja szerint különösen aggályos lehet a gyermekek esetében a right of publicity szülői átruházása, amikor is a gyermek még a cselekvőképes korának elérése előtt elveszíti a rendelkezési jogot a személyiségjegyei felett.¹⁰⁹

Ha elfogadjuk, hogy a személyiség vagyoni értékkel bír, – bármekkora is legyen az – akkor felmerülhet annak végrehajtási eljárás keretében történő értékesítése, az adós fizetése képtelensége esetén.¹¹⁰ Ez a veszély a jelenlegi fogalmi kereteinkben – ahol az emberi méltóság elidegeníthetetlen – nem áll fenn, viszont ha megnyitnánk az utat a forgalomképesség irányába, akkor az átruházás mellett szükséges lesz a jogalkotónak állást foglalnia abban a kérdésben is, hogy e jogosultság végrehajtás alá vonható-e.

Végül, ha elfogadjuk a forgalomképes személyiségen alapuló koncepciót, úgy az tárgya lehet a házassági vagyonközösség megszüntetésekor történő elszámolásnak is, hacsak nem vonjuk be – akár a Ptk. 4:38.§ (1) bekezdésének c) pontja nyomán¹¹¹ – a különvagyon körébe.

¹⁰⁸ Rothman, 2018, 115-137.

¹⁰⁹ Ennek a veszélynek kirívó példaként szolgál Brooke Shields színésznő, akinek a gyermekkori meztelen fényképei feletti rendelkezési jogot édesanyja átruházta, s színésznő a rendelkezési jogot nagykorúsága elérését követően sem tudta visszaszerezni. Ld. Shields v. Gross, 448 N.E.2d 108, 109, 111 (N.Y.1983)

¹¹⁰ Erre az USA esetjogában történt is kísérlet O.J. Simpsonnal szemben: Ron Goldman családja részére 33,5 millió dollár kártérítést ítétek meg fiuk gyilkosával szemben. A felperesek a behajtás során megpróbálták megszerezni O.J. Simpson right of publicity-jét. Az eljáró bíróság azonban e kérelmet elutasította, ugyanis arra a megállapításra jutott – álláspontunk szerint helyesen –, hogy ezzel az adóst önkéntelen szolgaságba (*involuntary servitude.... in reality a slave, without hope of freedom, held to service by a merciless master*) taszította volna. Ld. Goldman v. Simpson, No. SC036340, 2006 WL 68456003 (Cal. Super Ct. Oct. 31, 2006). A döntéssel szemben Ganani akként foglalt állást, hogy a bíróságnak két részre kellett volna bontania a right of publicity tartalmát: a személyiségjeggyel kapcsolatos közvélemény alakításához való jogra (right to publicity control) és a személyiségjegyből történő haszonszerzéshez való jogra (right to publicity profits); ld. Ganani, 2008, 197-201. Ha elfogadnánk Ganani javaslatát úgy felmerülhet további kérdésként, miért fűződne a személyiségjegy (eredeti) jogosultjának érdeke ahhoz, hogy annak értékét megőrizze, mi több bővítsse.

¹¹¹ Ptk. 4:38. § (1) bekezdés c) pontja szerint a házastárs különvagyonához tartozik a házastársat mint a szellemi tulajdon létrehozóját megillető vagyoni jog, kivéve a vagyonközösség fennállása alatt esedékes díjat

5.3. A post mortem személyiségi jog

Függetlenül attól, hogy a right of publicity élők között történő átruházhatóságát elismerjük-e vagy sem, további vizsgálandó kérdés lehet annak örökölhetősége. Ugyanis önmagában abból a tényből, hogy a right of publicity forgalomképtelen, még nem következik, hogy a jogosultság a halállal megszűnik.

Pusztán jelenlegi dogmatikai kereteinkből kiindulva is megállapítható, hogy ugyan az örökhagyó személyiségi jogai megszűnnek, azonban – az emlékének megsértése miatt¹¹² – kegyeleti jog formájában mégis továbbélhet.

A képmáshoz való jog kapcsán a Kúria már egészen korán elismerte a hozzátartozók azon jogosultságát, mely szerint a kegyeleti jog megsértésére hivatkozva felléphettek a halál után történő többszörözés, terjesztés és közlés miatt.¹¹³

Hatályos jogunkban a *kegyeleti jogra* alapítottan változatlanul felléphetnek a hozzátartozók, illetve az örökösök.¹¹⁴

A post mortem merchandising jogosultjai kapcsán – a régi Ptk. relációjában – Görög Márta akként foglalt állást, hogy a személyiségi értékek másodlagos felhasználására, illetve hasznosítására a jogosult (több jogosult esetében önállóan egymásra tekintet nélkül) adhat engedélyt. Véleménye szerint továbbá a kegyeleti jogosultak személyhez fűződő jogává transzformálódott az elhunyt személyiségének értéke, az ellenértéket pedig a jogosultak között a hagyatékából való részesedésük arányában szükséges megosztani. Már e 2011-es munkájában kifejezi aggályát annak kapcsán, hogy a posztumusz merchandising kapcsán a jogsértő jelentős mértékű vagyoni előnyre tesz szert, miközben a sérelmet szenvedő fél, illetve jogutódjai ebből nem részesülnek.¹¹⁵

A Ptk. 2:50.§ (2) bekezdése kapcsán – az elért vagyoni előny átengedésére – az előző fejezetben elmondottak irányadóak, vagyis az adott személyiség

¹¹² Ptk. 2:50.§

¹¹³ K.P.I.2193/1934. – „Huszár Imre”

¹¹⁴ Ptk. 2:50. § [Kegyeleti jog]

(1) Meghalt ember emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó vagy az, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített.

(2) A kegyeleti jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését bármelyik örökös kérheti. Több örökös esetén az elvont vagyoni előny az örökösöket a hagyatékából való részesedésük arányában illeti meg.

¹¹⁵ Görög, 2011, 25-26.

vagyoni értéke álláspontunk szerint a halállal sem szűnik meg. Már pedig ha ezt elfogadjuk, aggályos, miért csak a kegyeleti jogra alapítottan lehet igényt érvényesíteni, amikor a személyiségjegyek felhasználásának számos olyan módja van, amely az elhunyt emlékét nem sérti. Ily módon e vagyoni értékek – a kegyeleti jog korlátai között – közkinccsé válnak, az elhunyt személy hozzátartozói, illetve örökösei nem részesülnek védelemben a néhai személyiségéhez kapcsolódó vagyoni értékeket illetően.

Rothman a post mortem elismerés kapcsán felhívja a figyelmet arra a veszélyre, hogy a hátrányos vagyoni helyzettel rendelkező örökösök rákényszerülhetnek arra, hogy hasznosítsák a néhai személyiségjegyeit.¹¹⁶ Ugyanakkor annak kifejtésével adós marad, hogy e veszély minőségében mennyiben más, illetve miért sérti nagyobb mértékben az örökhagyó emlékét annál a jelenlegi helyzetenél, hogy – nem csak az örökösök – hanem mindenki jogosult erre.

5.4. De lege ferenda javaslatok

Miként azt az 5.2. alfejezetben kifejtettük, úgy véljük, hogy a személyiség vagyoni értékének védelmét implicite jelenleg is tartalmazza a hatályos Ptk. a jogkövetkezmények körében. Ezt meghaladóan, annak meghatározásához, hogy érdemes-e a right of publicity-t, mint átruházható jogot elismernie a magyar jogrendszernek, érdemes áttekinteni, *mely érvek szólnak a jogintézmény átvétele mellett.*

Az amerikai jogirodalom az érveket két kategóriába sorolja. Az első körbe tartoznak a társadalom védelmét szolgáló megfontolások, így az ösztönző hatás¹¹⁷, a fogyasztóvédelem és egyéb hasznosságot maximalizáló érvek. A második csoportban pedig az egyes jogosultak oldalán felsorakoztatható érvek

¹¹⁶ Rothman, 2018, 123.

¹¹⁷ Ehhez ld. a 64. lábjegyzetet. E körben megfontolásra érdemes, hogy a right of publicity elismerésével pontosan milyen magatartásra is ösztönzünk és az a társadalom számára kívánatos-e. E körben külön kutatás tárgya lehetne a hírnevet megalapozó magatartások (pl. bizonyos bűnelkövetők is rendelkeznek – negatív – hírnévvel) vizsgálata, s az, hogy az egyes jogterületek e körben egymás hatását erősítik avagy gyengítik-e. A bűnelkövetővel kapcsolatos példából kiindulva a büntetőjog által tilalmazott magatartásból adott esetben hírnév is születhet, s a sajtóvisszhangból anyagi hasznot szerezhet az elkövető. Ha ezt a hasznoszerzési tevékenységet a magánjog elismeri, mi több ösztönzi, azzal a büntetőjog prevenció hatása csökkenhet.

találhatóak, mint az érzelmi sérülésen, az emberi méltóságon, a gazdasági károsodáson (jogalap nélküli gazdagodáson)¹¹⁸ alapuló megfontolások.¹¹⁹

A fogyasztóvédelmen alapuló érvelés lényege az, hogy a right of publicity megvédi a fogyasztót attól a kereskedői megtévesztéstől, amikor azt a látszatot keltik, hogy adott közéleti szereplők meghatározott terméket vagy szolgáltatást használnak. Ez az érvelés ugyanakkor álláspontom szerint független a right of publicity-től, és a jelenlegi jogszabályi keretek a fogyasztók védelmét megfelelő módon szolgálják.¹²⁰

A hasznosságon alapuló érvelés alapja az, hogy amennyiben a tulajdonjogi védelem nem oltalmazna egy adott erőforrást (akár a right of publicity-t), úgy azt olyan sokszor használnak, hogy azáltal az értéke csökkenne.¹²¹ Ugyanakkor ezen állítás empirikus tapasztalatokkal nehezen alátámasztható. Rothman rávilágít, hogy a hírességek identitásának jogosulatlan használata akár fordított hatással is járhat, még nagyobb rajongást válthat ki, s ezzel növelheti a személyazonosság „értékét”.¹²²

Továbbá megfontolás tárgyát képezheti a jogalkotó részéről az, hogy kívánatos-e az adott személy által teremtett „értéket” kizárólag annak megalkotójánál tartani, vagy – az adott jószág közkincsnek minősítésével – a társadalom szabadon részesüljön belőle.

Az érzelmi sérülésekkel szembeni védelmen és az emberi méltóság megóvásán alapuló elmélet álláspontom szerint társadalmilag támogatandó értéket óv, azonban azt magánjogunk jelenleg is oltalmazza, ehhez nincs szükség elkülönült right of publicity-re.¹²³

Végül pedig, bármelyik fenti jogpolitikai indokot is tekintenénk a szabályozás alapjául, a forgalomképesség elismerésével, s a személyiségjegy átruházásával a jogpolitikai indok megghiúsulna, hiszen az ösztönző hatás a továbbiakban nem állna fenn, a fogyasztóvédelem nem valósulna meg (sor

¹¹⁸ Ld. 65. lábjegyzetet. Nem szabad megfeledkeznünk ugyanakkor arról, hogy a hírnév, a kereskedelmi érték nem minden esetben áll arányban a befektetett munkával, hanem számos esetben pusztán a vakszerencse hozza meg a várt ismertséget. Továbbá egy adott személyiségjegy ismertsége mögött nem feltétlen csak az azt hordozó személy munkája áll, hanem – egyebek mellett – ügynökök, stylistok, újságírók kitartó munkája, sőt végső soron maga a társadalom egésze az, aki megteremt a hírnevet. Megfontolandó lehetne, hogy az adott személyiségjegyet „felemelő” társadalom szabadon részesüljön „munkája” eredményéből.

¹¹⁹ Rothman, 2018, 98-99.

¹²⁰ Ld. a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvényt és a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvényt.

¹²¹ Landes – Posner, 2003, 222-227.

¹²² Rothman, 2018, 104.

¹²³ Ahogy az Amerikai Egyesült Államok jogrendszerében sem volt szükséges. Ld. 3.3.1. alfejezet, valamint Rothman, 2018, 112.

kerülhetne a megtévesztésre), a gazdagodás nem az eredeti jogosultnál jelentkezne, s az adott személyiségjegy továbbiakban már nem az eredeti jogosult emberi méltóságát védené.

A védelem tárgyának körében ugyan a személyiség fogalma kapcsán akként foglaltunk állást, hogy annak nem célszerű a jogalkotói meghatározása, azonban magának a személyiségvédelem által védett jogtárgyaknak a lehatárolása célszerűnek mutatkozik.

Álláspontunk szerint az USA egyes tagállamaiban követett azon gyakorlat, amely már az identitás „felidézését” is védelemre méltónak ítéli,¹²⁴ túlságosan tágra szabja, parttalanná teszi a védelem körét, a hatályos jogunk által védett személyiségi jogok körének bővítése nem célszerű.

Rothman a right of publicity elterjedése kapcsán felhívja figyelmet arra, hogy a filmstúdiók az általuk az 1930-as években alkalmazott egyoldalú, a színészeket a végtelenségig kizsákmányoló munkaszerződések érvénytelenségének megállapítása után¹²⁵ új lehetséges fegyvert láttak a profit minél nagyobb mértékű termelésére.¹²⁶

Az élők közti átruházhatóság kapcsán a Rothman által felvetett ellenérvekkel egyetértve a teljeskörű átruházhatóságot aggályosnak tartjuk. Ha átruházhatóvá tesszük a személyiségjegyeket, akkor ezzel kapcsolatban pénzügyi jogi szempontból felmerülhet annak adóztatása, miként az jelenleg is vita tárgyát képezi az IRS¹²⁷ és Michael Jackson örökösei között.¹²⁸

Ha és amennyiben elismernék a személyiség vagyoni értékének forgalomképességét, az a polgári jog valamennyi területén további megoldandó feladatok elé állítani a jogalkalmazókat. A teljesség igénye nélkül ilyenek lehetnek pl. a személyiség vagyoni értékének megosztása a házassági

¹²⁴ Ennek legszemléletesebb példája a White v. Samsung Eletronics America ügy: Vanna White a Szerencsekerék c. TV műsor háziasszonya volt, aki keresetet terjesztett elő a Samsunggal szemben, s a bíróság 1992-ben 400.000 dollár kártérítést ítélt meg számára. A per tárgya a Samsung reklámja volt, amelyben alperes –VHS felvevői időtállóságát hangsúlyozandó – reklámjában megjelent a Szerencsekerék 2012-es évada, ahol a házigazda egy robot volt, aki a nézőket Vanna White-ra emlékeztette. Ld. White v. Samsung Elecs. Am., 971 F.2d 1395, 1396 (9th Cir. 1992).

¹²⁵ Ld. De Havilland v. Warner Bros. Pictures, 153 P.2d 983 (Cal. Dist. Ct. App. 1944): A kaliforniai bíróság a felperes Olivia de Havilland színésznő munkaszerződésének a munkáltató általi egyoldalú, a munkavállaló hozzájárulása nélküli ismételt meghosszabbításának érvénytelenségét állapította meg.

¹²⁶ Rothman, 2018, 70.

¹²⁷ Internal Revenue Service: az Egyesült Államok Pénzügyminisztériumának Adóhatósága

¹²⁸ A vita tárgyát – figyelemmel az előadóművésszel kapcsolatban felmerült gyermekmoleesztálási botrányokra – a személyiségjegy vagyoni értékének összegszerűsége jelenti. Az IRS álláspontja szerint 400 millió dollár, az örökösök szerint viszont pár ezer dollár lehet az „adóalap”.

vagyonközösség megszűntetésekor, vagy éppen a right of publicity végrehajtási eljárásban történő értékesítésének kérdésköre.

Úgy vélem, ha e tárgyasult személyiségjegyekre, mint önállósult dolgokra tekintenénk, azzal ugyan feloldható lenne a személyiséghez való tapadás, azonban e megoldási mód következtében szükséges volna a dolog fogalmának újradefiniálása,¹²⁹ amellyel elképzelhető, hogy még inkább szétfeszítenénk a dogmatikai kereteket, mint a hatályos személyiségvédelmi rendszer újragondolásával.

Továbbá, ha az egyes tárgyasult személyiségjegyek forgalom tárgyát képeznék – figyelemmel arra, hogy birtokbavételükre nincs lehetőség – a jogosult személyének meghatározásához szükséges lehet egy közhiteles nyilvántartás bevezetése is.

Bármelyik megoldás mellett is döntenénk, mindkét esetben szükséges volna a jogalkotó részéről a fennálló normák módosítása.

Az implementálás esetében jogalkotói mérlegelést igénylő kérdés volna a right of publicity szabályozása a *többi alapjoghoz való viszony relációjában*. A közéleti szereplők személyiségi jogának kapcsán a Ptk. jelenleg is tartalmaz szabályozást, azonban úgy véljük, hogy ha elismerné a jogalkotó a személyiségjegyek forgalomképességét, úgy újra kellene gondolni a két jog egymáshoz való viszonyát.¹³⁰ Ugyanis, ha a right of publicity védelmi körét túl tágan határozzuk meg¹³¹, azzal a véleménynyilvánítás szabadsága nagyon szűkké válik. Ha azonban az új jogosultság védelmi körét túlságosan szűk körben ismerjük el, akkor akár a jelenlegi fogalmi kereteink is megfelelő védelmet nyújthatnak.

Kadri hívja fel a figyelmünket arra, hogy a right of publicity védelmi körének kiszélesítésével dermesztő hatás fog megjelenni mind a művészeti életben, mind a médiában.¹³² Elemzésének alapjául két eseti döntés szolgált,¹³³

¹²⁹ Esetleg a Ptk. 5:14. § (2) bekezdésének kiegészítésével: A dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre és *a dolog módjára hasznosítható személyiségjegyekre*.

¹³⁰ Megjegyzendő, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és a személyiségvédelem közötti mérlegelés körében a jogalkotó eddig is messzemenően a közéleti szereplők személyiségi jogainak minél teljesebb körű védelme mellett foglalt állást. Ugyanakkor e jogalkotói állásfoglalás éppen ellentétes az Emberi Jogok Európai Bíróságának következetes gyakorlatával. Ld. Halász, 2022. 192.

¹³¹ Ld. pl. 125. lábjegyzetet, White v. Samsung Elecs. Am., 971 F.2d 1395, 1396 (9th Cir. 1992)

¹³² Kadri, 2014, 1519-1520

¹³³ Keller v. Elec. Arts. Inc, 724 F.3d 1268 (9th Cir. 2013); Hart v.Elec. Arts Inc., 717 F.3d 141 (3d Cir. 2013). A felperesek korábbi egyetemi sportolók voltak, akik pert indítottak az Electronic Artssal, az NCAA Football videójáték gyártójával szemben. Előadták, hogy a videójáték sértette a right of publicity-jüket, ugyanis abban a virtuális avatárjuk szerepelt. Az avatárok ábrázolása nem csak nagyon hasonlított a játékosokra, hanem a saját virtuális bajnokságuk

amelyben az eljáró bíróságok akként foglaltak állást, hogy a művészeti alkotásokban a közszereplők engedély nélküli ábrázolása nem élvez a véleménynyilvánítás szabadságára alapítva védelmet a right of publicity alapuló igényekkel szemben.

Ezzel párhuzamba vonva hazánk szabályozását, felmerülhet kérdésként, hogy a közéleti szereplők személyiségi jogainak védelmi körét szűkebbre szabó norma¹³⁴ vajon a right of publicity-re is ki fog-e terjedni?

Szintén további megfontolás alapjául szolgáló kérdés lehet¹³⁵ a right of publicity *viszonya a szellemi alkotások jogának oltalmi tárgyaihoz*. Az amerikai jogirodalomban a jelenlegi személyiségi jogi alapú, right of privacy-ből eredő megközelítéssel szemben megjelent a right of publicity szellemi alkotások jogával történő párhuzamba állítása. Flecher és Rubin álláspontja szerint a kreativitásra, a vállalkozásra (személyiségbe való befektetésre) történő ösztönzés jelenti a közös kiindulópontját a szerzői jognak és a right of publicity jogintézménynek.¹³⁶

A szellemi alkotások által védett oltalmi tárgyak jogosultja hasznosíthatja, feldolgozhatja, átdolgozhatja az adott szellemi alkotást – jellemzően szerzői művet. Azonban a right of publicity – egyebek mellett – éppen az ilyen jellegű felhasználási módokkal szembeni védelem eszköze. E körben ugyanakkor helyesnek tartjuk azon elképzelést, amely – értékelve a személyiségjegyekbe történő beruházást – lehetővé teszi, hogy a személyiségjegyek örökölhetővé váljanak. Ugyanakkor ennek elismeréséhez nincs szükség a teljes személyiségi jogra vonatkozó dogmatikai rendszer újraalkotására, pusztán a kegyeleti jogra vonatkozó szabályozás módosítására akként, hogy a meghalt ember örökösei ne pusztán a néhai emlékének megsértése esetében legyenek jogosultak fellépni, hanem valamennyi olyan magatartás esetében, amely – ha az elhunyt életben volna – a személyiségi jog megsértését jelentené.

Természetesen e jogosultságnak a határozatlan időre történő megadása nem szolgálná a társadalom érdekeit – gondoljunk csak a véleménynyilvánítás szabadsága körében felhozott érvekre –, így célszerűnek mutatkozik a védelmi idő bevezetése.

azonos volt a felperesek valóságban szereplő bajnokságával és az avatárok virtuális statisztikái (magasság, testsúly, lövési pontosság stb.) is megegyezett a felperesekével.

¹³⁴ Ptk. 2:44.§

¹³⁵ Ennek kifejtésére jelen tanulmány terjedelmi korlátai között nem vállalkozunk.

¹³⁶ Flecher – Rubin, 1980, 1129., ezzel egyezően foglal állást Rosenberg és Koffman Ld. Rosenberg – Koffman, 1981, 174-175.

A szabályozás keretében továbbgondolásra érdemes az a kérdés is, hogy még ha biztosítjuk is jogvédelmet a jogsértéssel szemben, úgy *az internet korában az miként volna érvényesíthető?* A probléma nem ismeretlen az elfeledtetéshez való jog (*right to be forgotten*) kapcsán,¹³⁷ ahol az EUB ugyan megállapította, hogy a keresőmotorok üzemeltetői – erre irányuló kérelem esetén – kötelesek az érintett személyes adatainak törlésére és annak megakadályozására, hogy ezek az adatok a jövőben hozzáférhetőek legyenek, azonban az ítélet az Európai Unión kívül természetesen nem bírt kötelező erővel.¹³⁸ Figyelemmel arra, hogy e kérdéskör nem pusztán a right of publicity-val összefüggésben bír relevanciával, így jelen tanulmány keretében pusztán csak utalunk rá, hogy az egyes államok eltérő szabályai – e jogterület esetében kiemelten – további konfliktusforrások lehetnek, ezért megfontolandó lehet legalább az Európai Unión belül a jogegysítesítés.

6. Konklúzió helyett

A személyiségjegyek kereskedelmi értéke létező, s áruba bocsátható társadalmi jelenség. A személyiség vagyoni értékét már a XX. század elejének magyar jogirodalma is ismerte, s a hatályos Ptk. normáiból is levezethető a vagyoni érték létezése.

A példaként hivatkozott német jogrend felismerte már az erre vonatkozó társadalmi igényt, azonban hazánkban – vélhetően a szocializmus társadalomfelfogása okán – a jogalkotás némiképp megkésettnek tűnhet, azonban a személyiségjegyek élők közti átruházhatóságának elismerésével valószínűsíthetően a jogalkotó több problémát generálna, mint amennyit megoldana.

Ugyanakkor a társadalmi igények mégis az áruházhatóság implementálásának az irányába mutatnak, hogy csak két példát említsünk a közelmúltból:

Az uniós jog kapcsán szót kell ejteni a digitális tartalomszolgáltatására és a digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések egyes vonatkozásairól

¹³⁷ Ld. C-131/12. sz. ügy Google Spain v.AEPD and Maria Costeja González

¹³⁸ Ezzel kapcsolatban Martínez és Mecinas hívja fel a figyelmünket az internet balkanizálásának veszélyére, amikor is az interneten keresztül elérhető információk minősége és mennyisége eltérő lesz az Európai Unión belül és kívül. Ld. Martínez – Mecinas, 2018, 369, 376.

szóló 2019/770/EU irányelvről.¹³⁹ Az irányelv hatálya (3. cikk) kiterjed arra az esetre is, ha a fogyasztó a kereskedő részére személyes adatokat bocsát rendelkezésre ellenszolgáltatásként.

Hasonlóan a személyes adatok forgalomképessége kapcsán a legújabb bírói gyakorlat¹⁴⁰ már felveti annak lehetőségét, hogy a személyes adat egy adott szerződés ellenszolgáltatása is lehetne. A hivatkozott döntésben a Kúria nem vitatta, hogy az ilyen ellenszolgáltatás adott esetben pénzbeli ellenérték lehetne, azonban e kiterjesztő értelmezés fogantatosítása nem a jogalkalmazó – tárgyi ügyben a GVH –, hanem a jogalkotó feladata.

Szintén a digitális technológiák fejlődésével kapcsolatban felmerülhetnek különböző elhatárolási problémák is. Elég csak a mesterséges intelligencia által generált fényképfelvételekre gondolnunk.¹⁴¹

Álláspontunk szerint a megoldás semmi esetre sem a személyiségjegyek forgalomképességének általános elismerésében rejlik, hanem – amennyiben elkerülhetetlenné válik az átruházhatóság implementálása – a célhoz kötött, korlátozott körre és időre vonatkozó kizárólagos hasznosítási jog elismerése nyújt megoldást, ami már jelenleg is létezik a merchandising szerződések keretében.

Felhasznált irodalom

Almási Antal: A személyiségi jog elhatárolása és tartalma. Jogtudományi Közlöny, 1927. évi 15. szám, 133-135.

Almási Antal: A tilos cselekmény a magánjogban. Budapest, Grill Kiadó kiadóvállalata, 1907.

Brett, Annabel S.: Liberty, Right and Nature: Individual Rights in Later Scholastic Thought. Cambridge, Cambridge University Press, 1997

¹³⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0770&from=SL>

¹⁴⁰ BH2022.24.

¹⁴¹ Nem is feltétlenül arra kell gondolni, hogy a mesterséges intelligenciát létrehozó személyt vagy az annak utasítást adó személyt vonjuk a szabályozás hatálya alá. Témánk szempontjából sokkal izgalmasabb az a kérdés, amikor egy képmás vagy egy hangfelvétel nem a valós személyről készült a fizikai valóságban, hanem pusztán a mesterséges intelligencia által előállított „utánzat”. E körben némi kapaszkodót jelenthet a szépirodalmi alkotások körében irányadó bírói gyakorlat. Így a BH1980. 337. számú döntés, amely szerint a szépirodalmi alkotás tartalma, utalásai alapján felismerhető személy orvoslást kérhet, ha az ábrázolás személyhez fűződő jogait sérti.

Calabresi, Guido – Melamed, Douglas A.: Property Rules, Liability Rules and Inalienability: One View of the Cathedral. *Harvard Law Review*, 1972. évi 6. szám, 1089- 1128., DOI: <https://doi.org/10.2307/1340059>

Cooley, Thomas M.: *A Treatise on the Law of Torts or the Wrongs Which Arise Independent of Contract*. 2nd ed., Chicago, Callaghan, 1888.

Czapári Dóra: A személyes adatok felhasználására vonatkozó szerződés lényeges kérdései. *Polgári jog* 2021. évi 11-12. szám

Csanádi György: *Polgári Jog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1960.

Faludi Gábor: A licencia szerződés. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2008. évi 2. szám, 12-23.

Fézer Tamás: 2:54.§, In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014

Flecher, Peter L. – Rubin, Edward L.: The Descendibility of the Right of Publicity: Is there Commercial Life after Death? *The Yale Law Journal*, 1980. évi 6. szám, 1125-1132., DOI: <https://doi.org/10.2307/796025>

Ganani, Tal: Squeezing the Juice: the Failed Attempt to Acquire O.J. Simpson's Right of Publicity, and Why it Should Have Succeeded. *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal*, 26. évfolyam 165. szám, 166-201.

Gordon, Harold R.: Right of Property in Name, Likeness, Personality and History. *Northwestern University Law Review*, 1960. évi 5. szám, 553-613.

Görög Márta: Gondolatok a merchandising jelentéstartalmához, egyes típusaihoz. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011. évi 6. szám, 19-29.

Görög Márta: Gondolatok a személyiség magánjogi védelme körében. In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016

Halász Csenge: The protection of public actors' right to privacy in context of the hungarian judicial practise. *Publicationes Universatis Miskolcensis*, 2022. évi 1. szám, 181-194.

Jobbágyi Gábor: *Személyi és családi jog*. Budapest, Szent István Társulat, 2012.

Kadri, Thomas E. : Fumbling the First Amendment: The Right of Publicity 2-0 Against Freedom of Expression. *Michigan Law Review*, 2014. évi 8. szám, 2014., 1519-1531.

Kolosváry Bálint: Magánjog. Budapest, STUDIUM, 1927.

Landes, William M. – Posner, Richard A.: The Economic Structure of Intellectual Property Law. Massachusetts – London, Harvard University Press, 2003., DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674039919>

Locke, John (szerk. Laslett, Peter): Two Treatises of Government. Cambridge, Cambridge University Press, 1988, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810268>

Lukácsi Péter: Általános szabályok és egyes személyiségi jogok. In: Csehi Zoltán (szerk.): 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja, Budapest, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., 2021.

Macpherson, Crawford B.: The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke. Oxford, Clarendon Press, 1962.

Menyhárd Attila: A magánélethez való jog. In Medias Res, 2014 évi 2. szám

Menyhárd Attila: Forgalmképes személyiség? In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban, Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

Meszlény Artúr: Elmfuttatás a személyiség magánjogi védelméről. Ügyvédek Lapja, 1903. évi 19. sz.

Meszlény Artúr: Személyjog és vagyonjog az új polgári perrendtartásban. Budapest, Rényi Kiadó, 1912.

Nimmer, Melville B.: The Right of Publicity. Law and Contemporary Problems, 1954. évi 2. szám, 203-223., DOI: <https://doi.org/10.2307/1190488>

Petrik Ferenc: A kártérítési jog. Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése. Budapest, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó, 2002.

Petrik Ferenc: Személyiségi jog, a jog mostohagyermeké. In: Petrik Ferenc (szerk.): A személyiség jogi védelme. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.

Post, Robert C.: Rereading Warren and Brandeis: Privacy, Property, and Appropriation. Case Western Reserve Law Review, 1991. évi 3. szám, 647-680.

Prosser, William L.: Privacy. California Law Review, 1960. évi 3. szám, 383-423., DOI: <https://doi.org/10.2307/3478805>

Radin, Margaret Jane: Property and Personhood. Stanford Law Review, 1982. évi 5. szám, 957-1015., <https://doi.org/10.2307/1228541>

Rosenberg, Ronald G. – Koffman, Gregory S.: A Survey of the Right of Publicity: An Overview. Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review, 1981. évi 1. szám, 165-176.

Rothman, Jennifer E.: The Right of Publicity: privacy reimagined for a public world. Cambridge/Massachusetts, Harvard University Press, 2018, DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674986336>

Schultz Márton: A személyiségi jogok vagyoni értéke és annak tárgyasulása. Budapest, ORAC Kiadó Kft., 2022

Schultz Márton: A vagyoni értékű személyiségi javak szabályozási problematikájának egyes kérdései. A tárgyasulás alapú vagyoni személyiség védelem. Infokommunikáció és Jog, 2020. évi 2. szám

Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.

Strihó Krisztina: A merchandising szerződés. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020.

Stump Krisztina: A személyhez fűződő jogok vagyoni vonatkozásai – új fejlemények. Fazekas Marianna (szerk.): Jogi Tanulmányok, Budapest, 2014.

Szeghalmi Veronika: A személyiség „értéke” és annak post-mortem továbbélése. In: ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS Forum Publicationes Doctorandum Judicorum, VII. évfolyam, Szeged, 2017.

Székely László: A személyiségi jogok hazai elmélete. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011.

Székely László: Az ember mint jogalany a Ptk. Második Könyvében. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021

Székely László: Második Könyv Harmadik rész. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.

Szilágyi Ferenc: A személyiség magánjogi védelmének dogmatikája a német jogban. In Medias Res, 2013 évi 2. szám, 347-380.

Szladits Károly: Magyar Magánjog I. Budapest, Grill Kiadó kiadóvállalata, 1933.

Sztoján Krisztina: Kétarcú know-how: személyiségi jog vagyoni értékkel? *Gazdaság és Jog* 2018. évi 3. szám, 17-22.

Tierney, Brian: Tuck on Rights: Some Medieval Problems. *History of Political Thought* 1983 évi 3. szám, 429-441.

Törő Károly: A személyhez fűződő jogok érvényesítésének rendje. In: Petrik Ferenc (szerk.): *A személyiség jogi védelme*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.

Warren, Samuel D.- Brandeis, Louis D.: The Right to Privacy. *Harvard Law Review Association*, 1890. évi 5. szám, 193-220., DOI: <https://doi.org/10.2307/1321160>

Zlinszky János – Reiner János: *Magyar magánjog mai érvényben*. Budapest, Franklin, 1902., 152.

The Chances of the right of publicity in hungarian law

Summary

The commercial value of personality traits is an existing and tradable social phenomenon. The economic value of personality was already recognised in Hungarian legal literature at the beginning of the 20th century, and the existence of economic value can be deduced from the provisions of the Civil Code in force.

The German legal system already recognised the social need for this, but in our country – presumably because of the socialist conception of society – legislation may seem somewhat belated, but by recognising the transferability of personality traits between living persons, the legislator would probably create more problems than it would solve.

Dr. Rosta Márton
ELTE ÁJK Agrárjogi Tanszék
Témavezető: dr. Kurucz Mihály egyetemi tanár

DOI: <https://10.55052/themis.2023.2.100>

(Még mindig az) Új ingatlan-nyilvántartási törvényre várva

I. Bevezető

A Themis 2021. decemberi számában jelent meg írásom „*Gondolatok az új ingatlan-nyilvántartási törvényről*” címmel. Az akkori ismeretem szerint az akkor és e sorok írásakor még mindig hatályos, az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvényt (a továbbiakban: Inytv.) 2023. február 2. napján váltotta volna fel az ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény (a továbbiakban újInytv.).

Mind 2021 decembere, mind 2023. február eleje óta sok víz folyt már le a vén Dunán, stílszerűbben mondva könyvtárcpolcnyi Magyar Közlöny jelent meg az online térben, de az újInytv. egyelőre még mindig nem lépett hatályba, és ez, ha nem is a távoli ködbe vész, de még mindig túl messzinek tűnik.

Ha megnyitjuk a különböző jogszabály-gyűjteményeket, akkor hatályos állapotként az alábbiakat olvashatjuk: az egyes közigazgatási tárgyú törvények módosításáról szóló 2023. évi LXI. törvény 33. § szerint az (új)Inytv. 92. § (2) bekezdésében a "február" szövegrész helyébe az "október" szöveg lép. Azaz jelen cikk megjelenésekor az olvasható, hogy az újInytv. 2024. október 1. napján lép hatályba.

Írásom áttekinti, hogy (véltetően) milyen okok vezettek az eredeti elképzelés szerinti 2023. február 1. helyett először a 2024. február 1-jei, majd a 2024. október 1-jei hatálybalépéshez. Megvizsgálom, milyen jogszabályok, illetve egyéb szabályozók szükségesek az ingatlan-nyilvántartás olajozott és zökkenőmentes átállításához a papíralapú eljárásról az elektronikus eljárásra. Mindezeket nem csak a doktorandusz szemével igyekszem feldolgozni, hanem a gyakorló ügyvéd szemüvegét is felteszem magamra az elemzés során.

II. A jelenlegi vegyes rendszer (tarthatatlanságának) bemutatása

Bár hivatalosan ingatlan-nyilvántartási rendszerünk jelenleg még meghatározóan papíralapú, de 2018. január 1. óta van lehetőség elektronikus úton is e-ingatlan-nyilvántartási kérelmet és e-okiratot benyújtani az ingatlanügyi hatósághoz (hibrid rendszer). Azaz hibrid rendszer alatt a jelenlegi azon ingatlan-nyilvántartási eljárási gyakorlatot értem, hogy a főszabály szerinti papíralapú eljárás mellett egyes kiegészítő, járulékos cselekményeknél megjelenik az elektronikus eljárás (opciója) is.¹

A párhuzamosan papír-, illetve elektronikus dokumentumra alapozott ingatlan-nyilvántartási eljárás nehézkességének demonstrálására vegyünk egy viszonylag gyakori példát: a jogváltás alapjául szolgáló okiratban az egyik jogalany jogi személy, pl. korlátolt felelősségű társaság vagy egyesület. (A két jogi személy típusának kiválasztása nem tetszőleges, a példákban jelentőségük lesz.)

Az Inyvtv. 37. § (3) bekezdése szerint jogi személynek, az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezhető jogra ügyleti képességgel bíró jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetnek a bejegyzési kérelemhez

a) képviseleti jogának igazolására

aa) cégkivonat, cégmásolat vagy bírósági nyilvántartási adatokról szóló kivonat 30 napnál nem régebbi eredeti vagy közjegyző által hitelesített másolati példányát,

ab) a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény 136. § (1) bekezdés i) pontja szerinti közjegyzői tanúsítványt a cégbíróság vagy a törvényszék által vezetett közhiteles nyilvántartás tartalmáról, vagy

ac) – külföldi jogi személy, az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezhető jogra ügyleti képességgel bíró jogi személyiséggel nem rendelkező külföldi szervezet esetében – a rá irányadó jog szerinti okiratot, és

b) – cég esetében – közjegyzői aláírás-hitelesítéssel ellátott címpéldányt vagy a cégbejegyzési (váltásbejegyzési) eljárásban készített és a közreműködő ügyvéd vagy kamarai jogtanácsos által ellenjegyzett aláírás-mintát kell csatolnia.

¹ Az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény (E-ügyintézési tv.) és az elektronikus ügyintézés részletszabályairól szóló 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet (Vhr.) alapján 2018. január 1. napjától az ingatlanügyi hatóságoknak is biztosítaniuk kell az elektronikus ügyintézés lehetőségét ügyfeleik részére. Elektronikus ingatlan-nyilvántartási kérelmet a területileg illetékes kormányhivatal földhivatali főosztályának hivatali kapuján keresztül kell előterjeszteni. Az ügyvédek az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: Ütev.) 43. § (2a)-(2b) és (3) bekezdéseiben foglaltak szerint ellenjegyzett elektronikus okiratot csatolhatnak az e-bejegyzési kérelemhez. Az Ütev. 46. §-a alapján elektronikus okirattá alakított papíros okirat nem szolgálhat ingatlan-nyilvántartási bejegyzés alapjául.

Cégek esetében könnyítő szabályt tartalmaz az Inyvtv., jelesül: a 37. § (3a) bekezdés szerint, ha cégjegyzékbe bejegyzett cég a nevét és cégjegyzékszámát tartalmazó bejegyzési kérelemhez nem csatolja a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott okirat valamelyikét és az (5) bekezdés szerint nem hivatkozik az adatok változatlanságára sem, az ingatlanügyi hatóság a cégkivonatot a cégnyilvántartásból elektronikus úton szerzi meg, míg a 37. § (3b) bekezdés szerint, ha a cég képviselőjének közjegyzői aláírás-hitelesítéssel ellátott címpéldánya vagy ügyvéd vagy kamarai jogtanácsos által ellenjegyzett aláírás mintája a cégbírósághoz benyújtásra került és ezt a tényt a cégjegyzék tartalmazza, a (3) bekezdés b) pontjában meghatározott okiratot az ingatlanügyi hatóság a cégbíróságtól elektronikus úton, közvetlen lekérdezéssel szerzi meg, ha azt a cég a bejegyzési kérelméhez nem csatolta és az adatok változatlanságára az (5) bekezdés szerint nem hivatkozott.

Összegezve: gazdasági társaságok esetén a jogalanyiség és a képviseleti jog igazolása viszonylag egyszerű folyamat (feltéve, hogy a képviseleti jog alapjának egyik eleme, a törvényes képviselő aláírási címpéldánya vagy ügyvéd által készített aláírás-mintája a (2008 nyara óta elektronikus) cégiratok között elfekszik. (Amennyiben nem így van, akkor a gazdasági társaság jogalany ügyvezetője papíron adja le aláírási címpéldányát.)²

Nézzük mi a helyzet nem gazdasági társaság, hanem civil szervezet, pl. egy egyesület esetében. Mivel az egyesület nem cég, így az Inyvtv. 37. § (3a) szerint az ingatlanügyi hatóság saját hatáskörben nem tudja teljesíteni elektronikus úton az iratbeszerzést, az iratbenyújtást az ügyfélnek kell elvégeznie. Civil szervezetek törvényszéki nyilvántartásban fennálló adatait „kivonat” elnevezésű okirat rögzíti, melyből létezik hagyományos papíralapú és elektronikus okirat is. Ha az ingatlanügyi eljáráshoz papíralapú egyesületi kivonatot kell csatolni, akkor a civil szervezet székhelye szerint illetékes törvényszék úgynevezett civil irodáján ügyfélfogadási időben ki kell váltani a papíralapú iratot és az iratot az ingatlanügyi hatóság részére egyszerűen, (jellemzően) a jogváltzási okirattal egyidejűleg lehet benyújtani.

² Itt esetenként további bonyodalmak vannak, hiszen a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény 2007. szeptember 1. napja óta ismeri az ügyvéd, illetve vagy a kamarai jogtanácsos által kiállított – rendeltetésében az aláírási címpéldánnyal egyenértékű – úgynevezett aláírás-mintát. Mint a lábjegyzetben található jogszabály-idézetből azonosan látható, az aláírás-minta készítés jogosultsága ügytípus szerint és időben is korlátozott az ügyvédi, jogtanácsosi kar számára. Nem egyszerű elmagyarázni az ügyfeleknek, hogy ha adott időpillanatban – pl. két évvel ezelőtt – jogosult volt az ügyvéd a cégalapításkor az aláírás-minta elkészítésére, akkor adott helyzetben, ha új mintákra van szükség, miért kell közjegyzőhöz fordulni.

Ha elektronikus kivonatot kívánunk benyújtani, akkor az ún. PK-144 es, „Adatszolgáltatásra irányuló kérelmet” küldjük meg az illetékes törvényszékre, mely jellemzően postafordultával – elektronikus úton, cégkapura – küldi az elektronikus aláírással és hitelesítéssel ellátott egyesületi kivonatot. A bonyodalmak ekkor keletkeznek: az ingatlan-nyilvántartási jogváltozási okirat és kérelem benyújtása jelenleg papíralapon zajlik, mit kezdünk egy elektronikus okirattal?! Kinyomtatni és úgy megküldeni, mint „kvázi papíralapú okiratot”, nem lehetséges, hiszen azt mindenki tudja, hogy az elektronikus okirat kinyomtatva elveszti bizonyító erejét, mivel pl. kinyomtatva nem lehet meggyőződni az aláírás hitelességéről. Jelenleg azt az áthidaló megoldást alkalmazzák az ingatlanügyi hatóságok, hogy a (példa szerinti) elektronikus okiratot elfogadják, ha azt az ingatlanügyi hatóságnak úgynevezett e-papíron, elektronikusan küldik meg. Itt adódik a következő bonyodalom: a jogváltozást tartalmazó papíralapú okirat és kérelem postai vagy személyes benyújtásával egyidejűleg nem lehet e-papíron egyes mellékleteket megküldeni az ingatlanügyi hatóságnak, mivel a kérelem benyújtásakor a széljegyszám (ügyszám) természetesen még nem ismert, hiszen az Inyvtv. 48. § (1) bekezdése alapján a beadvány iktatószámát a benyújtás napján a tulajdoni lapon fel kell jegyezni (széljegy), és ennek megtörténtét a beadványra rá kell vezetni. Azaz az ingatlanügyi hatóság nem tudná hova iktatni az e-papíralapú elektronikus beadványt.

A megoldás a következő: a benyújtást követően – legalább egy nappal később – ki kell váltani az ingatlan friss tulajdoni lapját, és az azon szereplő – a benyújtott papíralapú okiratokra vonatkozó – széljegyszámra hivatkozással kell az elektronikus (kiegészítő) iratot benyújtani az ingatlanügyi hatóságnak. Bár apró dolognak tűnik, de nem az: az ügyletkötést követően – a széljegyről való információ megszerzése érdekében – kiváltott tulajdoni lap újabb költség, amit az okiratszerkesztő nyilván kénytelen az ügyfélre hárítani, aki nem szívesen veszi tudomásul a számára úgy is nehezen érthető folyamat indukálta – szerinte felesleges – költséget. (Éppen 2023. január 1-től szűnt meg az úgynevezett tájékoztató biztosító, olcsóbb 1.000 forintos, „nem hiteles” tulajdoni lap lehívásának a lehetősége, már csak a hiteles, 3.000 forintos tulajdoni lap kiváltására van online lehetőség.)

Hasonló a helyzet azokban az esetekben is, ahol a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) szerinti gyámhatósági jóváhagyás szükséges a kiskorú törvényes képviselőjének jognyilatkozatához vagy a gyermek ügyében a törvényes képviselőt gyakorló szülő érdekellentét miatt nem járhat el, és eseti gyámot kell

kirendelni³. Itt annyival bonyolultabb a helyzet, hogy az eljárást megindító iratokat (a jogváltozást előidéző szerződéssel együtt) papíralapon kell a gyámhatóságnak átadni, de a gyámhatósági közbenső határozatok és végső döntés már elektronikusan érkezik a jogi képviselő cégkapujára, aki az egyesület esetében ismertetett módon részben papíralapon, részben elektronikusan nyújtja be az iratokat az illetékes ingatlanügyi hatóság részére. Nyilvánvaló, hogy egyszerre papíralapú, illetőleg elektronikus okiratok csatolása uralhatatlan nehézségeket okoz.

E rész záró gondolataként: hosszú távon nem tartható fent olyan állapot, amelyben – jogi képviselő közreműködése esetén – valamennyi eljárás már elektronikus alapú, egyedül az ingatlan-nyilvántartás marad el ezek mögött utolsó, papíralapú mohikánként, ráadásul olyan jogterületen, ahol a forgalom biztonsága, a jogbiztonság, az átlátható eljárások iránti elvárás rendkívül magas mind a természetes személyek, mind az egyéb jogalanyok részéről. Jogbiztonsági hiátust képez(het) az, hogy az ingatlan-nyilvántartáson belül a papíralapúság főszabályát át- meg áttöri az elektronikus okirati forma. Ez még a professzionális jogalkalmazók körében is képes zavart okozni, de különösképpen érthetetlen a jogkereső laikus közönség számára.

III. A hatálybalépés többszöri elhalasztásának indokai

Az újInyvtv.-t 2021. június 15-én fogadta el az Országgyűlés, ahogy a bevezetőben már említettem, 2023. február 1-jei hatálybalépéssel. Mindenki – jogalkotók, jogalkalmazók – úgy kalkulált, hogy bő másfél esztendő kellő időt fog biztosítani a jogszabály alkalmazására való felkészüléshez.

Az első hatálybalépési halasztás 2022 végén történt, november 22-én fogadta el a Tisztelt Ház a területi közigazgatás működésével, az ingatlan-nyilvántartással és a területfejlesztéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2022. évi XLVIII. törvényt, melynek 69. § szerint az

³ Ptk. 2:15. § (1) A kiskorú törvényes képviselőjének jognyilatkozata a gyámhatóság jóváhagyásával érvényes

- a) a kiskorút megillető tartásról történő lemondás;
- b) a kiskorút öröklési jogviszony alapján megillető jogra vagy őt terhelő kötelezettségre vonatkozó jognyilatkozat és a külön is visszautasítható vagyontárgyak öröklésének visszautasítása;
- c) a kiskorú nem tehermentes ingatlanszerzése, ingatlana tulajdonjogának átruházása vagy megterhelése;
- d) a kiskorú gyámhatóságnak átadott vagyonáról való rendelkezés; vagy
- e) a kiskorú jogszabályban meghatározott összeget meghaladó értékű vagyontárgyáról való rendelkezés esetén.

Ptk. 4:163. § (2) bekezdés szerint, ha a gyermek ügyében a törvényes képviselőt gyakorló szülő törvény vagy a gyámhatóság rendelkezése, érdekellentét vagy más tényleges akadály miatt nem járhat el, a gyámhatóság a gyermeknek eseti gyámot rendel.

ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény 92. § (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: "(2) Az 1-91. §, a 93-97. §, a 100-103. §, a 105. §, a 106. § (1) és (2) bekezdése, valamint a 106. § (3) bekezdés a) és b) pontja 2024. február 1-jén lép hatályba." Míg ugyanezen törvény 72. § szerint az ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti rendelkezésekről, valamint egyes, az ingatlan-nyilvántartással, területrendezéssel, településrendezéssel kapcsolatos és kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló 2021. évi CXLVI. törvény (a továbbiakban: Átmeneti tv.) 4. § (5) bekezdésében a "2023." szövegrész helyébe a "2024." szöveg lép.

A 2022. évi XLVIII. törvényhez fűzött „végső előterjesztői indokolás” (Indokolások Tára 2022/117.) a hatálybalépés elhalasztásának különösebb indokát nem adja. A területi közigazgatás működésével, az ingatlan-nyilvántartással és a területfejlesztéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló előterjesztés bizottsági jelentéseinek és az összegző módosító javaslatnak a vitája 2022. november 21-én volt a Parlament plenáris ülésén. Az Országgyűlés Törvényalkotási Bizottsága részéről az előadó dr. Salacz László ismertette a javaslatot, de a hatálybalépés elhalasztásának okára nem tért ki, felszólalásában jelen tanulmány tárgya körében az alábbiakat emelte ki: *„Tisztelt Képviselőtársaim! Az előttünk fekvő törvényjavaslat célja a bürokráciacsökkentés, az állampolgárok és a vállalkozások költségeinek csökkentése, valamint az elektronikus ügyintézés lehetőségeinek további szélesítése.”*⁴

A parlamenti szavazás előtt a területi közigazgatás működésével, az ingatlan-nyilvántartással és a területfejlesztéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló T/1617. számú törvényjavaslatot az Országgyűlés Törvényalkotási Bizottsága 2022. november 17-én tárgyalta. Hende Csaba bizottsági elnök a vitát megnyitotta, de jelentkező hiányában nyomban le is zárta⁵, így a bizottsági ülés alapján sem sejlik fel az újInyvt. hatálybalépésének elhalasztási indoka.

Eddigiekben azt láthatjuk, hogy a jogalkotáshoz kapcsolódó hivatalos irományokban nem leljük annak magyarázatát, milyen okból halasztották el az újInyvt. hatálybalépését 2023 februárjáról 2024 februárjára. Az internetes sajtóközlemények is azt erősítik, hogy különösebb jogalkotói indokolás nem hangzott el erről: a KPMG Magyarország (multinacionális professzionális szolgáltató hálózat, az Ernst & Young, a Deloitte és a PwC mellett a negyedik nagy számviteli vállalat) így számol be a halasztásról: *„A héten döntött az Országgyűlés több, ingatlanjogot érintő jogszabály*

⁴ Országgyűlési Napló 2022-2026. országgyűlési ciklus, 2022. november 21. hétfő, 40. szám, 5446.

⁵ Jegyzőkönyv az Országgyűlés Törvényalkotási Bizottságának 2022. november 17.i üléséről, 10.

módosításáról, így többek között az új ingatlan-nyilvántartási törvény hatályba lépése kapcsán is. Az új ingatlan-nyilvántartási törvény a tervezett 2023. február 1. helyett egy évvel később, csak 2024. február 1-jén lép hatályba.... A jogalkotó nem indokolta, hogy mi az oka, hogy 2023-ban nem lép hatályba a jogszabály...Emellett a halasztás oka lehet az is, hogy az új ingatlan-nyilvántartási törvény végrehajtási rendelete még nem került megalkotásra.⁶

A jogirodalomban sem található érdemi írás, mely az újInyvtv. hatályba lépésének elhalasztásának magyarázatát adta volna.

A szakmai térben – esetemben a jogalkalmazó ügyvéd kollégák között – az volt az általános vélekedés, hogy vélhetően a részletes szabályok és a megfelelő informatikai háttér hiánya vezetett a hatálybalépés elhalasztásához. Különösebb szomorúság nem volt tapasztalható a hozzám visszaérkezett kollegiális jelzésekben, mindenki kicsit megnyugodott, hogy egyelőre nem fogja bonyolítani a napi munkát az új rendszerhez való alkalmazkodás.

A második hatálybalépési halasztás 2023 őszén jelent meg. Az Országgyűlés 2023. szeptember 26-án fogadta el az egyes közigazgatási tárgyú törvények módosításáról szóló 2023. évi LXI. törvényt, melynek 33. §-a az alábbiak szerint módosította az újInyvtv.-t: „Az Inyvtv. 92. § (2) bekezdésében a "február" szövegrész helyébe az "október" szöveg lép.” Azaz az újabb hatálybalépési halasztás 10 hónap haladékot jelent, mai ismereteink szerint az új ingatlan-nyilvántartási törvény 2024. október 1. napjától lesz alkalmazandó. A végső előterjesztői indokolás ehhez a módosító törvényhez (Indokolások Tára 2023/109.) a korábbiakhoz hasonlóan szintén nem adja indokát az újabb halasztásnak, de a parlamenti plenáris ülésen dr. Répássy Róbert, igazságügyi minisztériumi államtitkár érdemi indoklást adott elő az ágazati minisztérium részéről a törvényjavaslat előterjesztésekor: „A röviden az e-ing nevet viselő projekthez tartozóan 2021-ben az Országgyűlés már elfogadta az ingatlan-nyilvántartásról szóló törvényt, valamint az idei évben megjelent a törvény végrehajtására kiadott kormányrendelet is. Ezen jogszabályok célja az elektronikus ügyintézés, azon belül is az automatikus döntéshozatal biztosítása a földügyi igazgatásban. Az elmúlt időszakban számtalan szakmai testület, szervezet, kamara kereste meg a szakmai irányításért felelős minisztériumot azzal a javaslatukkal, hogy a hatékony és gördülékeny átmenet érdekében az új rendszer fokozatosan álljon a magyar közigazgatás szolgálatába.

⁶<https://blog.kpmg.hu/2022/11/modosulnak-a-ptk-ingatlanjogi-rendelkezesei-es-2024-ig-varni-kell-az-uj-ingatlan-nyilvantartasi-torveny-hatalyba-lepesere-is/> (2023.11.06.)

Tisztelt Ház! Kiemelt figyelmet fordított a jogalkotó arra, hogy az ingatlan-jogügyletek olyan állampolgárokat is érintenek, akik nem kívánják az elektronikus ügyintézésrel járó kötelezettségeket magukra venni, ezért az ingatlan-nyilvántartási ügyekben kötelezően eljáró jogi képviselők feladatai is részben átalakulnak. A törvényjavaslat kapcsán a Magyar Ügyvédi Kamarával folytatott egyeztetések is azt erősítették, hogy a fokozatos átállás az optimális megoldás az elektronikus ügyintézésre való teljes átállásra...A javasolt módosítások elfogadásával megteremthetők a különböző ágazati digitális fejlesztések közötti szinergiák is, így a „Digitális állampolgárság” projekt egyes eredménytermékeinek bevezetése már az e-ingatlan-nyilvántartási rendszer beüzemelésével egyidőben valósulhat meg.”⁷

Az államtitkári expozét követően Hollik István, a KDNP képviselőcsoportja részéről kért szót és ezt hangsúlyozta: „Az előttünk fekvő törvény tartalmát már itt államtitkár úr, illetve képviselőtársam is ismertette. Én inkább azzal foglalkoznék, azt szeretném kihangsúlyozni, hogy az ebben szereplő e-ingatlan-nyilvántartási rendszer mekkora változással jár majd az állampolgárok számára. Ebben a tekintetben az előttünk fekvő törvény tartalmaz egy határidő-kitolást, amit indokoltnak tartok, mert egy ilyen bonyolult és fontos rendszer beindításának, azt gondolom, hogy mindenképpen biztonságosnak kell lennie, zökkenőmentesnek kell lennie annak érdekében, hogy az állampolgárok meg tudjanak ebben bízni, és ennek minden előnyét biztonságosan tudják is használni...”⁸

Látható, hogy a jogalkotó – szemben az előző hatálybalépést elhalasztó döntésével – a második alkalommal a parlament ülésén már indokolja a halasztást. Jelen írásom záró – javaslattévő – részében részletesen ki fogom fejteni, hogy a hatálybalépésig várható kilenc hónap alatt a fenti indokokat miként kellene a jogalkalmazó szakmával és az állampolgárokkal részletesen megismertetni.

A második hatálybalépési halasztást lehetővé tevő egyes közigazgatási tárgyú törvények módosításáról szóló törvényjavaslatot (T/5329. szám) 2023. szeptember 25-én tárgyalta az Országgyűlés Törvényalkotási Bizottsága, az ülésen vita nélkül fogadták el az előterjesztést.

Figyelemmel arra, hogy a parlamenti dokumentáció szerint az előterjesztő a plenáris ülésen indokát adta a jogszabály-módosításnak, azaz a hatálybalépés ismételt elhalasztásának, erre figyelemmel nem vizsgálom a közvélemény észrevételeit, azonban röviden elidőznék afelett, hogy

⁷ Országgyűlési Napló. Az Országgyűlés őszi ülészakájának 2. ülésnapja, 2023. szeptember 26., 11542.

⁸ Országgyűlési Napló. Az Országgyűlés őszi ülészakájának 2. ülésnapja, 2023. szeptember 26., 11550.

elegendő-e a jogszabály módosításának okait megadni egy parlamenti vitában vagy szükséges az, hogy egyéb módon publicitást kapjon ez?

Az Alaptörvény 28. cikke ekként fogalmaz: *„A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambuláját, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”* Az Alaptörvényből is világosan kitűnik: a jogalkalmazás során nem csak a jogszabályok szövegének, tartalmának lehet jelentősége, hanem azok indokolásának is.

A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (Jat.) 18. §⁹ még egyértelműbben fogalmaz, kötelezettségeket is állítva a jogalkotó elé, jelesül az indokolás csatolásának szükségességét és az indokolás nyilvánosságának biztosítását. Azaz a Jat. már jóval „feszesebben” szabályoz, kötelezővé teszi a jogszabályhoz az indokolás csatolását. Sárközy Tamás¹⁰ a bírósági jogértelmezés alaptörvényi korlátozását véli felfedezni az Alaptörvény 28. cikkét is érintő hetedik módosításában (2018. június 28.), míg Ferenczy Endre¹¹ Sárközy korábbi írására hivatkozva azt írja, hogy *„Sárközy véleménye szerint e hiányosság oka az, hogy a képviselői indítványok nyomán megszavazott szakaszokhoz az apparátusnak már nincs energiája indokolást írni.”*

Fentiekkel ellentétben – meglátásom szerint – nem lehet elnagyolni a jogszabályok indokolásának megfelelő kidolgozását. Jelen fejezet tárgyát képező két jogszabálymódosítás (lényegében a hatálybalépés kétszeri elhalasztása) esetén is a végső előterjesztői indokolásban meg kellett volna, hogy jelenjenek legalább azok a hivatkozások, melyeket a második hatálybalépési halasztás alkalmából az államtitkár elmondott. A transzparencia, a jogkereső közönség jogbiztonsági érzete is erőteljesebb lett volna, ha a halasztás alapjául szolgáló érvek a jogszabály írásos

⁹ Jat. 18. § (1) A jogszabály tervezetéhez a jogszabály előkészítője indokolást csatol, amelyben bemutatja azokat a társadalmi, gazdasági, szakmai okokat és célokat, amelyek a javasolt szabályozást szükségessé teszik, továbbá ismerteti a jogi szabályozás várható hatásait, és az álláspontját az indokolás közzétételéről.

(2) A jogszabály tervezetének indokolásában tájékoztatást kell adni a javasolt szabályozás és az európai uniós jogból eredő kötelezettségek összhangjáról, valamint a 20. § szerinti egyeztetési kötelezettségről.

(3) A jogszabály tervezetéhez tartozó indokolás nyilvánosságát jogszabályban meghatározottak szerint kell biztosítani.

(4) A jogszabály tervezetéhez tartozó indokolás kötelező erővel nem rendelkezik.

(5) A jogszabály értelmezésekor figyelmen kívül kell hagyni a jogszabály tervezetéhez tartozó indokolás jogszabályszöveggel ellentétes részét.

¹⁰ Sárközy 2019. 394.

¹¹ Ferenczy 2011. 114.

indokolásában megjelennek, hiszen ennek nyilvánosságát és ezáltal a megismerhetőségét a Jat. normatív szinten is garantálja. Ellenérvként felhozható (lehetne), miért van szükség a jogszabályok részletes indokolására, ha az Országgyűlés plenáris ülésének teljes, szó szerinti anyaga is hozzáférhető a világhálón bárki számára? Ennek két okát látom:

a) a parlament plenáris ülése számára nincs kötelező előírás, hogy egy jogszabály mögötti indokrendszert milyen részletesen tárgyaljon, ellenben a Jat.-ban megfogalmazott jogszabályi garancia – az indokolás csatolásának kötelezettsége – biztosítja a társadalom számára, hogy megismerhessen a jogalkotó szándékát, törekvéseit,

b) a jogszabály indokolásának kötelező nyilvánossága könnyebb hozzáférést és kereshetőséget biztosít a jogalkalmazónak is: nem kell hosszasan kutatni, hogy az adott törvényjavaslatot a parlamenti testületek (a teljes ülés és a bizottságok) mikor tárgyalták, hiszen a jogszabály-nyilvántartó elektronikus rendszerekben a jogszabálynál egy „kattintással” elérhető a hivatalos indokolás is.

IV. A hiányzó láncszemek

Tekintsük át, hogy az újInyvtv. hatályosulásához és a jogrendszerbe történő beilleszkedéséhez mely szabályozók állnak már rendelkezésre, és melyek, amiket még pótolni szükséges.

Az új végrehajtási normatívát, az ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény végrehajtásáról szóló 179/2023. (V. 15.) Korm. rendeletet (újInyvtv.Vhr.) a végrehajtó hatalom már megalkotta.

Az újInyvtv. hatálybalépése napján több felhatalmazó rendelkezés is hatályba lép, további normaalkotást előrevetítve, az egyes részletszabályokról.¹²

¹² Inyvtv. 91. § (1) Felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben határozza meg az ingatlan-nyilvántartás tartalmára, részeire, módjára, az ingatlannal kapcsolatos jogok és tények bejegyzésére, valamint az ingatlan adataiban bekövetkezett változások vezetésére, az automatikus döntéshozatalra, a jogorvoslatokra és a változás vezetésének különös szabályaira, valamint az ingatlan-nyilvántartásból történő adatszolgáltatásra vonatkozó részletes szabályokat.

(2) Felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben szabályozza

a) az ingatlanügyi hatóság vagy hatóságok kijelölését,

b) az ingatlanügyi hatóság vagy hatóságok illetékességi területét,

c) az ingatlan-nyilvántartási rendszer működéséhez szükséges külső informatikai rendszerek kötelező kiépítését és az ingatlan-nyilvántartási rendszerrel való összekapcsolását.

(2a) Felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben a 87/A. § (1) bekezdése szerinti intézkedéseket összehangolt védelmi tevékenység elrendelése esetén bevezesse.

(3) Felhatalmazást kap a miniszter, hogy rendeletben szabályozza az ingatlanok helyrajzi számozásának megállapítására vonatkozó szabályokat.

Ezek közül a napi jogalkalmazás szempontjából a legjelentősebb a (4) bekezdés szerinti díjrendelet, ami a jelenleg még hatályos az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény módosításáról, valamint a hiteles tulajdonlap-másolat igazgatási szolgáltatási díjáról szóló 1996. évi LXXXV. törvényt, az úgynevezett Díjtörvényt fogja felváltani.

Mivel hasonló végrehajtási rendeletek az ingatlan-nyilvántartás területén eddig is megvoltak, így inkább – bár időigényes – kodifikációs apró munkának tekinthető az új rendeletek megalkotása.

V. Az újInytv.-vel szembeni igazi társadalmi kihívás

Nyilván maga az elektronikus rendszerre való átállás tekinthető annak, és talán nem véletlen, hogy az ingatlan-nyilvántartás maradt az utolsó (anakronisztikus) végvára a papíralapú eljárásoknak. Közhely, de az ingatlan a természetes személyek legnagyobb – sokak esetében egyedüli féltett – vagyontárgya. Az ezekkel kapcsolatos, szó szerint kézzel fogható iratokat szereti a digitalizációtól sok esetben idegenkedő átlagpolgár gondosan dossziében elrakni, majd bezárni a nagyszülőktől örökölt kis komódba. Az okiratok aláírásának is van egy tapasztalható, érzékelhető rituáléja, főleg az idősebb korosztályok esetében. Ennek most (részben) véget fog vetni az újInytv. és újInytv.Vhr.

a) A bejegyzési engedély kérdése

Az újInytv. 32. § (2) bekezdése alapján törvény eltérő rendelkezése hiányában jog vagy tény bejegyzéséhez az ingatlan-nyilvántartási jogosult részéről kiállított bejegyzési engedély, jog vagy tény törléséhez a törölni kért jog vagy tény jogosultja részéről kiállított törlési engedély (a továbbiakban együtt: bejegyzési engedély) szükséges.

Rögzíthetjük, hogy ebben a kérdésben különösebb újítás nem született, az érdekesség a (3) bekezdésben rejlik, jelesül: *„[A] bejegyzési engedélyt a (2) bekezdés szerinti jogosult külön, a bejegyzés alapjául szolgáló okiratra előírt alakisággal rendelkező okiratban is megadhatja.”* Ezt egészítette ki a 2022. évi XLVIII. törvény 66. §-a a következőkkel: *„Az e törvény végrehajtására kiadott kormányrendelet kötelező jelleggel előírhatja, hogy*

(4) Felhatalmazást kap a miniszter, hogy az adópolitikáért felelős miniszterrel egyetértésben meghozott rendeletben megállapítsa az ingatlan-nyilvántartási eljárásért és az adatszolgáltatásért fizetendő igazgatási szolgáltatási díj összegére, befizetésére, visszatérítésére és nyilvántartására vonatkozó szabályokat.

a bejegyzési engedélyt a kormányrendeletben meghatározott módon, elektronikus úrlapon kell megszerkeszteni és hitelesíteni.”

No még egyszer: kormányrendelet kötelező jelleggel előírhatja, hogy a bejegyzési engedélyt elektronikus úrlapon kell megszerkeszteni és hitelesíteni! Ez több mint vészjóslóan hangzik, felsejlik előttem a szó jó értelmében vett átlagügyfél, aki irtózik minden digitalizációtól, és mindent „papíron, kék hivatali pecséttel, piros tintás négyszögletű érkeztető bélyegzőlenyomattal” szeret látni és elrakni. Nehéz lesz neki elmagyarázni, hogy elektronikusan fog féltett ingatlanával vagy annak megszerzésével kapcsolatosan aláírni vagy elektronikus aláírást elfogadni. Igen, el kell majd magyarázni az ügyfeleknek, hogy az adott elektronikus rendszer biztonságos, a visszaélések lehetőségét kizárja, miközben az ügyfél táskájában ott lapul a legújabb techno-thriller – természetesen hagyományos papíralapú könyv formátumban –, melyben a főhős az egész világot digitális trükkökkel foglyul ejtő gonoszok ellen veszi fel a harcot.

Nézzük a kormányrendelet, az újInyvtv.Vhr. mit ír elő ebben a kérdésben! A 106. § alapján: *„Az (új)Inyvtv. 32. § (3) bekezdése szerinti esetben a bejegyzési engedélyt az ingatlan-nyilvántartás vezetését támogató informatikai rendszerben kitöltendő elektronikus úrlapon (a továbbiakban: ingatlan-nyilvántartási elektronikus úrlap) kell létrehozni, és azt a jogi képviselőt ellátó közjegyző, ügyvéd vagy kamarai jogtanácsos, illetve a 115. § (2) bekezdésében meghatározott személy előtt személyes jelenléttel, minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírás elhelyezésével vagy azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatással kell hitelesíteni.”*

b) Az ügyleti meghatalmazás kérdése

Ezt túlmenően az (új)Inyvtv.Vhr. 108. § (1) szerint, *„[H]a az okiratot a nyilatkozattevő helyett meghatalmazott írja alá, az ügyleti meghatalmazást a (2) és (3) bekezdésben meghatározott tartalommal, ingatlan-nyilvántartási elektronikus úrlapon kell létrehozni, és azt a jogi képviselőt ellátó közjegyző, ügyvéd vagy kamarai jogtanácsos, illetve a 115. § (2) bekezdésében meghatározott személy előtt személyes jelenléttel, minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírás elhelyezésével vagy azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatással kell hitelesíteni.”*

Végül – de nem utolsó sorban – az (új)Inyvtv.Vhr. 115. § (1) bekezdése alapján: *„A felhatalmazást (ti. közjegyzői meghatalmazást - RM) vagy az*

ügyvédi meghatalmazást a jogi képviselőt ellátó közjegyző, ügyvéd vagy kamarai jogtanácsos, illetve a (2) bekezdésben meghatározott személy előtt személyes jelenléttel, minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírás elhelyezésével vagy azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatással kell hitelesíteni.”

A külföldön kiállított okiratok alaki követelményeit az újInyvtv 39.-40 §-ai rendezik. A meghatalmazások körében egy nehezítő szabállyal találkozunk, jelesül az Inyvtv. 40. § (5) bekezdése szerint: *„Ingatlanra bejegyezhető jogot vagy tényt érintően külföldön kiállított ügyleti meghatalmazás az ingatlan-nyilvántartási eljárásban akkor használható fel, ha azt magyar közjegyző az e törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeletben meghatározott tartalommal és módon, elektronikus úrlapon rögzítette.”*¹³

Hasonló rendelkezést ír elő az újInyvtv. ugyanezen szakasza a külföldön kiállított köz- és magánokiratok körében, miszerint: *„A papíralapú, külföldön aláírt és diplomáciai hitelesítéssel, diplomáciai felülhitelesítéssel vagy Apostille tanúsítvánnyal ellátott magánokirat bejegyzés alapjául akkor szolgálhat, ha azt magyarországi ügyvéd, kamarai jogtanácsos vagy közjegyző előzetesen elektronikus okirattá alakította.”* (Inyvtv. 40. § (4) bekezdés) A 41. § (4) bekezdése a papíralapú közokiratokra szó szerint megismétli a fenti törvényhelyet.

Furcsa logikát észlelhetünk: bejegyzés alapjául szolgáló köz- vagy magánokiratot magyarországi ügyvéd, kamarai jogtanácsos vagy közjegyző alakíthat át, míg a külföldön kiállított ügyleti meghatalmazás elektronikus átalakítására csak közjegyző jogosult. A rendelkezés két oknál fogva is ellentmondásos: a *„in maiore minus inest”*, azaz *„a többen a kevesebb benne van”* jogelve feladását észlelhetjük, hiszen a bejegyzés alapjául szolgáló okiratok csoportjába jogi álláspontom szerint az ügyleti meghatalmazásról szóló okirat is benne foglaltatik. Az újInyvtv. mindezek alapján nem is tartalmazza az Inyvtv. bejegyzés alapjául szolgáló okirat és meghatalmazás alakszerűségi egyenértékűség követelményét. (32.§ (2) bekezdés). Ügyfélbarátnak sem különösebben mondható a rendelkezés: nehezen lesz elmagyarázható a jogkereső közönségnek, ügyfeleknek az, hogy külföldi elem esetében bizonyos iratokat az ügyvédi, jogtanácsosi kar is át fog tudni alakítani elektronikus, más esetben csak közjegyző lesz erre jogosult.

Összegezve: az elektronikus ingatlan-nyilvántartás rendszerében az ügyfeleket három szegmensben fogja érinteni az elektronikus aláírás

¹³ Ezt a szöveget az Átmeneti tv. 124. § (4) bekezdése állapította meg.

kötelezettsége: a bejegyzési (törlési) engedély kiadása, a meghatalmazás adása, valamint az ügyleti meghatalmazás kérdésköre.

c) Informatikai felkészülés

A következőkben azt tekintem át, milyen technikai-informatikai feltételt vár el az állampolgároktól a minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláírás vagy azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatása.

Az utóbbival kezdeném, figyelemmel arra, hogy az az ismertebb rendszer. A normatív háttér az E-ügyintézési tv. adja, melynek értelmező rendelkezése szerint (1. § 5. pont) *„azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés: olyan szolgáltatás, amelynek keretében a jogszabályban meghatározott szolgáltató az ügyfél által rendelkezésre bocsátott nyilatkozatot az általa igazolt személyhez rendeli, majd a személyhez rendelést hitelesen igazolja.”* A törvény által felhívott jogszabály az elektronikus ügyintézés részletszabályairól szóló 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet, mely az alábbiak szerint definiál: *„112. § (1) Az azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés (a továbbiakban: AVDH)¹⁴ KEÜSZ (központi elektronikus ügyintézési szolgáltatások) keretében a szolgáltató a személyhez rendelésről kiállított igazolást elektronikus dokumentumba vagy az elektronikus dokumentumhoz kapcsolt záradékba foglalja, és azt – a hitelesítendő nyilatkozattal együtt – minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus bélyegzővel, valamint minősített időbélyegzővel hitelesíti.”*

Fontos rendelkezése a normának, hogy e 112. § rendelkezései szerint kiállított okirat teljes bizonyító erejű magánokirat. (112. § (4) bekezdés.) A rendelkezés szinkronban van a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) alábbi rendelkezésével: *„325. § [A teljes bizonyító erejű magánokirat] (1) g) pont: Teljes bizonyító erejű a magánokirat, ha az elektronikus okiratot az aláíró a Kormány rendeletében meghatározott azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatással hitelesíti.”*

Magát az AVDH aláírást kijelölt szolgáltató biztosítja, melynek általános szerződési feltételei között szerepel, hogy az ügyfélnek (felhasználónak) vagy ügyfélkapus, vagy a Központi Azonosítási Ügynök (KAÜ) szolgáltatáson keresztül elérhető egyéb azonosítási szolgáltatásra regisztrációval kell rendelkeznie. Az ügyfélkapus hitelesítés jogszabályi

¹⁴ Ez a köznapi elnevezés is: AVDH-s aláírás.

alapját a 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet alábbi szakasza biztosítja: 71. § (1) c): *„A Kormány által kötelezően nyújtandó azonosítási szolgáltatás alkalmazása esetében az ügyfél ügyfélkapu esetében a felhasználói neve és jelszava vagy ezek mellett még a választott második hitelesítési tényező alkalmazásával azonosítja magát.”* A KAÜ esetében a hitelesítő tényező pedig a Korm. rendelet 127. §-a.

Most jön az érdemi kérdés: a lakosság mekkora hányada használja az ügyfélkapuját és az ahhoz kapcsolódó AVDH-s aláírás lehetőségét? Saját ügyvédi praxisom tapasztalata – ami nyilván nem tekinthető reprezentatív mintának – azt mutatja, hogy a lakosság csekély része. Az idősebb korosztály vagy a hagyományos életvitelt folytató, egy munkahelyen dolgozó, munkabérét „szalagról”¹⁵ felvevő társadalmi csoport magát az ügyfélkaput sem nagyon használja, hiszen évente egyszer a személyi jövedelemadó bevallását a munkahely előkészíti. Az ügyfélkaput használó és értő ügyfelek esetében is sokszor én hívom fel a figyelmet a szolgáltatásra, pl. egy szükséges irat aláírásának meggyorsítása érdekében.

Tekintsük át a hivatalos adatokat! Látható lesz, hogy csak részben reprezentatív a saját tapasztalásom: 2021 évben Magyarország lakossága 9.730.000 fő¹⁶, ebből az Ügyfélkapu felhasználók száma 2022-ben 5,4 millió¹⁷ főt tett ki. Arra nincs adat, hogy a kerekítéssel 5 millió „létező” ügyfélkapus regisztrált közül hányan vannak, akik tényleges tevékenységet fejtenek ki a felületen. A Belügyminisztérium – Informatikai Helyettes Államtitkársága által 2021 nyarán készített jelentés szerint *„2021. I. félévében összesen 1.951.194 e-Papír űrlapot és 408.486 db iForm űrlapot nyújtottak be a SZÜF-ön (Személyre Szabott Ügyintézési Felület – ti. a magyarorszag.hu - RM), utóbbi 41,5%-át egyedül május hónapban. A benyújtott űrlapok számának májusi robbanásszerű növekedésében nagy szerepet játszott a védettségi igazolvánnyal kapcsolatos ügyintéзések miatt megnövekedett forgalom.”*

Meglátásom szerint fenti számokból nem érdemes messzemenő következtetéseket levonni, hiszen maga az összefoglaló jelentés is hivatkozik a COVID-19 védettségi igazolványok miatt megnövekedett ügyfélforgalomra, illetve pl. jogi képviselők hivatásukból adódóan használják ezen rendszereket, felületeket.

¹⁵ Szalagos fizetés: az államszocialista és a rendszerváltás utáni időszakból itt maradt – jellemzően az idősebb korosztályban ismert – kifejezés. Elektronikus rendszerek nem lévén a munkahely egy vékony szalagszerű lapon igazolta a dolgozónak a havi munkabér átadását. Az átvitt értelme a szónak, hogy ha valakinek csak szalagos fizetése volt, úgy nem volt másodállása, egyéb mellékjövedelme.

¹⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt001c.html (2023.11.08.)

¹⁷ <https://www.hsw.hu/hirek/65409/nisz-ugyfelkapu-ugyintezes-nemzeti-tavkozlesi-gerinchalozat-kormanyzati-adatkozpont.html> (2023.11.08.)

Térjünk vissza a technikai-informatikai feltételek második csoportjához, a minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonságú elektronikus aláíráshoz, mely ugyancsak használható lesz az elektronikus ingatlan-nyilvántartás rendszerében. Az E-ügyintézési tv. 1. § 38. pont szerint: „[E] törvény alkalmazásában minősített elektronikus aláírás: az eIDAS Rendelet¹⁸ 3. cikk 12. pontja szerinti aláírás. Az E-ügyintézési tv. 1. § 22. pont szerint: „[E] törvény alkalmazásában fokozott biztonságú elektronikus aláírás: az eIDAS Rendelet 3. cikkének 11. pontja szerinti aláírás.”

Ezeket – az ingatlan-nyilvántartási eljárásokban a jövőben elfogadható – aláírási formákat vagy egyes piaci szolgáltatók, vagy pedig magánszemélyek esetében jellemzően az újfajta személyi igazolványok (az eSzemélyik) biztosítják. Az eSzemélyi olyan, 2016. január 1-jétől kiállított állandó személyazonosító igazolvány, amely tároló elemmel (chippel) rendelkezik, mely chip biztosítja a fentiek szerinti elektronikus aláírást is. Az eSzemélyi nem alapértelmezettként biztosítja az elektronikus aláírás funkciót, azt külön igényelni szükséges¹⁹.

És most jön a lényeg: bár 2022 első félévének végére elérte a hatmilliót a kibocsátott eSzemélyi igazolványok száma, azonban az igényelt elektronikus aláírás opció ezek töredéke, nagyságrendileg 1,12%²⁰. Azaz jelen cikk írásakor nagyságrendileg 60.000-80.000 állampolgár rendelkezik olyan személyi igazolvánnyal, mely megfelel az ingatlan-nyilvántartási ügyletek lebonyolításához szükséges elvárásoknak. Várhatóan „előre gondolkodva” tömegek nem fogják lehívni az elektronikus aláírás funkciót az eSzemélyijükben, hogy az majd jó lesz egy majdani ingatlanügylet során.

Meglátásom szerint nem lesz más megoldás, hogy a szerződéses ügyletek előkészítésekor – mely megállapodásokat jellemzően már „tegnap” alá akartak volna írni a felek – az eljáró ügyvédnek, kamarai jogtanácsosnak, közjegyző kollégáknak arra is figyelmet kell fordítaniuk, hogy tisztázzák az ügyfelekkel, igényeltek-e korábban ilyen elektronikus aláírási funkciót amennyiben eSzemélyijük van. Aki ilyennel még nem rendelkezik, annak nehezített pálya áll csak rendelkezésére: régi személyi igazolványát le kell, hogy cserélje eSzemélyire.

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete (2014. július 23.) a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről

¹⁹ <https://eszemelyi.hu/gyakran-ismetlodo-kerdesek/#kartyaolvasas-kartyaolvaso> (2023.11.10.)

²⁰ <https://fmc.hu/2022/06/26/csendben-zajlott-a-valtas-6-millio-folott-az-eszemelyik-szama> (2023.11.10.)

VI. Az ügyvédi kar felkészülési feladatai

Új fogalmat kell megtanulnia a gyakorló ügyvédeknek: „ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárásra jogosultság”. Mielőtt a részletes jogszabályi ismertetésre rátérnék kicsit távolabbról nézzük meg a jelentéstartalmat. Egyértelmű: lesznek ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárásra jogosult ügyvédek, míg ilyen felhatalmazással nem rendelkező kollégák. Ezzel egy legalább 80 éves joggyakorlat szűnik meg, hiszen e kategorizálás gyakorlati alkalmazásáig az ügyvédi szakvizsga, majd azt követően az egységes jogi szakvizsga majdnem korlátozásmentesen²¹, minden ügýtípusra jogosítványt adott a kollégáknak a polgári-büntető-közigazgatási jogalkalmazás teljes spektrumára. Ezt az eddigi töretlen elvet törli át az új ingatlan-nyilvántartási jogi szabályozás, mely azt mondja, hogy csak tanúsítványt szerzett ügyvédek jogosultak a jövőben eljárni ilyen ügyekben. Nem akarok jóslásokba bocsátkozni, de úgy vélem, hogy az ügyvédi kar túlnyomó része igyekezni fog az ingatlanügyekhez való jogosítványt megszerezni. Erre (is) figyelemmel az is járható lett volna, hogy az ügyvédek számára egyébként is kötelezően teljesítendő kamarai továbbképzésen belül a mindenképpen teljesítendő képzési modulok sorába az új ingatlan-nyilvántartási törvény alkalmazásához szükséges képzési modulokat is beillesztik, így nem kellene a fenti megkülönböztetést tenni ügyvéd és ügyvéd között.

E felvezetőt követően ismerjük meg a normatív elvárásokat: az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény (Ütev.) 183/A. §-a tételesen összesíti a követelményrendszert.²²

²¹ Pl. az államszocialista időben katonai büntetőeljárásban csak az a védő járhatott el, aki az Igazságügyi Minisztérium által külön erre a célra összeállított listáján, a katonai védők névjegyzékében szerepelt. Hautzinger 2010. 209.

²² Az Ütev. 183/A. § (1) Az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultságot az ügyvédi kamarai nyilvántartásba be kell jegyezni, ha a kérelmező ügyvéd vagy alkalmazott ügyvéd

a) az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultság megszerzéséhez a kamarai szabályzatban előírt továbbképzésen részt vett és a számonkérést teljesítette,

b) rendelkezik az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljáráshoz szükséges feltételekkel,

c) az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárással összefüggő ügyvédi tevékenységével okozott károk megtérítésének, illetve a sérelemdíj megfizetésének a fedezetét, olyan kiegészítő felelősségbiztosítás biztosítja, amelynek káreseményenként számított legalacsonyabb összege ötvenmillió forint és

d) nem áll ingatlan-nyilvántartási ügyektől való eltiltás fegyelmi büntetés vagy ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultság felfüggesztésének a hatálya alatt.

(2) Az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultságot az ügyvédi kamarai nyilvántartásba be kell jegyezni, ha a kérelmező kamarai jogtanácsos

a) az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultság megszerzéséhez a kamarai szabályzatban előírt továbbképzésen részt vett és a számonkérést teljesítette,

b) munkáltatója nyilatkozik arról, hogy az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljáráshoz szükséges feltételek biztosítottak és

c) nem áll ingatlan-nyilvántartási ügyektől való eltiltás fegyelmi büntetés vagy ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultság felfüggesztésének a hatálya alatt.

Ad (1) bekezdés a) pont: A kamarai továbbképzés teljesítése

A Magyar Ügyvédi Kamara honlapján jelenleg elérhető tájékoztató szerint: *„az anyag E-ING képzéssel és számonkéréssel kapcsolatos részei a 2023. június 2-án hatályos jogszabályokat veszik alapul. Az anyagban szereplő megvalósítási ütemterv tájékoztató jellegű, az abban szereplő határidőket a MÜK-től független tényezők is befolyásolják.”*

A képzés dióhéjban az alábbi tematikából fog állni: 2 óra jogszabályelméleti, 2 óra rendszerelméleti képzés, majd végül 4 óras gyakorlati rendszerhasználati képzés. Ezt majd a számonkérés követi. Érdekesség, hogy a speciális ingatlanjogi ügyvédi képzést várhatóan ügyvédi továbbképzési időszakonként (5 év) meg kell ismételni (a számonkérést azonban nem.) A részletes szabályokat az ügyvédi tevékenységet folytatók továbbképzési kötelezettségéről szóló 18/2018. (XI.26.) MÜK szabályzat 6/E. pontja rögzíti.

Hazánkban 2019-ben 11 370 aktív egyéni ügyvédet és 470 alkalmazott ügyvédet tartottak nyilván.²³ Ha igaz az előző felvetésem, és túlnyomó többségük el kívánja végezni a szükséges képzést, és regisztrálni kívánja magát „ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárásra jogosultság”-ra, úgy erre megfelelő határidőt kell biztosítani a kar tagjai számára. Ugyancsak megfelelő határidőt kell biztosítani az egyes ügyvédi kamarák apparátusa számára, hogy a kollégákat a sikeres vizsgát követően regisztrálják „a ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárásra jogosultság” rendszerében.

Ad (1) bekezdés b) pont: A szükséges (tárgyi) feltételek megléte

Ez az elvárás világos: informatikai, ügyviteli dologi feltételek megléte az ügyvédnél, ez eddig is így volt pl. cégeljárási ügyekben. Nyilván itt is szükséges a felkészülési idő, hogy a jogalkalmazók a szükséges eszközök megvásárlását meg tudják tenni. (Remélhetőleg nem lesz hiánycikk egyik szükséges eszköz sem.)

(3) Az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultság bejegyzése iránti kérelem benyújtásával egyidejűleg a kérelmező igazolja a nyilvántartásba vétel feltételeinek a fennállását.

(4) A területi kamara hivatalból, azonnal végrehajtható határozattal törli annak az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultságát, aki az (1) vagy (2) bekezdésben meghatározott követelményeknek nem felel meg.

(5) Törölni kell az ingatlan-nyilvántartási ügyben való eljárási jogosultságát annak, aki ezt kéri.

²³ <https://hirado.hu/belfold/kekfeny/cikk/2019/10/30/szuk-ugyvedreteg-hasznalta-ki-a-kirendeleseket> (2023. 11.10.)

Ad (1) bekezdés c) pont: Legalább ötvenmillió forint összegű ügyvédi felelősségbiztosítás megléte

Az ügyvédi felelősségbiztosítás évenként számított legalacsonyabb összegéről és követelményeiről szóló 9/2017. (XI. 20.) MÜK szabályzat hatályos rendelkezése 10 000 000 Ft - 20 000 000 Ft felelősségbiztosítási összegben határozza meg a legalacsonyabb biztosítási kategóriát. Ha csak a matematika szabályai fognak érvényesülni, úgy az ingatlanügyekkel foglalkozni kívánó kollégák a jelenlegi legalacsonyabb éves biztosítási díjuk 2-2,5-szeres növekedésével kell, hogy számoljanak. Megjegyzem, esetleges ügyvédi műhiba esetén az ötvenmilliós biztosítási határösszeg a mai ingatlanpiaci helyzetben egy fővárosi zuglói 50 m²-es panellakás ára. Azaz jelentősebb értékű ingatlanok esetén csak részleges védelmet jelent a fenti összegű biztosítás. Nyilván minden jogalkalmazó, okiratszerkesztő kolléga arra törekszik, hogy bármilyen értékű ingatlan-ügylet esetében se merüljön fel a szakmai felelősség kérdése.

VII. Zárszó

*„...s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”²⁴*

Talán úgy véli a kedves olvasó, hogy túl erőltetett, színpadias költőóriásunk e sorait idézni, hiszen József Attila össznemzeti „rendbetételt” értett ezalatt, mégis idevalónak érzem. A közös munka kétirányú: osztársadalmi és jogalkalmazói, szakmai.

Össztársadalmi, hiszen a várható jogszabály-módosítás minden (jellemzően ingatlantulajdonnal, haszonélvezeti joggal rendelkező) állampolgárt érint. Olyan átfogó tájékoztatási kampányra van szükség, mely megszólít minden magyar állampolgárt az internet világát, a közösségi platformokat rendszeresen használóktól a kizárólag a „Helyi Hírmondóból” tájékozódókig. E tájékoztatási kampányban a közszolgálati médiának elengedhetetlen szerepe kell, hogy legyen, és a piaci alapon működő sajtónak, egyéb tájékoztatási platformoknak is ki kell venni a részüket. Mikroszinten a már szép számú ügyvédi honlapok is adhatnak közérthető tájékoztatást a jogkereső közönségnek az újInyvtv.-ről, akár a területi ügyvédi kamarák egységes tájékoztató mintával szolgálhatnának a

²⁴ József Attila: A Dunánál, 1936. jún.

tagjaiknak, azzal, hogy javasolják e kamarai útmutató ügyvédi honlapon történő közzétételét.

Jogalkalmazói körben – az általam valamennyire jobban ismert ügyvédi térben – az aggályokat, az ismeretlentől való idegenkedést kell eloszlatni, a kötelező képzés erre nyilvánvalóan kiváló terepet fog biztosítani.

Fontos, jogelvi jelentőségű kérdés, miként alakulnak az ügyféli jogai azoknak, akik nem képesek az elektronikus kapcsolattartásra. Hogyan alakul alkotmányos joguk a szerzett jogaik elismertetésére, jogorvoslati igényük érvényesítésére. E kérdés részletezése önálló tanulmányért kiállt, a közeljövőben igyekszem a témát feldolgozni.

Summázva: mindenki ott motoszkál a kérdés: jó-jó, de már kétízben el lett halasztva a jogszabály hatálybalépése. Mi a garancia arra, hogy a 2024 őszi hatálybalépésig a hátralévő kevesebb, mint egy évben mindenre kellő idő lesz. Való igaz, semmi, de a jogbiztonság általános követelménye ezt várja el.

Ha a zárófejezet költőfejedelemmel indult, akkor a zárógondolat származzék a magyar magánjog egyik legnagyobbjától, Szladits Károlytól. Ha útmutatását követjük az újInyvtv.-re való felkészülés során, úgy nem lesznek kétségek: *„három alapeszmét kell a magánjog élére helyeznünk vezérmotívumokul. Ezek: az észszerűség, az igazságosság és a jogbiztonság eszméi.”*²⁵.

Felhasznált irodalom

Belügyminisztérium – Informatikai Helyettes Államtitkárság Elektronikus közszolgáltatásokat összefoglaló monitoring jelentés 2021. január – június

Ferenczy Endre: A jogtudomány művelésének műfajai: az indokolás? Jogtudományi Közlöny, 2011/2., 110-116.

Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszere, a katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai. PhD értekezés, Pécs 2010

Magyar Ügyvédi Kamara: Az új ingatlan-nyilvántartási eljáráshoz (E-ING) kapcsolódó kamarai képzés és számonkérés előkészítése (2023.06.02-i állapot)

²⁵ Szladits 1938. 56.

NISZ Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt. azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés szolgáltatás (AVDH) általános szerződési feltételek. 2021.04.09.

Sárközy Tamás: A vitatott jogállam II. rész. Magyar Jog, 2019/7-8., 389-398.

Szladits Károly: A magyar magánjog I. kötet. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938.

(Still waiting) for the new Real Estate Registration Act

Summary

My paper explores the reasons that have (presumably) led to the entry into force of the Real Estate Registration Act (Act C of 2021) to be planned for, instead of the original date of 1 February 2023, first 1 February 2024 and then 1 October 2024. I examine the regulations necessary for the smooth transition of real estate registration. First, I describe why the current, partly paper-based, but in certain elements already electronic, procedural system is untenable. I present the – partial – system of reasons provided by the legislative process to justify the postponement of the Act's entry into force. Then, I overview the most important tasks of the preparation, considering separately those concerning lawyers and what citizens are expected to do when preparing. Finally, I offer some recommendations.

Dr. Taskó Lilla

ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék

Témavezető: dr. Szeibert Orsolya Ágnes tanszékvezető, egyetemi tanár

DOI: <https://10.55052/themis.2023.2.121>

Az örökbefogadás céljának változása és az örökbefogadási képesség szűkülése a magyar családjogban

Bevezetés

Napjaink jogrendszerében az örökbefogadás jogintézményének elsődleges célja világszerte az, hogy azon gyermekek érdekében, akiknek nincsenek vér szerinti szülei, vagy a szülők őket nem tudják, vagy pedig nem akarják megfelelően nevelni, rokoni kapcsolatot létesítsen az örökbefogadó, annak rokonai és az örökbefogadott gyermek között.¹ Nemzetközi elvárás, hogy az eljárás során mindenekelőtt a gyermekek legfőbb érdekének kell érvényesülnie.² A hatályos jogrendszerek megközelítésében erősen tükröződik az örökbefogadás családjogi és gyermekvédelemi jellege.³ Azonban a jogintézmény korábban merőben eltérő célokat szolgált, rendeltetése és jellege az elmúlt évtizedekben rengeteg változáson ment keresztül. A modernizáció 19-20. századi folyamata ugyanis éles választóvonalat húzott a fogalom tartalmában, az örökbefogadást tekintve a különbség a hagyományos és a modern társadalom között pedig leginkább annak céljaiban és motivációjában ragadható meg.⁴

A modern korban az örökbefogadás céljának és rendeltetésének változásával hazánkban is egyre részletesebbé vált a jogi szabályozása. Az adoptálni kívánó szülőknek egyre szigorúbb feltételeknek kellett megfelelniük, ezzel párhuzamosan pedig egyre szűkült azon személyek köre, akik alkalmasak lehettek arra, hogy gyermeket fogadjanak örökbe. Tanulmányom célja áttekinteni, hogyan alakult az örökbefogadás szabályozása, ezen belül különösen az örökbefogadási képesség

¹ Katonáné Pehr 2018. Bevezetés

² 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 21. Cikk

³ Katonáné Pehr 2018. Bevezetés

⁴ <https://orokbe.hu/2014/06/30/az-orokbefogadas-tortnelmi-latoszoglobol/#>

feltételrendszere Magyarországon a 19. század végétől, hogyan szűkült hazánkban egyre inkább a jog által örökbefogadásra alkalmasnak vélt személyek köre, milyen lépcsőfokok vezettek el azokhoz a 2021-ben hatályba lépett módosításokhoz, melyek a társadalom széles körét zárták ki a potenciális örökbefogadó szülők köréből.

Az örökbefogadás célja és funkciója a Családjogi törvény⁵ előtt

Az örökbefogadás mind a magyar, mind a külföldi jogrendszerekben olyan jogintézmény volt, amely a történelem során több, esetenként párhuzamosan is különböző célt szolgált, rendeltetése a társadalom fejlődésével többször megváltozott. Az ókori társadalmakban jellemzően vagyoni rendeltetésű, elsősorban öröklési jogot biztosító intézmény volt,⁶ eredeti célja az volt, hogy a megjelölt örökös részesülhessen az örökös nélkül maradt örökbefogadó vagyonában.⁷ A feudális és a korai kapitalista jogrendszerekben az örökbefogadás az öröklési szerződésből fejlődött tovább, célja továbbra is elsősorban az örökös biztosítása volt. Csak a későbbiekben erősödtek fel a jogintézmény további céljai, mint utód biztosítása a családban, a család kihalásának megakadályozása, bizonyos rangok, címek megszerzésének, átszállásának lehetővé tétele.⁸

Magyarországon először Werbőczy István Tripartituma⁹ szabályozta, ekkor még testvérré vagy fiúvá fogadás jogintézményeként, és kizárólag örökös hiányában volt rá lehetőség.¹⁰ Hazánkban még a 19. század végén is leginkább vagyoni természetű, örökösödési célokat szolgáló jogintézmény volt, melyet remekül szemléltet, hogy Wenzel Gusztáv az 1874-ben megjelent *„A magyar magánjog rendszere”* című művében az örökbefogadás jellegzetességeit nem a könyv családjogi részeként, hanem az örökösödési jog részeként mutatta be. A jogtudós a következőképpen definiálta az örökbefogadást (*adoptio-t*): *„azon örökösödési szerződés, mely által valaki egy tőle idegent vagyonára nézve örökösnek fogad”*. Rögzítette továbbá, hogy az örökbefogadás az örökbefogadó és örökbefogadott közötti kétoldalú jogügylet lévén jöhetett létre, a kettejük közötti szerződésen alapult.¹¹

⁵ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról

⁶ Katonáné Pehr 2018. [1]

⁷ Rékasiné Adamkó 2021. 9.

⁸ Weiss 1997. 181. o.

⁹ Werbőczy István: Tripartitum, Első Rész, 8. és 66. czim.

¹⁰ Szabó 2020. 191.

¹¹ Wenzel 1874. 469.

Megfigyelhető, hogy a jogintézményben a szerződési elv erősen érvényesült, kifejezetten jogügyleti jellege volt, e jellegéből adódóan fel is lehetett azt bontani. A szerződés hatálya nem terjedt ki az örökbefogadó rokonaira.¹² Az örökbefogadott személy kizárólag a vele szerződővel szemben tett szert jogosultságokra, örökösödési joga tehát csak arra a vagyoni terjedt ki, amely az örökbefogadó hagyatékához tartozott, így az örökbefogadott az örökbefogadó oldalági rokonaival szemben nem bírt örökösödési joggal. Az örökbefogadott családi nevében nem történt változás, a vér szerinti rokoni kapcsolatai az örökbefogadás után is változatlanul fennmaradtak.¹³ Fontos azonban megjegyezni, hogy már a 19. század végén is voltak az örökbefogadásnak bizonyos vonásai, melyek túlmutattak a vagyoni célokra: a megállapodás megkötése után az örökbefogadott ugyanis az örökbefogadó „*firokonának*” volt tekinthető, illetve, ha a szerződés előtt nem volt nemes, azzal nemessé vált.¹⁴

Az örökbefogadás maitól nagyban eltérő természetét támasztja alá továbbá, hogy a 19. század végén még két fajtáját különböztették meg. Az egyik esetben, a gyermekké fogadáskor „*idegen úgy örökbe fogadtatott, hogy az örökbefogadónak gyermek módjára légyen örököse*”: ekkor az örökbefogadott jellemzően az örökbefogadó családi körébe is került, de a vér szerinti édesapja családi hatalma alatt maradt. Az örökbefogadott ekkor továbbra is a vér szerinti szülei gyermekének minősült, utánuk továbbra is örökölt. A testvérré fogadás esetében két vagy több személy egymással „*kölcsönös öröklési viszonyba lépett*”. Tulajdonképpen mindkét változat örökösnevezésként, a második pedig kölcsönös örökösnevezésként volt értékelhető.¹⁵

A korai időszakban a maitól nagyban eltérő funkcióból eredően jellemző volt az egyszerűbb, kevesebb feltételt meghatározó jogi szabályozás, illetve a szerződési elvnek megfelelően a nagyobb mértékű szabadság. Mivel a fő cél ekkor még nem a családi kapcsolat létrehozása, illetve a gyermek számára legmegfelelőbb szülő megtalálása volt, a szabályozás jellemzően nem tartalmazott az örökbe fogadni szándékozó alkalmasságával kapcsolatos szigorú megkötéseket, valamint ezzel összefüggő eljárásokat. Az örökbefogadás fennállása kizárólag az örökbefogadó és az örökbefogadott szándékától függött, tartalmát a jogügyleti jellegnek megfelelően a két fél határozhatta meg.¹⁶

¹² Rékasiné Adamkó 2021. 120.

¹³ Márkus 1904. 758.

¹⁴ Wenzel 1874. 470.

¹⁵ Márkus 1904. 758.

¹⁶ Uo.

Az örökbefogadás jogügyleti, kontraktuális jellege a 20. század elején is fennmaradt. Az 1904-ben megjelent Magyar Jogi Lexikon szerint az örökbefogadás még ekkor is szerződéssel jött létre, illetve nem keletkeztetett rokon kapcsolat az örökbefogadott és az örökbefogadó családja között. Eszerint *„egy örökbefogadó több személyt is örökbe fogadhat és pedig akár testvéreket, akár idegeneket, akár ugyanabban, akár különböző szerződésekben. De az így örökbefogadottak nem lesznek egymásnak testvérei.”*¹⁷ A lexikon szerint a 20. század elején hatályos jogszabályok még mindig nem tartalmaztak különösebb alkalmassági megszorításokat, bármely *„önjogú”* férfi és nő örökbefogadási képességgel rendelkezett, azonban már ekkor is jogszabályi követelmény volt, hogy az örökbefogadó az örökbefogadottnál 16 évvel idősebb legyen. Érdemes megjegyezni, hogy már ez az 1904-ben íródott lexikon is azt rögzítette, hogy gyermeket közösen csak házaspárok fogadhatnak örökbe. Az örökbefogadott ekkor már felvehette az örökbefogadó nevét.¹⁸ Fontos változásként értékelhető, hogy ekkor már a kiskorúak örökbefogadási szerződéséhez a gyámhatóság hozzájárulására volt szükség. A hatóság jóváhagyását pedig annak fényében adta meg, hogy a szerződés a kiskorú érdekét szolgálta-e. A 20. század elején tehát a jogügyleti és vagyoni jelleg mellett megjelentek a szabályozásban olyan elemek is, amelyek a kiskorú érdekeit védték, illetve a jogi keretrendszerben kirajzolódni látszottak olyan vonások, melyek arra engednek következtetni, hogy a jogalkotó az adoptációra többé már nem csupán az örökösödési viszonyok rendezésének eszközeként tekintett.

Általánosságban tehát elmondható, hogy bár a részletek folyamatosan változtak, az örökbefogadás lényege a polgári kor előtt tulajdonképpen ugyanaz volt: az egyenesági leszármazottal nem rendelkezők törvényes örökösről kívántak gondoskodni, hogy biztosítsák a család nevének fennmaradását, és rendezzék vagyonuk sorsát a haláluk utáni időre.¹⁹

A modernizáció azonban élesen elválasztotta egymástól az örökbefogadás régi és ma ismert tartalmát.²⁰ A polgári kor jogfelfogása már az örökbefogadó és az örökbefogadott közötti családi kapcsolat létrehozásában látta az intézmény elsődleges rendeltetését, amely teljes értékű családi kapcsolatot hozhat létre az örökbefogadó szülő, annak teljes családja és az örökbefogadott között.²¹ Funkcióját tekintve ennek megfelelően elsősorban az elvesztett vagy hiányzó család pótlására szolgáló

¹⁷ Márkus 1904. 759.

¹⁸ Uo.

¹⁹ <https://orokbe.hu/2014/06/30/az-orokbefogadas-tortenelmi-latoszoglobol/#>

²⁰ Katonáné Pehr 2018. [3]

²¹ Jobbágyi 2009. 11.

intézménnyé vált.²² Az újabb jogszabályok háttérbe szorították a vagyoni öröklési érdekeket, az örökbefogadás legfontosabb céljává már a családi kapcsolatok létrehozását tették,²³ a nemzetségfenntartó, a vagyont egy kézben egyesítő szerződésből a gyermek nevelésének és gondozásának egyik hatékony eszközévé vált.²⁴ 1953 után részben a háború következtében elárvult gyermekek jobb életkörülményeinek megteremtése, a névátruházás, majd a gyermektelen családok gyermek iránti vágyának kielégítése lett a jogintézmény központi célja.²⁵ A megváltozott célok miatt a 20. század közepétől Magyarországon is jellemző tendencia a szabályozás szigorodása, az egyre bonyolultabbá váló feltételrendszer.

Az alkalmasság feltételrendszere a Családjogi törvény hatálya alatt

A jogintézmény a Családjogi törvény (a továbbiakban: Csjt.) hatálybalépésével vált családközpontúvá, és azóta is a gyermekek érdekét, nevelésüket, illetve a róluk való gondoskodást tekinti a legfontosabb célkitűzésének.²⁶ A törvény az örökbefogadást már kifejezetten a hiányzó család pótlására szolgáló intézménynek tekintette, mely biztosította a családi nevelést nélkülöző gyermek számára a megfelelő családi környezetet.²⁷ A Csjt. 46. § szerint az örökbefogadás célja már a törvény hatálybalépésekor az volt, hogy *„az örökbefogadó, valamint annak rokonai és az örökbefogadott között családi kapcsolatot létesítsen és elsősorban az olyan kiskorúak családi nevelését biztosítsa, akiknek szülei nem élnek, vagy akiket szüleik megfelelően nevelni nem képesek”*²⁸ A Csjt. hatálybalépésével az örökbefogadás legfőbb elveként a gyermeknek keresnek örökbefogadó családot és nem fordítva.²⁹

Fónagy Zoltán történész cikkében a következőként foglalta össze a Csjt. jelentőségét: *„az 1952. évi IV. törvénnyel tűnt el az intézményből a vagyoni-öröklési jelleg. Ekkortól az örökbefogadást egyértelműen az elvesztett vagy hiányzó család pótlására szolgáló intézménynek tekintették, amelynek célja a családi környezet kényszerűen nélkülöző gyermekről való gondoskodás, az örökbefogadó részéről pedig a gyermek utáni vágy – tehát egy érzelmi igény – kielégítése. Ez a törvény szüntette meg teljes*

²² Bacsó 1968. 17.

²³ Bacsó 1964. 60. o.

²⁴ Bacsó 1980. 604. o.

²⁵ Rékasiné Adamkó 2021. 253. o.

²⁶ Rékasiné Adamkó 2021. 253. o.

²⁷ Pap 1973. 505. o.

²⁸ Ez a rendelkezése 1953-tól 2013-ig hatályban maradt.

²⁹ Rékasiné Adamkó 2021. 253. o.

*körűen a szülői felügyeleti jog átszállása nélküli adoptálást, azaz a szülői felügyelet nem maradhatott a vér szerinti szülőnél.*³⁰

Mivel a jogintézmény középpontjába a Csjt. hatálybalépésekor elsősorban a gyermekek érdeke került, indokoltá vált, hogy az örökbe fogadni kívánók elé bizonyos elvárásokat állítson a jogalkotó annak érdekében, hogy minél ideálisabb családi környezetbe kerülhessenek. Az örökbefogadás a Csjt. hatálybalépésével már nem szerződéssel, hanem a felek kérelmén alapuló hatósági engedéllyel jött létre,³¹ annak kontraktuális jellege megszűnt. A törvény a legelső formájában a következőképpen határozta meg az örökbefogadási képesség feltételeit: örökbefogadó csak teljesen cselekvőképes nagykorú személy lehetett, illetve nem fogadhatott örökbe az, aki a szülői felügyelet megszüntetését vagy közügyektől való eltiltást kimondó jogerős bírói ítélet hatálya alatt állt.³²

1953-ban a házastársakra tekintettel már tartalmazott a szabályozás bizonyos speciális rendelkezéseket: az örökbefogadott személyt az örökbefogadás fennállása alatt az örökbefogadó házastársán kívül más nem fogadhatta örökbe,³³ illetve ahhoz, hogy a gyámhatóság engedélyezhesse az örökbefogadást, a házasságban élő örökbefogadó házastársának hozzájárulására volt szükség.³⁴ A jogalkotó ezzel is erősítette a jogintézmény funkciójának változását, a családban történő nevelés elsődlegességét. Házastársak akár külön, akár együtt is örökbe fogadhattak gyermekeket, így abban az esetben, ha a gyermeket csak az egyik házastárs fogadta örökbe, a másik házastárstól szükséges nyilatkozat ellenére csak az egyik házastárs gyermekének kellett tekinteni. Abban az esetben azonban, ha a gyermekeket külön-külön mindkét házastárs örökbe fogadta, a közös gyermeküknek minősültek. A törvény explicite nem zárta ki, illetve nem kötötte többletfeltételekhez a nem házastársak által történő örökbefogadást, azonban közös gyermekké fogadásra már a Csjt. szerint is csak a házastársaknak volt lehetősége.³⁵

1997 novemberében lépett hatályba a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.), ami többek között szabályozta a gyámhivatal örökbefogadási eljárásban betöltött feladatait és módosította a Csjt.-t is.³⁶ A törvény a gyermekvédelmi és a gyámügyi reform együttes megvalósítását tűzte ki

³⁰ <https://orokbe.hu/2014/06/30/az-orokbefogadas-tortenelmi-latoszoglobol/#>

³¹ Csjt. indokolása - a házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvényjavaslat miniszteri indokolása

³² Csjt. 47. § (1)-(2) bekezdés (1953-1997-ig hatályos állapota)

³³ Csjt. 47. § (4) bekezdés (1953-1997-ig hatályos állapota)

³⁴ Csjt. 48. § (1)-(2) bekezdés (1953-1997-ig hatályos állapota)

³⁵ Csjt. 51. § (2) bekezdés (1953-1997-ig hatályos állapota)

³⁶ Rékasiné Adamkó. 2021. 153.

célul, biztosítva a Gyermekjogi Egyezményben³⁷ foglalt szociális gyermeki jogok megvalósulását is.³⁸

A Gyvt. által módosított Családjogi törvény már szigorúbb felételeket írt elő az örökbefogadóval szemben: a korábbi feltételek mellett csak az adoptálható gyermeket, aki személyisége és körülményei alapján alkalmasnak találtatott a gyermek örökbefogadására. Ezt az alkalmasságot a gyámhivatal az örökbefogadás előtti eljárásában állapította meg. A jogszabály emellett az örökbefogadás előtti felkészítő tanácsadáson való részvételt kötelezővé tehetette. Egyszerűsítette viszont a módosítás az adoptációt abban az esetben, amikor az örökbe fogadni szándékozó személy a szülő házastársa volt: ekkor az alkalmasságot nem volt szükséges előzetesen megállapítania a gyámhivatalnak az örökbefogadás előtti eljárása során, erre csak az engedélyezés iránti eljárásban volt szükséges sort keríteni.³⁹

Az örökbefogadási eljárás részletszabályait a gyermekvédelmi törvény végrehajtási rendelete, a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX.10.) kormányrendelet (továbbiakban: Gyer.) állapította meg. Eszerint az örökbefogadási eljárásban meg kell győződni arról, hogy az örökbefogadó alkalmas-e a gyermek felnevelésére. Ennek érdekében a gyámhatóság megfelelő szakértőt (például pedagógust) is alkalmazhatott. A vizsgálat szempontjai a következők voltak: biztosított-e az örökbefogadandó fejlődése, helyes irányú-e nevelése, a kiskorú beilleszkedett-e a családi körbe, illetőleg erre utaló jelek mindkét részről tapasztalhatók-e. Mindezekről környezettanulmányt kellett készíteni.⁴⁰ A Gyvt.-nek és a rendeletnek a megjelenése, bár egyértelműen a gyermek érdekét szolgálták, tovább szigorították az örökbefogadási képesség kereteit, és további lehetőséget adtak a hatóságoknak arra, hogy korlátozzák az örökbefogadásra alkalmas szülők számát.

A 2000-es évek elejétől tovább szigorodtak az örökbefogadási képesség feltételei. Az ekkor eszközölt módosítások szerint örökbefogadó csak az a teljesen cselekvőképes, nagykorú személy lehetett, aki a megelőző tanácsadáson és felkészítő tanfolyamon eredménnyel részt vett, és személyisége, valamint körülményei alapján – a gyámhivatal örökbefogadás előtti eljárásban hozott határozata értelmében –

³⁷ Gyermek Jogairól szóló New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény

³⁸ Katonáné Pehr 2018. [11]

³⁹ Csjt. 47. § (1)-(2) bekezdés (1997-2003-ig hatályos állapotában), amit a Gyvt. módosított

⁴⁰ Rékasiné Adamkó 2021. 124.

alkalmasnak bizonyult a gyermek örökbefogadására, továbbá a gyermeknél legalább 16, de legfeljebb 45 évvel idősebb volt.⁴¹ A törvény rendelkezései között továbbá megjelent az a feltétel, miszerint a gyámhivatal – a jogintézmény céljának megfelelően – a gyermek érdekében elsősorban a házasságban élő örökbefogadók által történő adoptációt engedélyezheti.⁴² 2003-tól a jogalkotó tehát már kifejezett előnyben részesítette a házastársakat a nem házasokkal szemben. További könnyebbséget jelentett a házastársaknak, hogy a házastársi örökbefogadás esetén a korkülönbségtől, illetve a felkészítő tanfolyam elvégzésétől el kellett tekinteni, ezzel kivételt engedve számukra az általános szabályokhoz képest.⁴³

Az örökbefogadási képesség a Polgári Törvénykönyvben

2014-től a Családjogi törvény helyét a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) vette át. Az engedélyezés szabályozását a Ptk. alapvetően nem változtatta meg. Annyiban változtatott a Csjt. megoldásán, hogy az örökbefogadó személyével kapcsolatos követelményeket megelőzően rendezi a leglényegesebb eljárási kérdéseket.⁴⁴

Az örökbefogadó személyével kapcsolatos követelményeket a Ptk. a Csjt.-től részben eltérően fogalmazza meg. A Ptk. szerint továbbra is csak cselekvőképes személy fogadhat örökbe gyermeket, azonban önmagában a nagykorúság még nem elegendő: a Ptk. a korhatárt 25 évben határozza meg. Általános feltételként megszabja továbbá, hogy annak, aki örökbe kíván fogadni, a gyermeknél legalább tizenhat évvel, legfeljebb negyvenöt évvel idősebbnek kell lennie, és személyisége, körülményei alapján alkalmasnak kell lennie a gyermek örökbefogadására (kizárja ebből a körből azt, aki a szülői felügyelet megszüntetését vagy közügyektől való eltiltást kimondó jogerős bírósági ítélet hatálya alatt áll, és azt, akinek gyermekét nevelésbe vették).⁴⁵ A törvénykönyv a házasságban élő személy általi örökbefogadást továbbra is házastársának nyilatkozatához köti,⁴⁶ illetve

⁴¹ Csjt. 47. § (1) bekezdés (2003-2014-ig hatályos állapota), módosította a 2002. évi IX. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény módosításáról

⁴² Csjt. 49. § (1) bekezdés (2003-2014-ig hatályos állapota) (2003-2014-ig hatályos állapota), módosította a 2002. évi IX. törvény

⁴³ Csjt. 47. § (1) bekezdés (2003-2014-ig hatályos állapota), módosította a 2002. évi IX. törvény

⁴⁴ Szeibert Orsolya: Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. (szerk: Vékás Lajos, Gárdos Péter) 4:120. § kommentárja, 1. a)

⁴⁵ Ptk. 4:121. § (1)-(3) bekezdés

⁴⁶ Ptk. 4:120. § (1) bekezdés

megtartotta azt a korábbi rendelkezést is, miszerint a gyermek érdekében a gyámhatóság elsősorban a házastársak általi adoptálást engedélyezi.⁴⁷ Megtartotta továbbá a kizárólagosságot, miszerint a gyermeket az örökbefogadás fennállása alatt csakis az örökbefogadó házastársa adoptálhatja. A Ptk. kivételt enged mindemellett a házastársak számára az általános rendelkezésekhez képest a 25. életévben meghatározott korhatár és a fent említett szükséges korkülönbség, valamint az előzetes eljárás tekintetében.⁴⁸ A kijelentések jelen idejét indokolja, hogy a Ptk. fenti rendelkezéseit a jelenleg hatályos szabályozás is megtartotta, ezeket egészítette ki további szabályokkal.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a Ptk. alapvetően átvette a Csjt. szabályozásának logikáját. Nagyrészt megtartotta a Csjt. feltételrendszerét, illetve lehetőséget teremtett az egyedülállók általi örökbefogadásra, azonban azt az esetet preferálta, amikor egy házaspár közösen vállalkozott erre a feladatra.⁴⁹ A törvény főszabályként nem zárta ki az egyedülálló általi örökbefogadás lehetőségét, egyedülállóként jelentkezve pedig akár az élettársak, illetőleg bejegyzett élettársi kapcsolatban élő személyek is adoptálhattak. Az azonos nemű párok sem voltak tehát teljesen elzárva az örökbefogadás elől a gyakorlatban, csak azt tette lehetetlenné a törvényi keret és annak alkalmazása, hogy azt párként kezdeményezzék.⁵⁰

A Ptk. kodifikációjának időszaka alatt olyan kritikák fogalmazódtak meg, miszerint szűkebb körben lehetővé kellene tenni az élettárs gyermekének örökbefogadását különmemű élettársak esetén, azon az alapon, hogy a többéves élettársi jogviszony a kapcsolat komolyságára és tartósságára utal, ami a gyermek szempontjából hasonló helyzetet eredményez a házasságon alapuló családéhoz, illetve a gyermek legfőbb érdeke, hogy akik ténylegesen nevelik, azokkal a szülő-gyermek kapcsolat jogilag is fennálljon. Ezek a kritikák fogalmazódtak meg az élettárs gyermekének örökbefogadásáról a Szerkesztőbizottságnak a Polgári Törvénykönyv tervezetéhez készült szakmai javaslatában is, amit később az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium elvetett.⁵¹

⁴⁷ Ptk. 4:120. § (5) bekezdés

⁴⁸ Ptk. 4:122. § (2) bekezdés

⁴⁹ Szeibert Orsolya: Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. (szerk: Vékás Lajos, Gárdos Péter) 4:120. § kommentárja, 1. b)

⁵⁰ Szabó 2020. 193.

⁵¹ Katonáné Pehr 2018. [29]

A hatályos jog által szabályozott partnerkapcsolatok elemzése az örökbefogadással összefüggésben

A korábbi és a hatályos alkalmassági szabályok kontextusba helyezése érdekében elengedhetetlen a magyar jog által szabályozott partnerkapcsolatok elemzése, továbbá ezekkel összefüggésben az adoptáció két kategóriájának elkülönítése is.

Hazánk családi joga a házasságot, az élettársi kapcsolatot, valamint a bejegyzett élettársi kapcsolatot ismeri, mint jogilag elismert párkapcsolati formákat.⁵² Az örökbefogadás intézménye azonban ezek közül a partnerkapcsolatok közül csak a házasságot „ismeri el”, ennek biztosít privilegizált helyzetet. A magyar joganyag kizárólag két kategóriát különböztetett meg a hazai szabályozás történetében, és differenciál ma is: az egyedülállókénti örökbefogadást, illetve a házasságban élők általi közös örökbefogadást (közös gyermekké fogadás). Egyedülállókénti örökbefogadásra minden személy jogosult, akinek alkalmasságát a megfelelő eljárásban megállapítják, függetlenül szexuális irányultságától vagy családi állapotától (tehát elméletben élettársi vagy bejegyzett élettársi kapcsolatban élő személy is adoptálhat egyedülállóként). Közös gyermekké fogadásra (amikor a gyermeket egy pár mindkét tagja örökbefogadja vagy a pár egyik tagjának gyermekét a pár másik tagja fogadja örökbe, így a pár mindkét tagja szülői státuszba kerül) viszont csak házastársak jogosultak, különmemű élettársak, illetve azonos nemű élettársak vagy bejegyzett élettársak nem.⁵³ Aki nem él házasságban, az örökbefogadásra vonatkozó szabályok szempontjából egyedülállóként jelentkezhet örökbefogadásra. Ennek következménye, hogy ha valaki élettársával (legyen az azonos nemű, vagy különböző nemű) vagy bejegyzett élettársával közösen kíván örökbe fogadni, ezt fennálló kapcsolatának keretein belül nem teheti meg. Különböző nemű párok esetében a közös adoptáció egyedül házasságkötéssel lehetséges, az azonos nemű párok számára azonban erre egyáltalán nincs mód, mivel hazánkban nincs lehetőségük házasságkötésre.⁵⁴

Az élettársi és bejegyzett élettársi viszonyban élőket ezáltal több hátrány is érte már a 2020-as módosítások előtt is: egyrészt csak egyikük kerülhetett szülői státuszba, a másik fél jogilag nem kerülhetett rokoni kapcsolatba a gyermekkel, és mivel a törvény szerint a házaspárokat kellett előnyben részesíteni, csak olyan gyermek kerülhetett hozzájuk, akit előttük

⁵² Katonáné Pehr 2018. [29]

⁵³ Rékasiné Adamkó 2021. 197.

⁵⁴ Pásztor 2017.166.

több házaspár visszautasított.⁵⁵ Ezek a hátrányok a hatályos szabályozásban is érik azokat, akik nem házaspárként kívánnak gyermeket adoptálni, azonban a 2021 óta még ennél is hátrányosabb helyzetbe kerültek.

Azonos nemű párok kapcsolatának az élettársi kapcsolat vagy bejegyzett élettársi kapcsolat biztosíthat jogi keretet. Bár a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló 2009. évi XXIX. törvény általánosan egyértelművé teszi, hogy a házastársakra, házaspárra vagy a házasságra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársakra, illetve a bejegyzett élettársi kapcsolatra is megfelelően alkalmazni kell, deklarálja azt is, hogy a bejegyzett élettársakra a házastársak által történő közös gyermeké fogadásra vonatkozó szabályok nem alkalmazhatóak. A bejegyzett élettársak egyrészt nem adoptálhatnak együttesen, másrészt arra sincs lehetőség, hogy az egyik bejegyzett élettárs partnerének gyermekét örökbe fogadja.⁵⁶

Az Alkotmánybíróság a 2007-es bejegyzett élettársokról szóló törvény⁵⁷ alkotmányosságának vizsgálata eredményeként hozott határozatában kimondta, hogy a törvényi szabályozásnak egyértelműen nem célja előmozdítani a bejegyzett élettársak közös gyermekkel is rendelkező családalapítását, csupán két személy tartós életközösségének a tényét ismeri el és részesíti védelemben. Az azonos nemű bejegyzett élettársak esetében jogi értelemben vett család kizárólag közös örökbefogadás (illetve egymás gyermekének örökbefogadása) útján jöhetne létre. Ennek kizárásával a jogalkotó számukra egyértelműen nem kívánja elősegíteni a jogi értelemben vett családdá válást.⁵⁸

Ugyanebben a határozatában hivatkozott az Alkotmánybíróság egy korábbi, 1995-ben hozott határozatának tartalmára, miszerint *„a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellett, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. A gyermekek nemzésére és szülésére való képesség nem fogalmi eleme és nem feltétele a házasságnak, de a házasság eredeti és tipikus rendeltetéséből folyóan a házastársak különeműsége igen. A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben,*

⁵⁵ <https://orokbe.hu/2016/08/15/jobbdolga-van-a-gyereknek-allami-gondozasban-mint-leszbikus-szulokkal/>

⁵⁶ 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról 3. § (1)-(2) bekezdés és annak indoklása

⁵⁷ 2007. évi CLXXXIV. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról

⁵⁸ 154/2008. (XII. 17.) AB határozat 3.1.1.

*hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását.*⁵⁹

A törvény indoklása szerint az Alkotmánybíróság döntéseiből következően a bejegyzett élettársi kapcsolatot a házassággal azonos módon kell szabályozni, eltérés csak akkor lehetséges, amikor azok az azonos neműek közti párkapcsolatok természetéből következnek. A házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat jogkövetkezményeiben csak ott lehet különbség, ahol ennek alkotmányos indoka van, kizárt, hogy alacsonyabb szintű jogszabály a bejegyzett élettársi kapcsolatra a házasságtól eltérő szabályokat állapítson meg.⁶⁰

Egy 2019-ben végzett kutatás szerint a magyar társadalomban többségben vannak azok, akik egyetértenek azzal, hogy egy gyermeknek jobb helye van egy azonos nemű párnál, mint a gyermekvédelmi rendszerben. Továbbá a magyarok közel azonos arányban gondolják azt, hogy egy gyermeknek jobb helye van egy azonos nemű párnál, mint azok, akik szerint jobb, ha külföldre adják őt örökbe. A válaszadók 35 százaléka értett egyet azzal, hogy ha egy gyermeket egy azonos nemű pár nevel, lehetővé kell tenni, hogy a pár egyik tagja örökbe fogadhassa partnere gyermekét, 31 százaléka pedig ellenezte azt.⁶¹

Nem véletlen, hogy a közvéleményt az azonos nemű párok gyermekneveléssel kapcsolatos lehetőségei nagymértékben megosztják. Az örökbefogadás lehetővé tétele az elismerésnek magasabb fokát jelentené: nemcsak a kapcsolatformáét, hanem egy lehetséges alternatív családformáét is. A tradicionális család fogalmának és intézményének megbolygatásáról is szólna, ami a társadalmi viszonyokat érzékenyebben, látványosabban érintené, mint egy párkapcsolat szabályozása. Gyakran azok is elfogadhatatlannak tartják, hogy két azonos nemű személy neveljen gyermeket, akik hangsúlyozzák, hogy elfogadóak a homoszexuális párkapcsolatokkal szemben.⁶² A társadalom bizonyos része még ma hajlamos úgy tekinteni az azonos neműek házasságának, örökbefogadási lehetőségének a törvényesítésére, mint a heteroszexuális többség értékrendjének megváltoztatására, melynek végső célja az anya és apa tradicionális fogalmának teljes eltörlése, új normarendszer kialakítása,⁶³ vagy pedig az azonos neműek házasságának, családalapításának

⁵⁹ 14/1995. (III. 13.) AB határozat

⁶⁰ A bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. törvény indoklása

⁶¹ Dombos 2019. 12.

⁶² Borgos 2011. 80-81.

⁶³ Fülepi 2018. 230-233.

lehetőségét egyenesen zsarnokságként,⁶⁴ vagy pedig a keresztény tanok megalázásaként, lealacsonyításként élik meg.⁶⁵

A 2020. évi módosítások hatása az örökbefogadás hatályos szabályozására

2020-ban meghatározó változást hozott a vizsgált kérdéskörben a 35/2020. (X. 5.) EMMI rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendeletben. Ennek megfelelően, ha az adott megyében az alkalmas örökbe fogadni szándékozók között nincs a gyermek számára megfelelő házaspár, a szakszolgáltatnak öt munkanapon belül értesítenie kell az országos örökbefogadást elősegítő szervet annak érdekében, hogy a gyermek házaspár általi örökbefogadását más szakszolgáltat illetékességébe tartozó örökbe fogadni szándékozó házaspárok közvetítésével segítse elő. Abban az esetben, ha az országos szerv az örökbefogadási alrendszerben nem talál olyan más megyéből adoptálást vállaló házaspárt, aki a gyermek számára megfelelő, a szakszolgáltat előmozdíthatja a gyermek egyedül örökbe fogadni szándékozó személyek általi örökbefogadását, de csak abban az esetben, hogy az a gyermek érdekében áll. A szakszolgáltat az örökbe fogadni szándékozó házaspár vagy egyedülálló kiválasztásával egyidejűleg felkészíti a gyermeket gondozó intézményt vagy személyt az örökbefogadás elősegítésére.⁶⁶ Ez a változás tulajdonképpen egyértelműsítette és rendeletbe foglalta, hogy a gyermek örökbefogadására a házastársak nem csak az adott megyében, hanem az egész országban elsőbbséget élveznek. Hiába találják az adott egyedülállót teljes mértékben alkalmasnak, akár alkalmasabbnak, mint egy házaspárt, csakis akkor ajánlható fel neki egy adott gyermek örökbefogadása, ha őt az országban az örökbefogadására alkalmasnak talált összes házaspár visszautasítja.

A törvényi szabályozás a mai napig megtartotta a házaspárok elsőbbségét,⁶⁷ amelyet a Csjt. egykor bevezetett. Ezt a rendelkezést tovább szigorítva azonban a Ptk. 4:121. § (1) bekezdésének első mondatát az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi CLXV. törvény iktatta be a Ptk.-ba.⁶⁸ Ennek eredményeként 2021-től a

⁶⁴ Palko 2021. 362-377.

⁶⁵ Tóth 2015. 295.

⁶⁶ 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 147.§ (3)-(3b) bekezdés

⁶⁷ Ptk. 4:120. § (5) bekezdés

⁶⁸ Szeibert Orsolya: Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. (szerk: Vékás Lajos, Gárdos Péter) 4:121. § kommentárja, a)

kódex kivételként kezeli az egyedülálló általi örökbefogadás lehetőségét. Gyermeket ettől az évtől főszabály szerint csak házastársak fogadhatnak örökbe. Meg kell jegyezni azonban, hogy továbbra is hatályos a Ptk. azon rendelkezése, amelyek szerint a házastársak esetében is lehetséges az, hogy csak az egyikük fogadja örökbe a gyermeket (a másik pedig csak hozzájárul ehhez).⁶⁹

A Pt. 121. § (4) bekezdésben megfogalmazott szabály szerint: *„[K]ivételesen – törvényben meghatározott, különös méltánylást érdemlő esetben és a kormányrendeletben (azaz a Gyer.-ben -TL) meghatározott eljárás lefolytatásával –, az ott szabályozott egyedül örökbe fogadni szándékozó személy örökbefogadásra való alkalmassága is megállapítható.*⁷⁰ A Gyvt. ezzel összhangban kiegészült azzal, hogy a gyermek- és ifjúságpolitikáért felelős miniszter különös méltánylást érdemlő esetben hozzájárulhat az egyedül örökbe fogadni szándékozó személy örökbefogadásra való alkalmasságának gyámhatósági megállapításához. A miniszteri hozzájárulás megadásánál különösen figyelemmel kell lenni Magyarország Alaptörvényének XVI. cikk (1) bekezdésében foglaltakra, miszerint minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz, illetve rögzíti, hogy Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonosságához való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.⁷¹

A fenti rendelkezés 2021. március 1-jei hatállyal alapjaiban változtatta meg az örökbefogadó szülők lehetséges személyi körét. Tulajdonképpen felülírta azt a rendelkezést, miszerint a gyámhatóság elsősorban a házasságban élők általi örökbefogadást engedélyezi, ehelyett a gyermek családban történő nevelkedése érdekében gyermeket csak házaspárok adoptálhatnak. A jogszabály ezáltal de facto megtiltotta ezt a nem házas személyek számára, a kivétel pedig csakis a kormány tagjának egyoldalú döntésétől függ.⁷²

Ezzel párhuzamosan megváltozott a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló rendelet is, miszerint a miniszter a gyermekek és az ifjúság védelméért való felelőssége körében ellátja az örökbefogadás rendszerével kapcsolatos kormányzati feladatokat is.⁷³ A szabályokat

⁶⁹ Szeibert Orsolya: Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. (szerk: Vékás Lajos, Gárdos Péter) 4:121. § kommentárja, a)

⁷⁰ Ptk 4:121. § (4) bekezdés

⁷¹ Gyvt. 101. § (6) bekezdés

⁷² Az Európai Parlament 2021. július 8-i (2022/C 99/25) állásfoglalása

⁷³ 94/2018. (V.22.) Korm. rendelet a kormány tagjainak feladat-és hatásköréről 143/F. § c) pont, a rendelet azóta

megváltoztató rendeletehöz egy közlemény is társult, miszerint: *„ahogyan eddig, ezután is szakemberek döntenek majd el, hogy az örökbe fogadni szándékozók személyiségük és körülményeik alapján alkalmasak-e gyermek örökbefogadására. Az arra alkalmas egyedülállók előtt továbbra is fennáll az örökbefogadás lehetősége. A családokért felelős tárca nélküli miniszternek a különös méltánylást érdemlő esetekben lesz hozzájáruló szerepe.”⁷⁴*

Gyermekek közösen korábban is csak házastársak adoptálhattak, de az új alapvetően azonos volt a házastársak és az egyedülállók számára. A módosítások eredményeképpen az egyedülállóként jelentkezők alkalmasságának megállapítása jóval bonyolultabb, egy újabb eljárási lépcsőfokkal egészül ki. Megnehezíti a helyzetet továbbá, hogy ez a lépés tulajdonképpen egy diszkrecionális döntésen alapszik. Ez pedig olyan, 2020 előtt nem jellemző, fokozott bizonytalanságot eredményez az alkalmasság megállapításában, mellyel a házaspároknak nem szükséges számolniuk.

Összegzés

Megállapítható tehát, hogy az örökbefogadás a 19. század óta rengeteg változáson ment keresztül, a jogintézmény jellege alapjaiban változott meg az azóta eltelt időszakban. A modern korban a központi elemévé vált a vagyoni célok helyett az elveszett vagy hiányzó család pótlása, a gyermek mindenek felett álló érdekének védelme. Céljának és funkciójának változásával jogi szabályozása is egyre részletesebbé vált, az örökbe fogadni kívánók elé a jogalkotó egyre szigorúbb feltételeket támasztott. Magyarországon ezáltal az idő előrehaladtával szűkebbé vált azon személyek köre, akik alkalmasak lehetnek gyermekek adoptálására. A 2020-ban eszközölt módosítások meghatározó fordulópontra jelentettek a vizsgált kérdéskörben. A változások eredményeként gyermeket főszabályként csak házastársak adoptálhatnak, egyedül örökbe fogadni szándékozó személy alkalmassága pedig csak kivételesen állapítható meg. Az alkalmasságot megállapító döntést pedig a házastársakhoz képest bonyolultabb és annak kimenetelét, eredményeit tekintve sokkal kevésbé kiszámítható eljárásnak kell megelőznie. Míg a 2020-as módosításokat megelőzően a szabályozás csupán előnyben részesítette a házastársakat a nem házastársakhoz képest, ezeket követően az egyedülállókénti

hatálytalan, a rendelkezést ugyanezzel a tartalommal a 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet a kormány tagjainak feladat és hatásköréről 135. § (2) bekezdés c) pontja szabályozza.

⁷⁴ <https://jogaszvilag.hu/napi/modositottak-az-orokbefogadasi-eljarast/>

örökbefogadás egy politikai vezető diszkrecionális döntésétől függő, rengeteg bizonytalansággal átszótt jogszabályi kivétellé vált. Ennek következményeként a jogalkotó szinte teljesen kizárta az alkalmasnak vélt személyek köréből azokat, akik nem házastársakként jelentkeznek az örökbefogadásra, ezáltal de facto kiszorultak ezen körből az egyedülállóként örökbe fogadni kívánók, az azonos vagy különböző nemű élettársak, illetve a bejegyzett élettársak. Bár a szabályozás folyamatos cizellálása, illetve a megfelelő alkalmassági feltételek meghatározása elengedhetetlen ahhoz, hogy a jogintézmény az örökbefogadandó gyermek legfőbb érdekének érvényesülését segítse elő, a túlzottan kirekesztő szabályozás a gyakorlatban elzár az örökbefogadás lehetőségétől egy egyáltalán nem elhanyagolható nagyságú réteget, ezen réteg elvesztése pedig számos gyermeknek a szerető családba kerülés reményének elvesztését jelentheti.

Felhasznált irodalom

Bacsó Jenő: Az örökbefogadás. Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Bacsó Jenő: Családjog: A család joga. Az örökbefogadás. In SZABÓ Imre (főszerk.): Állam- és Jogtudományi Enciklopédia, Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó: <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/szabo-imre-szerk-allam-es-jogtudomanyi-enciklopedia-1-a-j-1980/?pg=605&layout=s> (2023.11.10.)

Bacsó Jenő: Nizsalovszky Endre: A család jogi rendjének alapjai. Jogtudományi Közlöny 1964/1. 56-65. http://real-j.mtak.hu/2218/1/JogtudomanyiKozlony_1964.pdf (2023.11.13.) DOI: <https://doi.org/10.1021/ie50660a901>

Borgos Anna: Diskurzusok a kétanyás családokról: kutatások és közbeszéd. In: Takács Judit (szerk.): Homofóbia Magyarországon. Budapest, 2011. L'Harmattan Kiadó https://www.academia.edu/6948991/Diskurzusok_a_ketanyas_csaladokrol_kutatások_és_közbeszéd (2023.11.13.)

Dombos Tamás: LGBT + témák magyarországi megítélése. 2019. szeptember. Budapest, Magyar LGBT Szövetség. http://lmbtszovetseg.hu/sites/default/files/mezo/file/lmbtszov_kutatas2019sept_hu.pdf (2023.11.13.)

Fülep Dániel: A keresztény házasság megtámadása. In: Balásházy Imre - Major Gyöngyi - Farkas Péter (szerk.): Boldogabb családokért és ifjúságért

– A családi élet válsága és a demográfiai válság oka. Budapest, 2018. L'Harmattan Kiadó, 217-259.

Jobbágyi Gábor: Személyi és Családi Jog. Budapest, 2009. Szent István Társulat

Katonáné Pehr Erika: Örökbefogadás. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Családjog rovat, rovatszerkesztő: Hegedűs Andrea) 2018.
<http://ijoten.hu/szocikk/orokbefogadas> (2023.11.13.)

Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon hat kötetben. V. kötet. Kiutalványozás-Perfüggőség - Magyar Jogi Lexikon 5. Budapest, 1904.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Eltekonyvek_Ba_423_5/?pg=0&layout=s (2023.11.13.)

Vladimír Palko: Jönnek az oroszlanok. Miért tart Európa és Amerika egy új zsarnokság felé? Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
<https://www.szaktars.hu/gondolat/view/vladimir-palko-jonnek-az-orozsloanok-miert-tart-europa-es-amerika-egy-uj-zsarnoksag-fele-2021/?query=örökbefogadás%20&pg=378&layout=s> (2023.11.13.)

Pap Tibor: Társadalmi igények és a Családjogi Törvény. Jogtudományi Közlöny, 1973. 504-519.
http://realj.mtak.hu/2241/1/JogtudomanyiKozlony_1973.pdf (2023.11.13.)

Pásztor Emese: Mi is család lettünk volna (Egy kislányról és az Alaptörvény családfogalmáról). In: Buksz 29. évf. 2017./3-4. sz. 165-169.
http://buksz.c3.hu/170304/03.3_probpasztor.pdf (2023.11.13)

Rékasiné Adamkó Adrienn: Az örökbefogadás a modern magyar családjogban 1861-től napjainkig. 2021
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24637/rekasine-adamko-adrienn-phd-2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2023. 11. 13.)

Szabó Attila: Azonos nemű párok lehetősége gyermek örökbefogadására. Acta Universitatis Szegediensis: forum: publicationes doctorandorum juridicorum, (10). (2020) 189-199. http://acta.bibl.u-szeged.hu/72793/1/forum_doctorandorum_2020_189-199.pdf (2023.11.13.)

Tóth Károly Antal: Hol vagy, szabadság? Esszék, tanulmányok, vitairások. Kolozsvár, 2015. Kriterion Könyvkiadó
<https://www.szaktars.hu/kriterion/view/toth-karoly-antal-hol-vagy-szabadsag-esszek-tanulmanyok-vitairasok->

2015/?query=örökbefogadás%20homoszexuális&pg=294&layout=s
(2023.11.13.)

Weiss Emília: Az örökbefogadás néhány társadalmi és jogi kérdése.
Magyar Tudomány, 1997/2. 180-192.
https://adt.arcanum.com/hu/view/AkademiaiErtesito_MATUD_1997/?pg=193&layout=s&query=örökbefogadás (2023.11.13.)

Wenzel Gusztáv: A magyar magánjog rendszere. Athenaeum, Budapest, 1874. 469.
https://adt.arcanum.com/hu/view/ELTEkonyvek_Bf_0308_2/?pg=0&layout=s (2023. 11.13.)

Internetes források:

FÓNAGY Zoltán: Az örökbefogadás történelmi látószögből 2014.
<https://orokbe.hu/2014/06/30/az-orokbefogadas-tortenelmi-latoszogbol/>
(2023.11.13.)

<https://orokbe.hu/2016/08/15/jobbdolga-van-a-gyerekek-allami-gondozasban-mint-leszbikus-szulokkal/> (2023.11.13.)

<https://jogaszvilag.hu/napi/modositottak-az-orokbefogadasi-eljarast/>
(2023.11.13.)

The changes in the purpose of adoption and the diminution of the ability to adopt in Hungarian family law

Summary

Adoption has undergone numerous changes, with its nature fundamentally evolving from material goals to the replacement of a lost or absent family and the protection of the child's best interest. As its goal and function changed, its legal regulation became increasingly detailed, and stricter conditions were imposed on prospective adoptive parents. In Hungary, this led to a diminution of the pool of individuals eligible to adopt children. The modifications effective from 2021 marked a significant turning point in the examined area, as the legislator practically excluded those who do not apply for adoption as married couples, effectively excluding single individuals,

same-sex or different-sex non-married partners, and registered same-sex partners from the group of potential adopting parents.